

ISSN: 2667-422X

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL, HUMAN AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES

Cilt	Volume	6
Sayı	Issue	6
Yıl	Year	2023

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2023, Cilt.6, Sayı.6

YAYIN KURULU

BAŞ EDITÖR

Prof. Dr. Yüksel ÖZTÜRK
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Turizm Fakültesi Gölbaşı Yerleşkesi, Ankara, Türkiye.
editor@sobibder.org
editor.sobibder@gmail.com
Telefon: +90 312 231 73 60/1847

DİL EDITÖRÜ

Doç. Dr. Ayşe Nevin SERT, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye. nevin.sert@hbv.edu.tr

EDİTÖRLER KURULU

Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, Türkiye. megilmez@kastamonu.edu.tr

Coğrafya: Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye. fdoker@sakarya.edu.tr

Çalışma Ekonomisi: Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. sakyalcin@anadolu.edu.tr

Çocuk Gelişimi: Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. ayukselen@medipol.edu.tr

Dilbilimi ve Edebiyat: Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye. kihsan@gazi.edu.tr

Ekonomi: Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. atilla.aydin@rumeli.edu.tr

Felsefe: Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye. nerkizan@mu.edu.tr

İletişim Çalışmaları: Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. yusufyurdagul@hotmail.com

İşletme Yönetimi: Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye. tarhan@baskent.edu.tr

Maliye: Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. acelikka@ogu.edu.tr

Muhasebe: Prof. Dr. Seyhan ÇİL, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye. seyhan.cil@hbv.edu.tr

Pazarlama: Prof. Dr. Cevat TOSUN, George Washington Üniversitesi, Washington, ABD. ctosun@gwu.edu

Psikoloji ve PDR: Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. sefa.bulut@ihu.edu.tr

Siyasi Tarih: Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye. onursen@mersin.edu.tr

Sosyoloji: Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye. suna.tekel@inonu.edu.tr

Turizm ve Otel İşletmeciliği: Doç. Dr. Sedat YÜKSEL, Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Maskat, Umman sedatyuksel@gmail.com

Temel İslam Bilimleri: Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye. caglayanharun@gmail.com

Uluslararası İlişkiler: Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. snaktiyok@atauni.edu.tr

Yakın Çağ Tarihi: Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye. agunduz@gantep.edu.tr

Yönetim Bilişim Sistemleri: Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. ersinkaraman@atauni.edu.tr

Yönetim ve Strateji: Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye. harundemirkaya@kocaeli.edu.tr

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye.

Prof. Dr. Ahmet TAYFUN, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.

Prof. Dr. Alptekin SÖKMEN, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Arzu KILIÇLAR, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Prof. Dr. Cemalettin AKTEPE, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Cevat TOSUN, George Washington Üniversitesi, Washington, ABD.

Prof. Dr. Evren GÜÇER, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ, Central Florida Üniversitesi, Orlando, ABD.

Prof. Dr. Güler SAĞLAM ARI, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üni., Muğla, Türkiye.

Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.

Prof. Dr. Mehmet BAŞ, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Metehan TOLON, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Mithat ÜNER, Atılım Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
Prof. Dr. Seyhan ÇİL, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Prof. Dr. Şeyhmus BALOĞLU, Nevada Üniversitesi, Las Vegas, ABD.
Prof. Dr. Yüksel EKİNCİ, Portsmouth Üniversitesi, Portsmouth, İngiltere.
Prof. Dr. Zeynep ASLAN, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, Türkiye.
Doç. Dr. Ali Turan BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop, Türkiye.
Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
Doç. Dr. Gül ERKOL BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop, Türkiye.
Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye.
Doç. Dr. Kadri Gökhan YILMAZ, AHBV Üniversitesi, Ankara.
Doç. Dr. Lütfi BUYRUK, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni., Nevşehir, Türkiye.
Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye.
Doç. Dr. Mustafa SOLMAZ, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Doç. Dr. Nuray TOSUNOĞLU, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Doç. Dr. Saadet Pınar TEMİZKAN, Osmangazi Üni., Eskişehir, Türkiye.
Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.
Doç. Dr. Sedat YÜKSEL, Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Üni., Maskat, Umman
Doç. Dr. Selma KALYONCUOĞLU, Ankara HBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Doç. Dr. Yaşar KAYA, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAR, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halit AKIN, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üni., Kastamonu, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Seda ÖZDEMİR AKGÜL, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Zeki YÜKSEKBİLGİLİ, Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

BU SAYIDA HAKEMLİK YAPANLAR

Prof. Dr. Cemalettin İPEK, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi.
Prof. Dr. Nuri BALOĞLU, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi.
Doç. Dr. Abdurrazak GÜLTEKİN, Bingöl Üniversitesi.
Doç. Dr. Gaye Gökalp YILMAZ, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.
Doç. Dr. Hasan TÜRKAL, Harran Üniversitesi.
Doç. Dr. Mahmut İNAN, Harran Üniversitesi.

Doç. Dr. Meryem KARAAZİZ, Yakın Doğu Üniversitesi.

Doç. Dr. Mustafa ERDEM, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi.

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ALKAYIŞ, Bingöl Üniversitesi.

Dr. Öğr. Üyesi Burhan ERDOĞAN, Giresun Üniversitesi.

Dr. Öğr. Üyesi Çağlar ÖZBEK, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut KÜÇÜKOĞLU, Yalova Üniversitesi.

Dr. Öğr. Üyesi Sevgül TÜRKOĞLU, Kıbrıs İlim Üniversitesi.

Dr. Öğr. Üyesi Uğur BELLİKLİ, Giresun Üniversitesi.

Yrd. Doç. Dr. Şengül BAŞARI, Yakın Doğu Üniversitesi.

Dr. Bingül HARMANCI, Yakın Doğu Üniversitesi.

Dr. Fahriye BALKIR, Yakın Doğu Üniversitesi.

ODAK VE KAPSAM

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın odağında;

Sosyal Bilimler alanındaki profesyonellere akademik katkı sağlayan, sektörel uygulamalara katkı sağlayan teorik ve uygulama arasında köprü olan, Sosyal Bilimler alanlarında ulusal ve uluslararası karşılaştırmaları inceleyen eserler yer almaktadır.

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın kapsamında;

Arkeoloji, Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi, Avrupa Birliği, Bankacılık ve Sigortacılık, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat, Beşeri ve İktisadi Coğrafya, Bilgi ve Belge Yönetimi, Bölgesel Çalışmalar, Çağdaş Dünya Tarihi, Çocuk Gelişimi, Dilbilimi, Ekonometri, Erken Hristiyan ve Bizans Sanatları, Eskiçağ Tarihi, Felsefe, Finans, Fiziki Antropoloji ve Paleoantropoloji, Fiziki Coğrafya, Gazetecilik ve Medya Çalışmaları, Gelişim Psikolojisi, Genel Türk Tarihi, Görsel İletişim Tasarımı, Halkla İlişkiler, İktisadi Düşünce, İktisat Tarihi, İletişim Çalışmaları, Kamu Yönetimi, Makro İktisat, Maliye, Mikro İktisat, Muhasebe, Nicel Karar Yöntemleri, Organizasyon, Ortaçağ Tarihi, Osmanlı Kurumları ve Medeniyeti, Öğrenme-Bilişsel-Biyo-Deneysel Psikoloji, Pazarlama, Reklamcılık, Sanat Tarihi, Sinema, Siyasi Düşünceler, Siyasal Hayat ve Kurumlar, Siyaset Bilimi, Siyasi Tarih, Sosyal Hizmet, Sosyal Politika, Sosyal Psikoloji, Sosyal ve Kültürel Antropoloji, Sosyoloji, Turizm, Türk İslam Sanatı, Uluslararası İktisat, Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Ticaret, Uygulamalı Psikoloji, Üretim ve Operasyon Yönetimi, Yakınçağ Tarihi, Yeniçağ Tarihi, Yerel Yönetimler, Kent ve

Çevre Politikaları, Yönetim Bilişim Sistemleri, Yönetim ve Strateji, Yükseköğretim Çalışmaları yer almaktadır.

YAYIN SIKLIĞI

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi elektronik ortamda yayın yapan hakemli bir dergidir. Aylık yayın yapan dergide yılda 12 sayı yayınlanmaktadır.

YAYIN DİLİ

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi Türkçe olarak yayın yapmaktadır. Ancak her bir makalede İngilizce başlık, abstract ve keywords bulunmalıdır.

INDEX

SOBIAD Atıf Dizini

DRJI | Directory of Research Journals Indexing

RI-ROOTINDEXING

ResearchBib – Academic Resource Index

ROAD | ROAD, The Directory of Open Access Scholarly Resources

ISI | International Scientific Indexing

Eurasian Scientific Journal Index

ICI Index Copernicus International

General Impact Factor

CiteFactor

Asos Index

Scientific Indexing Services

EuroPub Database

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2023, Cilt.6, Sayı.6

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma Makalesi

Öğretmenlerin Örgütsel Sessizliklerine Yönelik Görüşleri

(Teachers' Views on Organizational Silence)

Nuray Kartal İMİRZALIOĞLU, Sinem ÖZGÜL, Ceyda YÜKSEL, Sönmez DOKSÖZ, Sultan GÖKASLAN

ss.722-736.

Araştırma Makalesi

Okul Öncesi Öğretmenlerin Okul Öncesi Eğitiminde Değerler Eğitimi Hakkında Görüşleri

(Preschool Teachers' Opinions on Values Education in Preschool Education)

Mehmet Zekeriya SEVİM, Zeyneddin GÜLER, Salih İNANÇLI, Hamdin ASLAN

ss.737-749.

Araştırma Makalesi

Türkiye'de Adli Muhasebe Alanında Yayımlanmış Tezlerin Bibliyometrik Analizi

(Bibliometric Analysis of Theses Published in The Field of Forensic Accounting in Turkey)

Murat KATI

ss.750-766.

Araştırma Makalesi

Üç Nesil Almanya Türklerinin "Kesin Dönüş" Algılarının Değerlendirilmesi

(Evaluation of Perceptions of "reMigration" (Homecoming) by Three Generations of German Turks)

Vedat Martin İNCE

ss.767-780.

Araştırma Makalesi

Obsesif Kompulsif Bozukluğun Bilişsel Davranışçı Terapi Yaklaşımı ile Tedavisi: Olgu Sunumu

(Treatment of Obsessive-Compulsive Disorder with Cognitive Behavioral Therapy Approach: Case Report)

Aygül ÇATALOLUK, Meryem KARAAZİZ

ss.781-793.

Kavramsal Makale

Kayıp Sonrası Ortaya Çıkan Fibromiyalji Sendromunda Duygusal Tepki Vermenin Önemi

(The Importance of Emotional Reaction for Fibromyalgia Syndrome After a Loss)

Ayşe BURAN, Bade YAYA

ss.794-805.

Kavramsal Makale

Gelişmekte Olan Ülkelerde Yurt içi Gelir Mobilizasyonu ve Kamu Mali Yönetimi

(Domestic Income Mobilization in Developing Countries and Public Financial Management)

Hüseyin ERCAN

ss.806-818.

Kavramsal Makale

Aktif-Empatik Dinleme Üzerine Bir Gözden Geçirme

(A Review on Active-Empathetic Listening)

Asra BABAYİĞİT

ss.819-830.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Öğretmenlerin Örgütsel Sessizliklerine Yönelik Görüşleri

Nuray Kartal İMİRZALIOĞLU, Milli Eğitim Bakanlığı, Ganime Hanım Anaokulu, Ankara, e-posta: kartalnuray2020@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0648-9524>

Sinem ÖZGÜL, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara Üniversitesi, Cebeci Anaokulu, Ankara, e-posta: zeynoarda1215@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0220-0423>

Ceyda YÜKSEL, Milli Eğitim Bakanlığı, Habibe Mehmet Kaya Anaokulu, Ankara, e-posta: ceydayuksel1975@hotmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7026-5931>

Sönmez DOKSÖZ, Milli Eğitim Bakanlığı, Şehitlik Özel Eğitim Anaokulu, Ankara, e-posta: sonmezdoksoz@hotmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9328-7116>

Sultan GÖKASLAN, Milli Eğitim Bakanlığı, İmirzalıoğlu Ganime Hanım Anaokulu, Ankara, e-posta: sultanozyurekgokaslan@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2802-3234>

Öz

Bu çalışmanın amacı, öğretmenlerde örgütsel sessizliğe neden olan unsurları tespit etmek, eğitim kurumlarında örgütsel sessizliğe bağlı olarak ortaya çıkan sorunları belirlemek ve öğretmenlerin örgütsel sessizlikle baş etme yollarını ortaya koymaktır. Bu araştırmanın çalışma grubunu 12 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmada nitel araştırma tekniklerinden biri olan durum çalışması yaklaşımı kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme soruları kullanarak veriler toplanmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, katılımcılar örgütsel sessizliğin korku atmosferi, örgütsel sessizliğe neden olan iletişim sorunları, adil olmayan uygulamalar, istikrarsız bir ortam ve diğer çeşitli faktörler nedeniyle gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Öğretmenlere göre örgütsel sessizliğin yol açtığı başlıca sorunlar; örgüte bağlılığın azalması, eğitim faaliyetlerine etkinin azalması, eğitim kalitesinin düşmesi, motivasyonun azalması ve buna bağlı olarak iş tatmininin düşmesi ve iş hoşnutsuzluğudur. Öğretmenlere göre, sınıflardaki sessizliğin giderilmesi için demokratik bir okul ortamının sağlanması, kişiler arası etkili iletişimin geliştirilmesine yönelik çalışmalar, örgütsel adaletin sağlanması, okul yönetiminin anlayış ve hoşgörü göstermesi ve karar alma süreçlerine katılım, örgütsel sessizlikle baş etmenin yolları olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel sessizlik, Öğretmen, Okul.

Makale Gönderme Tarihi: 17.03.2023

Makale Kabul Tarihi: 05.06.2023

Önerilen Atıf:

İmirzalıoğlu, N. K., Özgül, S., Yüksel, C., Doksöz, S. ve Gökaslan, S. (2023). Öğretmenlerin Örgütsel Sessizliklerine Yönelik Görüşleri, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(6): 722-736.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2023, 6(6): 722-736. DOI: [10.26677/TR1010.2023.1229](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1229)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Teachers' Views on Organizational Silence

Nuray Kartal İMİRZALIOĞLU, Ministry of Education, Ganime Hanım Kindergarten, Ankara, e-mail: kartalnuray2020@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0648-9524>

Sinem ÖZGÜL, Ministry of Education, Ankara Üniversitesi, Cebeci Kindergarten, Ankara, e-mail: zeynoarda1215@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0220-0423>

Ceyda YÜKSEL, Ministry of Education, Habibe Mehmet Kaya Kindergarten, Ankara, e-mail: ceydayuksel1975@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7026-5931>

Sönmez DOKSÖZ, Ministry of Education, Şehitlik Özel Eğitim Kindergarten, Ankara, e-mail: sonmezdoksoz@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9328-7116>

Sultan GÖKASLAN, Ministry of Education, İmirzalıoğlu Ganime Hanım Kindergarten, Ankara, e-mail: sultanozyurekgokaslan@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2802-3234>

Abstract

The purpose of this study is to identify the factors that cause organizational silence in teachers, to determine the problems that arise due to organizational silence in educational institutions and to reveal the ways teachers cope with organizational silence. The study group of this research consists of 12 teachers. Case study approach, one of the qualitative research techniques, was used in the study. Data were collected using semi-structured interview questions. According to the findings of the study, the participants stated that organizational silence occurs due to an atmosphere of fear, communication problems that cause organizational silence, unfair practices, an unstable environment and various other factors. According to the teachers, the main problems caused by organizational silence are decreased commitment to the organization, decreased impact on educational activities, decreased quality of education, decreased motivation and consequently decreased job satisfaction and job dissatisfaction. According to the teachers, providing a democratic school environment, efforts to improve effective interpersonal communication, ensuring organizational justice, school management's understanding and tolerance, and participation in decision-making processes were considered as ways to overcome organizational silence.

Keywords: Organizational Silence, Teacher, School.

Received: 17.03.2023

Accepted: 05.06.2023

Suggested Citation:

İmirzalıoğlu, N. K., Özgül, S., Yüksel, C., Doksöz, S. and Gökaslan, S. (2023). Teachers' Views on Organizational Silence, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(6): 722-736.

GİRİŞ

Sessizlik toplumsal yaşamın birçok noktasında bir tür iletişim işlevi görür. Genel olarak sessizlik, sosyolojide toplumsal sessizlik, psikolojide ise geri çekilme ve güvensizlik gibi olumsuz bir şey olarak görülür. Sessizlik, birçok kök nedeni olan bulanık, titreşimli bir alışkanlıktır (Milliken ve Morrison, 2000). Genel olarak iletişim, düşüncelerin, duyguların ve bilgilerin iki ya da daha fazla birey arasında aktarıldığı bir süreçtir. İletişimin amaçlanan anlamı ve doğruluğu alıcı tarafından kabul edildiğinde iletişim başarılıdır. Aynı şey herhangi bir firmada çalışanlar arası iletişim için de söylenebilir. Görüldüğü üzere, iletişim süreci birkaç temel bileşenden oluşmaktadır. Bu bileşenler kısaca, gönderici (mesajı gönderen), alıcı (mesajı alan), mesajın kendisi, mesajın bilgisinin gönderildiği kanal, çevresel koşullar, iletişimin gerçekleştiği zaman ve gönderici ile alıcının algılarıdır. Gönderici iletişim kurmadan önce ilk olarak mesajı hazırlar. Gönderici bunu fikirlerini kelimelere, sayılara ve/veya şekillere çevirerek yapar. Daha sonra mesajı alıcıya iletmek için bir kanal kullanır. Burada bilgi hem gönderici hem de dinleyici tarafından kendi bakış açılarına göre yorumlanır. Bilişsel farklılıklar, bir kuruluş içindeki bireylerin farklı kişisel özelliklere sahip olmasından kaynaklanır. Gerçekte bu, iletişim süreci boyunca karşılaşılan zorlukların temelini oluşturan ve hissettiğimiz bir bileşendir. İletişim sürecinde geri bildirim çok önemlidir (Akar, 2012). Bu karşılıklı, konuşmak ve konuşmamak arasındaki farkları ve sessizlikle ilişkili nitelikleri vurgulamak için kullanmak kaçınılmazdır. Bu dünya görüşü altında sessizlik ve iletişim taban tabana zıt fikirler gibi görünmektedir.

Etimolojik olarak özgün bir terim olan sessizlik, "susan, konuşan" anlamına gelmektedir. Akar'a (2012) göre iletişim, "duygu, düşünce veya bilgilerin mümkün olan her türlü yolla bir başkasına aktarılması" anlamına gelmektedir. Örgütsel sessizlik fikri, örgütsel davranış ve yönetim literatüründe ilk olarak Milliken ve Morrison (2000) tarafından tartışılmıştır. Milliken ve Morrison'a göre çalışanlar, işlerini ve örgütlerini ilerletmek için bilgi ve fikirlerini kasıtlı olarak bastırırlar. Çalışanlar, grup sorunları ve çözümlerine ilişkin görüş ve önerilerini kendilerine saklarlar, bu da örgütsel sessizliğin arkasındaki dayanaklardır. Bu iletişim eksikliği, örgütsel büyümenin önünde önemli bir engeldir. Çalışanların fikirlerini dile getirememeleri ve şirketi protesto etmek için yaptıkları eylemler örgütsel sessizlik olarak adlandırılır. Çalışanlar bir meydan okuma ya da sorunla karşılaştıklarında korkaklık, korku ya da uyumluluk gibi davranışlarla bilgi, duygu ve düşüncelerini kasıtlı olarak saklamaktadır. Şirket içinde bir tepki sinyali olarak kabul edilen, bir dizi duyguyu kapsayan ve hem kurumsal hem de kişisel nedenlerle gelişen kurumsal sessizlik fikrinin son yıllarda önem kazanmaya başladığı bildirilmektedir (Morrison ve Milliken, 2003). Harekete geçilmediği takdirde, kurumsal sessizliğin hem çalışanlar hem de firma üzerinde zararlı bir etkisi olduğu bilinmektedir. Yöneticilerin kurumsal sessizliğin nedenlerini ortadan kaldırmak için çaba göstermeleri, çalışanların fikirlerini, duygularını ve bilgilerini her koşulda özgürce ifade edebilecekleri bir örgütsel yapı inşa etmeleri ve kurumsal sessizliğin şirket içinde bir norm haline gelmesini engellemeleri son derece önemli görülmektedir. Kasıtlı olarak bilgi saklayan çalışanların kurumsal sessizlik uyguladıkları söylenir, ancak durum her zaman böyle değildir. Kurumsal sessizlik, söyleyecek hiçbir şeyi olmayan çalışanların benimsediği iletişim eksikliğinin aksine, bilgi ve görüşleri kasıtlı olarak bastıran çalışanların tercih ettiği bir iletişim eksikliğidir. Bu durum bazen bir çalışanın şirket içindeki konumunu korumaya yönelik tutumundan ya da iyi bir insan olmasından kaynaklanabilir. Bir kişi kendini kurumuna adanmış olduğunda, oraya ait olduğuna inanır. İşyerinde sessiz kalmak bazen çalışanların yararına olsa da bu tutum ve davranış kabul edilmemelidir. Sadece bu düşüncelerin sonucu olarak ortaya çıkan sorunlar, çözüm bulunamazsa daha da kalıcı hale gelebilir. Ancak örgütsel eylemsizlik nedeniyle, hızla ele alınması gereken konular içinden çıkılmaz hale gelebilir.

Çalışanlar, bunu yapmak için zaman ve çaba harcamanın yanı sıra itibarlarına zarar verebileceği ve dostça olmayan etkileşimlere yol açabileceği için fikirlerini alenen dile getirmekten çekinirler (Withey ve Cooper, 1989). İnsanlar, başkalarının önünde konuştukları takdirde işlerini kaybetmekten korktukları için sessiz kalmaya karar verebilirler. Olası yankı ve tehlikelerden endişe duydukları için, çalışanlar fikirlerini ifade etmeden önce konuşmaktan çekinebilirler. Sessizliği haklı göstermek için fayda-maliyet analizi kullanılabilir. Çalışanın performansı hem diyalogun potansiyel sakıncaları hem de konuşmanın avantajları dikkate alınarak değerlendirilir. Çalışanlar sosyal katılım yoluyla deneyimlerini paylaşır ve işyerine dair ortak bir bakış açısı oluşturur. Çalışanlar birbirlerine yaklaşır ve patronlar astlarından gelen yeni fikirleri reddettiğinde ya da terfiler izin verilmediği için engellendiğinde bunu tehlikeli ve ters etki yaratan bir durum olarak görürler. Bu tür yönetim eylemlerinin yaygın olduğu şirketlerde kısa sürede ortak bir sessizlik eylemi gelişir (Çakıcı, 2007). Çalışanlar fikirlerini ve bilgilerini gizli tutmaya kendi başlarına karar vermezler. Bir şirketin içinde, insanların bu şekilde davranması için iyi nedenler vardır. Çalışanlar şirket içindeki gelişmelere bağlı olarak ne hakkında konuşacaklarını ve neyi sessiz tutacaklarını bilirler. Çalışanlar fikirlerine ve deneyimlerine dayanarak konuşma konusunda bir karar vereceklerdir. Vakola ve Bouradas (2005)'a göre, çalışanlar bilgi verme konusunda isteksiz olmamalı ve kurumun hayatta kalması, çevrenin ilerlemesi ve ekibin güveni ile ilgili haberleri takip etmelidir.

Çalışanların sessizliği, çalışanların belirli nedenlerle sergiledikleri kasıtlı sessizlik davranışına ek olarak, işyerinin sosyal ve örgütsel yönlerinden de ciddi şekilde etkilenmektedir. Çalışanların bilinçli sessizliğinin yanı sıra, şirket içinde iletişimi engelleyen örgütsel özelliklerin varlığı da dikkat çekmektedir. Latince kökenli olan "kültür" terimi, insan ruhunu koruma ve geliştirme süreci olarak tanımlanmaktadır. Sosyal bilimciler "kültür" kelimesini teknik bir kelime olarak anlamaktadır. Kültür, bilgelik, inanç ve adaleti içeren bir felsefe olarak tanımlanmaktadır (Erdem ve Dikici, 2009). Kültür, bir şirketin nasıl işlediği, yönetim ve insan kaynakları politikaları ve sosyal etkileşimleri ile tanımlanır. Bu nedenle kurucular bir şirketin gelişiminde çok önemlidir. Kültür, toplumun davranış biçimidir. Sosyal ve örgütsel kültürler birbirinden farklıdır. Sosyal kültür, örgütsel kültürden daha şekillendirilebilir ve yönetilebilir olmasıyla ayrılır (Macit ve Erdem, 2020). Örgüt kültürü hakkında birçok bakış açısı mevcuttur. Bu bakış açıları iki kategoriye ayrılabilir. Daha radikal bir duruş sergileyerek kültürü kurumun kendisi olarak görürken, birincisi kültürü kurumun sahip olduğu bir kültür olarak görmekte ve daha muhafazakâr davranmaktadır. İkinci grup, birinci grubun yönetimin kültürü yönetmesi gerektiği iddiasının aksine, yönetimin tüm şirketi kontrol edemeyeceğini savunur. Örgüt kültürü çoğunlukla üç temel bileşen tarafından şekillendirilir. Bunlardan ilki çalışanların yerleşme sürecinde oynadıkları rol, ikincisi çalışanların ve diğer örgüt üyelerinin entegrasyon sorunlarını çözmek ve çevreye uyum sağlamak için nasıl etkileşime girdikleri, üçüncüsü ise örgüt üyelerinin örgütsel kimlik, kontrol, bireysel ihtiyaçlar ve kabullenme ile ilgili sorunlara nasıl çözümler ürettikleridir. Bu unsurlar, örgüt kültürünün örgütün hedeflerine, stratejilerine ve direktiflerine ulaşılmasını nasıl önemli ölçüde etkilediğini vurgulamaktadır (Duygulu ve Eroğlu, 2006).

Çalışanların seslerini çıkardıklarında olumsuz algılanmaktan korkmaları ve bunun ilişkilerine zarar vereceğine inanmaları, işyerinde sessiz kalmalarını etkileyen iki önemli nedendir. Bu düşüncenin aksine, değişimi etkileyebilecek olanlar yöneticilerdir (Taşkıran, 2011). Baskıya ihtiyaç duyulduğunda, yöneticiler baskıyı çalışanlara uygulamaya çalışırlar çünkü onların kurumun kusurlarını ve zayıflıklarını ortaya çıkarmalarını istemezler. Yöneticiler, işyerindeki sessizlik kültürüne katkıda bulunan önemli bir unsurun, çalışanlar tarafından olumsuz yanıt verebileceği endişesi olduğunu düşünmektedir. Yöneticiler, personelden gelen gereksiz eleştirileri dikkate almamakta ve kaynağın meşruiyetini ve güvenilirliğini sorgulamaktadır (Morrison ve Milliken, 2003). Bireylerin eleştiri duymaktan hoşlanmadıklarını ve duyduklarında

da sanki hiç olmamış gibi davranarak inandırıcılıklarını kaybettiklerini bilinmektedir. Olumsuz geribildirim, doğru olmadığına inanan yöneticiler tarafından bir tehdit olarak görülür. Çalışanların anlaşmazlığı karşısında yönetim beceriksiz görünecektir. Bununla birlikte, yöneticilerin güvenilirliği ve otoritesi daha fazla risk altındadır (Çakıcı, 2007). Kökleşmiş örtük önyargıları nedeniyle, yöneticiler çalışanlara karşı önyargılıdır. Ulusal, kültürel ve çevresel değişkenler de insani, örgütsel ve yönetsel hususlara ek olarak sessizliğe katkıda bulunabilir ve sessizlik üzerinde etkili olabilir. Kültürel normlar, çalışanları sessiz kalmaya teşvik eden bir başka konudur. Huang ve Vegt (2005) tarafından yapılan araştırmada, sessizlik ile kültürel otoritenin ayrılması arasındaki bağlantı incelenmiştir. Bu araştırmanın sonuçları, güç farkının daha düşük olduğu uluslarda çalışanların düşüncelerini dile getirmeye daha istekli olduğunu göstermektedir. Huang, güç mesafesinin daha yüksek olduğu uluslarda çalışanların öfkelerini dışa vurma, şikayetlerini gizleme veya patronlarını onaylamadıklarını örtbas etme olasılıklarının daha düşük olduğu keşfedilmiştir (Huang ve Vegt, 2005).

Öğretmenler, özellikle iletişimin en yoğun ve etkili olduğu ortamlar olan okullarda iletişimin temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, okul gibi bir ortamda öğretmenlerin her türlü sessiz davranışı, kişiler arası iletişimin her alanına, okulun vizyon ve amacına ve belirlenen akademik hedeflere ulaşılmasına zarar verici etkilere sahip olabilir. Sonuç olarak, öğretmen sessizliğinin incelenmesi gerektiği söylenebilir. Bu bilgiler kapsamında çalışmanın amacı öğretmenlerin örgütsel sessizliklerine yönelik görüşlerini tespit etmektir. Bu genel amaç altında araştırmanın alt amaçları şu şekilde belirlenmiştir:

Öğretmenlerde örgütsel sessizliğe neden olan unsurlar nelerdir?

Öğretmenlerde örgütsel sessizliğe bağlı ortaya çıkan sorunlar nelerdir?

Öğretmenlerin örgütsel sessizlikle baş etme yolları nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırmacının katılımcıyı yönlendirebilmesi, konuya bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşabilmesi ve çalışmanın yönünü kontrol edebilmesi nedeniyle nitel araştırma yöntemi seçilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Geçmişte nitel araştırma, olayları çok detaylı bir şekilde inceleyebildiği ve araştırmacının kendi bakış açısını da içerdiği için "yorumlayıcı araştırma", "durum araştırma" ve "saha araştırması" olarak da adlandırılmıştır (Baltacı, 2017). Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum çalışması deseninde yürütülmüştür. Durum çalışmasının temel özelliği, bir durumun derinlemesine araştırılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu ölçüt örnekleme yöntemi ile araştırmaya dahil edilen 12 öğretmen oluşturmaktadır. "Amaçlı örnekleme" stratejilerinden biri olan "ölçüt örnekleme metodolojisi", çalışma konusunun özelliklerine en iyi uyan bireyleri örnekleme dahil ederek kullanılmıştır. Belirlenmiş bir dizi kritere uyan durumların derinlemesine analizine ölçüt örnekleme denir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu çalışmada ölçüt bir öğretmen olarak en az 2 yıl deneyime sahip olmalarıdır. Araştırmaya katılanların demografik değişkenlerine ilişkin bilgiler aşağıda verilen Tablo 1'de gösterilmiştir.

Katılımcıların demografik değişkenlerine ait tablo değerlendirildiğine 11 kadın, 1 erkek öğretmen, 8 okulöncesi öğretmeni, 2 sınıf öğretmeni, 1 özel eğitim ve 1 matematik öğretmeni olduğu, 28-50 yaş arası katılımcılardan oluştuğu, kıdem olarak 3 en az 3 yıl en fazla 23 yıllık kıdeme sahip oldukları, 1 katılımcının doktora, 3 katılımcının lisans ve 8 katılımcının yüksek lisans mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılanların Demografik Değişkenleri

	Cinsiyet	Branş	Yaş	Kıdem	Öğrenim Durumu
K1	Kadın	Okulöncesi	38	16	Doktora
K2	Kadın	Sınıf Öğretmeni	50	22	Yüksek Lisans
K3	Kadın	Matematik	43	19	Yüksek Lisans
K4	Kadın	Okulöncesi	44	23	Yüksek Lisans
K5	Erkek	Sınıf Öğretmeni	39	17	Yüksek Lisans
K6	Kadın	Okulöncesi	42	23	Lisans
K7	Kadın	Özel Eğitim	41	17	Yüksek Lisans
K8	Kadın	Okulöncesi	44	18	Yüksek Lisans
K9	Kadın	Okulöncesi	38	13	Yüksek Lisans
K10	Kadın	Okulöncesi	28	4	Lisans
K11	Kadın	Okulöncesi	34	10	Yüksek Lisans
K12	Kadın	Okulöncesi	28	3	Lisans

Veri Toplama Araçları

Çalışmada kullanılan veri toplama aracı yarı yapılandırılmış görüşme formudur. Bu tekniğin temel amacı, insanların deneyimlerini ve bu deneyimlere yükledikleri anlamı anlamaktır. Bu nedenle, belirli kişilerin anlatıları ve tasvirleri üzerinde durulur (Seidman, 1991). Yarı yapılandırılmış görüşmeler diğer görüşme biçimlerine göre daha esnek olduğundan görüşme şekillendirilebilir ve sorular daha açık hale getirilebilir (Türnüklü, 2000). Görüşme yöntemi aynı zamanda pahalı, zaman alıcı ve önyargıya açıktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Öğretmenlerin örgütsel sessizlikle ilgili görüşlerin belirlenmesine yönelik olarak 3 açık uçlu görüşme sorusu sorulmuştur.

Verilerin Toplanması

Araştırma boyunca yüz yüze ve telefon görüşmeleri de kullanılmıştır. Standart bir telefon görüşmesi sırasında araştırmacıyı görmedikleri için katılımcılar yüz yüze görüşmeye kıyasla daha rahattır (Kozak, 2015). Çalışma, öğretmenlerin örgütsel sessizliğe yönelik görüşlerini belirlemek amacı ile yürütülmüştür. Bu amaçla bir soru listesi oluşturulmuş, ancak katılımcıların olumsuz tutumları ve çekinceleri nedeniyle görüşmeler kayıt altına alınamamıştır. Araştırmacı verileri yazılı olarak kaydetmiş ve analiz için hazırlamıştır.

Verilerin Analizi

Görüşme formlarını değerlendirmek, kodlar ve kategoriler geliştirmek amacıyla nitel araştırma metodolojisi kullanılmıştır. Bu, metinleri incelemek ve içlerindeki kelime ve cümleleri

değerlendirmek için kullanılan bir tekniktir. Görüşme materyalinin analizine yardımcı olmak için bir kodlama listesi (K1, K2....) oluşturulmuştur. Kodlama listesine göre görüşme yanıtları incelenmiştir. Veriler görüşme sorularına uygun olarak kodlanmış ve kodlama sürekli olarak doğrulanmıştır.

Çalışmanın araştırmacıları veri toplamış, daha sonra bu verileri fikirler, temalar ve ortak özellikler doğrultusunda düzenlemiş ve incelemiştir. Araştırmacı bu süreç boyunca yeni fikirler üretir ve ayrıca kavramsal ifadeler ve kavramlar arasındaki etkileşimlere bakar (Neuman, 2012). Bu noktada kodlama prosedürü, metinsel ya da görsel verilerin yönetilebilir bilgi kategorileri halinde bir araya getirilmesini, araştırmada kullanılan çeşitli veri tabanlarında kod için destek aranmasını ve son olarak koda bir etiket atanmasını içerir. Kategoriler, tek bir kavram üretmek için birkaç kodun bir araya gelmesiyle oluşan geniş bilgi öbekleri olarak oluşturulur. Veri analizinin son adımı olan yorumlama, kodların ve kategorilerin ötesinde verilerin daha derin anlamını belirlemek için soyutlamaların kullanılmasını içerir (Shenton, 2004; Yıldırım ve Şimşek, 2018). Kategoriler, temalar ve kodlar tabloları oluşturmak için kullanılmıştır. Makalede verilerin gösterilmesi için tablolar kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarını incelemek ve özetlemek için ilgili çalışmalara bakmak gerekmiştir. Güvenilirliği ve geçerliliği artırmak için görüşme boyunca dikkat çeken ifadelerden sık sık alıntılar yapılmıştır. Görüşme sorularının geçerli ve güvenilir olması için alanında uzman 2 öğretmene gösterilmiş ve yönlendirmeler sonrasında sorulara son şekli verilmiştir.

BULGULAR

Araştırmacı tarafından geliştirilmiş olunan yarı yapılandırılmış görüşme formunda bulunan “Size göre öğretmenlerde örgütsel sessizliğe neden olan unsurlar nelerdir” şeklindeki açık uçlu soruya katılımcıların vermiş olduğu cevaplar doğrultusunda oluşturulan tema ve kodlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Örgütsel Sessizliğe Neden Olan Unsurlara İlişkin Temalar ve Kodlar

Temalar	Kodlar	f
Örgütsel sessizlik unsurları	Korku iklimi	5
	İletişim Sorunu	3
	Adaletsizlik	2
	Güvensizlik	2

Tablo 2 incelendiğinde örgütsel sessizlik unsurları teması altında “korku iklimi”, “iletişim sorunu”, “adaletsizlik”, “güvensizlik” olmak üzere 4 kod belirlenmiştir. Katılımcılar okullarda örgütsel sessizliğe neden olan unsurlar olarak korku ikliminin olduğunu, iletişim sorunları yaşandığını ve bu nedenle sessiz kaldıklarını, adaletsiz bazı uygulamaların yaşandığını, güvensiz bir ortam bulunduğunu ve tüm bu nedenlerle örgütsel sessizlik oluştuğunu ifade etmişlerdir. Bu kapsamdaki katılımcı görüşlerinden bazılarına yönelik doğrudan alıntılar şu şekildedir:

“Bence en önemli neden yaratılan korku ve güvensizlik ortamı. Okullarda demokratik bir okul iklimi olmaması. Görüşlerinin yargılanacağından korkma ya da endişe duyma. Uğraşlara rağmen sonuç alamama. Okul idaresinin olumsuz tavırları. Buna ek olarak daha önceki yıllarda öğretmenler okullarda görüşlerini daha fazla ifade edebiliyordu. Mevcut koşullarda öğretmenler görüşlerini dile getirme konusunda daha temkinli davranıyor çünkü çeşitli kaygılar buna yol açıyor. Örneğin işyerinde çalışma barışının bozulacağını düşünme, huzursuz çalışma ortamında çalışmaktan kaçınma ya da idare ile arasının bozulmasından korkma. Bazen de öğretmenlerin çıkarları öne çıkıyor. İdare ile aram bozulmasının muhalefet olmayım görüşümü bildirmeyim anlayışı öne çıkabiliyor”. (K1)

“Okul içindeki iletişimin negatif yönde olması, yanlış anlaşılma korkusu, kendini iyi ifade edememe, empati duygusunun olmaması, yöneticilerin iletişime kapalı olması ve olumsuz okul ortamı olabilir. Grup içinde etiketlenme ve olumsuz bir gözle görülme endişesi; okul yönetiminin desteğini kaybetme korkusu; konuşmanın bir şey değiştirmeyeceğine duyulan inanç”. (K2)

“Örgütsel sessizliğin bence en önemli nedeni öğretmenlerin okulda adalet duygusunun eksik olduğunu düşünmesinden kaynaklanıyor. Öğretmenler, ortaya koyduğu emeğin görülmediğini ve karar verme mekanizmasının işlemediğine inanmakta. Okul ile ilgili alınan kararlarda söz hakkı olmadığını gören öğretmen ya da demokratik bir ortamın, adil bir yönetim şeklinin olmadığını düşünen ve buna inanan öğretmen örgüt içinde sessiz kalmanın daha doğru bir çözüm olduğuna karar veriyor”. (K3)

“Mevcut sistemde hakkını savunmak ya da taleplerin konusunda ısrar etmenin sonuç vermeyeceğine yönelik olumsuz tecrübeleri ile ilk sırada yer alabilir istek talep ve haklarına yönelik yasa yürütücülerin adil değerlendirme yapılacaklarına yönelik umutsuzluk da ikinci sırada yer almaktadır” (K6)

“Reddedilme, ötelenme, dışlanma kaygısı, sisteme ve sistemde var olan kural koyuculara yönelik güvensizlik. Daha önce konu ile ilgili yaşanmış tecrübeler, cezalandırılma endişesi, yaşanabilecek huzursuzluğa engel olma isteği” (K8).

Araştırmacı tarafından geliştirilmiş olunan yarı yapılandırılmış görüşme formunda bulunan “Size göre öğretmenlerde örgütsel sessizliğe bağlı ortaya çıkan sorunlar nelerdir? ne tür sonuçlar yaşanmaktadır?” şeklinde belirlenen açık uçlu soruya katılımcıların vermiş olduğu cevaplar sonucunda oluşturulan tema ve kodlar Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Öğretmenlerde Örgütsel Sessizliğe Bağlı Ortaya Çıkan Sorunlara İlişkin Temalar ve Kodlar

Temalar	Kodlar	f
Örgütsel Sessizlik Sorunları	Örgütsel bağlılık azalması	4
	Eğitim faaliyetlerinin etkisinin azalması	3
	Motivasyon düşmesi	3
	İş doyumu	2

Tablo 3 incelendiğinde “Örgütsel Sessizlik Sorunları” teması adı altında “Örgütsel bağlılık azalması”, “Eğitim faaliyetlerinin etkisinin azalması”, “Motivasyon düşmesi” ve “İş doyumu” olmak üzere 4 kod olarak belirlenmiştir. Buna göre öğretmenler örgütsel sessizliğe bağlı olarak ortaya çıkan sorunların başında örgüte bağlılığın azaldığını, eğitim faaliyetlerinde etkilerin azalıp eğitim kalitesinin düştüğünü, motivasyonlarının azaldığını ve buna bağlı olarak da iş doyumunun azaldığını işten doyumculuk yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu kapsamdaki katılımcı görüşlerinden bazılarına yönelik doğrudan alıntılar şu şekildedir:

“Öğretmenlerin okul ile olan bağlarının kopması bence en önemli sonuçlardan biri. Bunun önemli eğitimsel sonuçları da beraberinde getirdiğini düşünüyorum. Öğretmenlerin baskı altında, değersiz hissetmeleri ve bunun sınıf / okul iklimine yansması. Öğretmenlerde birşeyleri değiştirmeye dönük inancın kaybolması ve olumsuz durumları değiştirmeye çalışmada isteksizlik. Okulun gelişmeden durağan devam etmesi. Olumsuz okul iklimi oluşması. Öğretmenler arasındaki dayanışmanın yok olması. Öğretmenlerin memur zihniyetine doğru gitmesi, işimi yapar çıkarım bana ne anlayışının hâkim olmasının önemli sonuçları” (K1)

“Örgütsel sessizliğin olduğu ortamlarda gelişme ve değişimin olamayacağını düşünüyorum. Eğitimin gelişimi ve değişimi için öğretmenlerin iletişim becerilerinin gelişmesi gerekir. Örgütsel sessizliğin olduğu okullarda öğretim faaliyetlerinin gelişmeyeceğini düşünüyorum” (K2)

“Okulun gelişim yavaşlar, Öğretmenler ile okul arasındaki bağ zayıflar, karar alma mekanizmaları olumsuz etkilenir. Öğretmenlerin motivasyonu düşer, okula olan güvenleri azalabilir. Yöneticilerine karşı kin ve kırgınlık hissetmeye başlayabilir Okul yöneticileri aldıkları kararların etkinliğini doğru değerlendiremeyebilir. Olası riskler gözden kaçabilir. Öğretmenlerin eleştirel iletişimi kesmeleri kasıtlı olarak bilgi paylaşımında bulunmayabilir. Düşük memnuniyet ve tatminsizlik öğretmenlerin kendini değersiz hissetmesine neden olabilir”. (K3)

“En önemli sonucu örgüte karşı bağlılığın zayıflaması. Bunun yanında iş doyumsuzluğu, devamsızlık ve sosyal kaytarma davranışının görülmeye başlaması. Görev almadan kaçınma, yeniliklere karşı direnç gösterme ve karar sürecinin dışında kalma. Tüm bu sorunlar örgütsel sessizlik ile birlikte ortaya çıkabilmekte” (K4)

“Çalışma ortamında huzursuzluk, Çalışma arkadaşlarına ve idarecilere karşı güvensizlik, Okula giderken ortaya çıkan gönülsüzlük, İsteksiz şekilde davranmak, Birlikte çalışırken işbirliği yapamama, Öğrencilerin akademik başarısının düşük olması, Sosyal etkinliklere katılımın olmaması, Sorumluluk almaktan kaçınma, Yalnızlık duygusu yaşamasına sebep olur”. (K5)

“Birçok öğretmen eğitim uygulamaları esnasında yapmaları gereken evrak işleri nedeni ile yorgun, bıkmışlık hissetmektedir. Bununla beraber, kendini ifade edemediği, yanlış anlaşılmaktan ya da işini kaybetmekten korktuğu için- huzursuz ve rahat olamayan öğretmenin öğrencilerle eğitim öğretim faaliyetlerinde başarılı olması beklenemez. Okul kültürü oluşturulamaz ya da var olan kültür ve adalet algısı zayıflar. Duygusal tükenmişliğe kapılmış bir öğretmenin eğitim öğretimde üstlenmesi beklenen rollerde başarısız olabilir. İşleri erteleme veya yapmama veya sürüncemede bırakma, işe geç gelme, işe geç kalma, ders biter bitmez okuldan ayrılma, sık sık izin isteme ,hastalık nedeniyle rapor alma ve işe gelmeme, işi bırakma veya nakil isteği, hata yapma ,dikkatsizliklerin artması kaza ve yaralanmalarda artış, kendini geliştirmede isteksizlik, yalnızlık hissetme iş konusunda öğrenilmiş çaresizlik yaşama, öğrencilere velilere karşı tahammülsüzlük ,sabrının azalması, duyarsızlaşma, iş doyumunda ve moralde düşme, mesleğe olan ilgisinin ve sevgisinin azalması olarak sayabiliriz.” (K6)

“Çalışma arkadaşlarına ve idareye karşı güvensizlik, okula gitme konusunda isteksizlik, iş birliği yapmak istememe, sorumluluk almak istememe” (K9)

“Okula giderken isteksizlik, motivasyon düşüklüğü yaşama” (K11)

Araştırmacı tarafından geliştirilmiş olunan yarı yapılandırılmış görüşme formunda bulunan “Örgütsel sessizlikle baş etme yollarınız nelerdir?” sorusuna ilişkin açık uçlu soruya katılımcıların vermiş olduğu cevaplar sonucunda oluşturulan tema ve kodlar Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 2. Öğretmenlerin Örgütsel Sessizlikle Baş etme Yollarına İlişkin Temalar ve Kodlar

Temalar	Kodlar	f
Örgütsel sessizlikle baş etme	Demokratik ortam	3
	Olumlu iletişim	3
	Adalet	3
	Anlayış ve hoşgörü	2
	Kararlara katılım	1

Tablo 4 incelendiğinde “Örgütsel sessizlikle baş etme” teması altında “demokratik ortam”, “olumlu iletişim”, “adalet”, “anlayış ve hoşgörü” ve “kararlara katılım” olarak 5 kod şeklinde

belirlenmiştir. Buna göre öğretmenler örgütsel sessizlikle baş etme yolları olarak demokratik bir okul ortamının sağlanması gerektiğini, kişilere arası olumlu iletişimi geliştirecek çalışmalar yürütülmesi gerektiğini, örgütsel adalet sağlanması gerektiğini, okul yönetiminin anlayış ve hoşgörü sağlanması gerektiğini, okul yönetiminde alınacak kararlara katılımın sağlanması gerektiği konusunda görüş bildirmişlerdir. Bu kapsamdaki katılımcı görüşlerinden bazılarına yönelik doğrudan alıntılar şu şekildedir:

“Okullarda demokratik bir ortam yaratılmalıdır. Okul idaresi despot tavırlardan uzak durmalıdır, okul idaresi profesyonel tavır sergilemeli ve öğretmenler görüş bildirdiğinde kişiselleştirmemelidir, öğretmenlerin güvenli hissedeceği görüşlerini rahatlıkla yargılanmadan baskı altında hissetmeden ifade edebilecekleri özgür bir ortam yaratılmalıdır. Öğretmenlerin görüşlerini ifade etmeleri onlara yafta, etiket, önyargı olarak geri dönmemelidir” (K1)

“Öncelikle okul yönetiminin öğretmenlere olumlu bir iletişim dili geliştirmeleri gerektiğini, olumlu bir okul ortamı yaratmaları gerektiğini, öğretmenlerin girişimcilik ve yenilikçilik yönlerini desteklemelerinin gerektiğini düşünüyorum. Öğretmenlere kendilerini ifade edebilme ortamı sağlanmalı, okul ve eğitim öğretim ile ilgili fikirlerinin alınması örgütsel sessizliği azaltabilir” (K2)

“Olumlu bir okul iklimi yaratılması, öğretmenler ile okul dışında yapılacak etkinlikler; okul yöneticileri ile öğretmenler arasında kurulacak bağlar örgütsel sessizliği azaltabilir. Öğretmenlerin iş doyumunu arttırmaya yönelik olarak yapılacak çalışmalar, çalışma koşullarını iyileştirilmesi örgütsel sessizliğin azalmasına katkıda bulunabilir. Okul yöneticilerinin sergileyecekleri açık liderlik yaygınlaştıkça ve adaletli uygulamalar arttıkça öğretmenlerin sessizlik davranışlarında azalma görülebilir. Okullarda demokratik ortamlar oluşturulmalıdır. Merkez ve taşra yönetimleri tarafından öğretmenlik mesleğinin gelişimi ve statüsünü arttıracak eğitim” (K3).

“Öncelikle okulda demokratik bir ortamın sağlanması gerekmektedir. Olumlu bir okul kültürünün oluşturulması, okulda pozitif bir okul ikliminin hâkim olması ve adaletli bir yönetim anlayışının olduğunun öğretmenlere hissettirilmesi gerekmektedir. Karar verme sürecine öğretmenlerin dahil edilmesi ve ortaya koydukları öneri ve eleştirilerin dikkate alındığını görmeleri gerekmektedir. Öğretmenlerin ortaya koyduğu çabanın yöneticiler tarafından görünürlük kazanması ve bu anlamda ödül sisteminin işletilmesi gerekmektedir. Yöneticinin şeffaf olması ve öğretmenden beklediği rol ve çabanın ne olduğunu net ortaya koyması, belirsizlikleri ortadan kaldırması gerekmektedir” (K4).

“Milli Eğitim bakanı dahil olmak üzere görev alan tüm yöneticilerin eğitim öğretim alanından ve sahada (gerçek ve dezavantajlı okullarda) bir fiil öğretmenlik yapmış olanlardan liyakate uygun olarak görevlendirilmesi. Sağlıklı bir okul kültürünün ve adalet algısının oluşturulması. Okullardaki eğitim öğretim faaliyetleri için gereken materyal, eğitim öğretim ortamı ve olanaklarının zenginleştirilmesi. Öğretmenlerden branşları ve alanları dışında, her konuda uzman, yeterli ve yetenekli olmasının beklenmemesi. Öğretmenin kendini ve öğrencilerini geliştirebilmesi için gerçekleştirmesi beklenen proje temelli yaparak yaşayarak öğrenme eğitim modellerinde yapılması gereken ne her türlü hazırlıklar veli bilgilendirme ve okul dışı eğitim öğretim faaliyetlerinin öğretmenlerin mesai saatlerine çıkması halinde öğretmene emeğinin karşılığının verilmesi. Eğitim öğretim faaliyetlerindeki yetersizlikler ve başarısızlıklar için her fırsatta sadece alandaki öğretmenlerin sorumlu tutulmaması her kademenin yetersizlik başarısızlıktaki rolünü üstlenmesi. Başarılı olan ve eğitim öğretim faaliyetlerine katkıda bulunan tüm öğretmenlerin eşit ve adil şekilde ödüllendirilmesi ya da ilerlemelerinin sağlanması. Bürokratik iş ve işlemlerin azaltılması. Eğitim öğretim faaliyetlerinde ve yapılan planlama ve müfredat çalışmalarında istisnasız tüm öğretmenlerin görüş ve istekleri dinlenmesi, öğretmenlerden gerçekleştirmesi beklenen aile ve toplum eğitimi rolünde yalnız bırakılmaması gerekmektedir” (K6).

“Karar alıcıların denetim görevinde bulunanların ve yönetim görevi verilen kişilerin mesleki yeterlilikleri ve buldukları görevin gereklilikleri gözetilerek Liyakat usulü bir değerlendirme ile seçilmesi ilk ihtiyaç duyulan çözümlerdir Bununla birlikte öğretmenlerin bağlı buldukları sendikaların kesinlikle siyasi

partiler dini vakıflar gibi meslekle ilgisi olmayan kurum ve kuruluşlarla tüm bağlantılarının yasaklanması ve bu yönde takipçilerin yapılmasının söz konusu sendika üyelerinin menfaatlerine yönelik karar alınmalarında belirleyici olacağını düşünmekteyim Aksi halde sendikaların yakın oldukları siyasi ya da dini oluşumların menfaatlerini üyelerin menfaatlerin üzerlerinde görmesi kaçınılmaz bir sonuç doğurmaktadır” (K7)

“Daha demokratik çalışma ortamları sunularak, Öğretmenlere konuşma fırsatı tanınarak ve fikirlerine saygı duyularak, İçlerindeki korkuların gereksiz olduğu kanıtlanarak” (K10)

“İdarenin ve kurumda birlikte çalışılan öğretmenlerin birbirine karşı saygılı, anlayışlı, hoşgörülü olması gerekir. Doğru iletişim yolları denenmeli, haksız eleştiriler yapılmamalıdır. İdare geleneksel yönetim ve denetimden uzak daha çağdaş yöntemler kullanılmalıdır. Kurum içerisinde pozitif ya da negatif ayrımcılıklar yapılmamalıdır” (K12).

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre katılımcılar okullarda örgütsel sessizliğe neden olan unsurlar olarak korku ikliminin olduğunu, iletişim sorunları yaşandığını ve bu nedenle sessiz kaldıklarını, adaletsiz bazı uygulamaların yaşandığını, güvensiz bir ortam bulunduğunu ve tüm bu nedenlerle örgütsel sessizlik oluştuğunu ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin seslerini duyurma ve görüşlerini paylaşma konusundaki en büyük caydırıcı unsur, tepkilerden duydukları korkudur. Bunu yapmanın haksız muamele görme, ceza alma, dışlanma gibi hoş olmayan sonuçlara yol açacağına inandıkları için konuşmamayı tercih etmektedirler. Araştırma değerlendirildiğinde, örgütsel sessizliğin olumsuz yargı korkusuyla güçlü, önemli ölçüde ve olumlu bir şekilde ilişkili olduğu ortaya çıkmaktadır (Kanbur, 2018). Ryan ve Osterich'e (1998) göre, çalışanlar cezalandırılma, izolasyon ve kötü muamele gibi olumsuz sonuçlardan endişe duydukları için sessiz kalmayı tercih etmektedir. Yarmacı (2018) tarafından yapılan araştırmaya göre, örgütsel sessizlik düzeyleri, çalışanların işyeri içindeki dışlanma duygularından etkilenmektedir (Yarmacı, 2018). Eğitimcilerin sessizliğinin bir diğer gerekçesi de hiçbir şeyin değişmeyeceğine dair inançları olarak bulunmuştur. Ryan ve Osterich (1998) tarafından yapılan bir araştırmada öğretmenler, seslerini çıkarmanın bir fark yaratmayacağını düşündükleri için sessiz kaldıklarını söylemiştir (aktaran Morrison, 2014). "Ne söylersem söyleyeyim, sonuçta her şey aynı" diye düşünen her eğitimci, öğrenilmiş çaresizliğe yenik düşer ve sessiz kalır. Bu araştırmada, eğitimcilerin konuya ilişkin bilgisizlikleri nedeniyle sessiz kalmayı tercih ettikleri ortaya çıkmıştır. Dahası, Bisel ve Arterburn (2012) eğitimcilerin bilgilerine güvenmedikleri zaman sessiz kalmayı tercih ettiklerini keşfetmiştir. Öğretmenler kendilerini konu hakkında bilgili hissetmediklerinde konuşmamayı tercih etmektedirler. Gökçe (2013) tarafından ortaokullarda yapılan bir araştırmaya göre, öğretmenlerin örgütsel sessizliklerinin başlıca nedenleri sırasıyla bağlantıları koruma, kendini koruma ve korku, ilgisizlik ve kabullenmedir. Başka bir deyişle, öğretmenler öncelikle kişilerarası bağlantılarını korumak için örgütsel olarak sessiz bir şekilde hareket etmektedir. Okullardaki örgütsel sessizlik de benzer faktörler tarafından motive edilmektedir, ancak bu aynı teknikler kullanılarak ortadan kaldırılabileceğini göstermez. Çünkü sosyal toplantıların ve insanların doğası gereği bu mümkün değildir. Ancak, bir bakış açısı ve bir ikame sunması açısından faydalı olabilir.

Öğretmenler örgütsel sessizliğe bağlı olarak ortaya çıkan sorunların başında örgüte bağlılığın azaldığını, eğitim faaliyetlerinde etkilerin azalıp eğitim kalitesinin düştüğünü, motivasyonlarının azaldığını ve buna bağlı olarak da iş doyumunun azaldığını işten doyumumsuzluk yaşadıklarını belirtmişlerdir. Örgütsel sessizlik davranışının hem bireyler hem de örgütler üzerindeki zararlı etkileri üzerine çalışmalar yapılmıştır (Alqarni, 2020; Çakıcı, 2007; Kahveci ve Demirtaş, 2013;

Morrison ve Milliken, 2003). Sessizlik, bir kuruluşun hataları fark etme ve düzeltme kapasitesi üzerinde zararlı bir etkiye sahiptir ve bu da kuruluşun etkinliğini azaltır (Vakola ve Bourades, 2005). Çalışanları düşüncelerini, endişelerini, şikayetlerini ve işteki mevcut zorlukları tartışmaya teşvik etmek için yöneticiler olumlu ve açık bir çalışma ortamını teşvik etmelidir (Alqarni, 2020). Fard ve Karimi, (2015) tarafından yapılan araştırmaya göre, öğretmenlerin sessizliğinden en çok etkilenenler öğrencilerdir. Yaşanan sessizlik, şirketteki insanların bu durumdan büyük ölçüde etkilendiğini ve sonuç olarak, zayıf benlik saygısı, düşük motivasyon, aidiyet kaybı vb. dahil olmak üzere çok sayıda olumsuz duygu hissettiklerini açıkça ortaya koymuştur. Sessizliğin kaçınılmaz sonucu, sessiz kalma pratiğini geliştiren bir öğretmenin sonunda kendine olan güvenini kaybetmesi, daha az motive olması ve kendini diğerlerinden ayırmasıdır. Okula daha az bağlılık, bu araştırmada öğretmen sessizliğinin okul üzerindeki yansımalarından biridir. Literatürde örgütsel sessizlik ve bağlılık arasındaki ters ilişki üzerine çalışmalar yapılmıştır (Fard ve Karimi, 2015; Karabağ ve Köse, 2014; Tangirala ve Ramanujam, 2008; Vakola ve Bourades, 2005). Sonuç olarak, öğretmenler sessiz kaldıklarında, parçası oldukları örgüte karşı bağlılıkları, aidiyet duyguları ve sorumluluk hisleri azalmaktadır. Araştırmaya göre, öğretmen sessizliğinin diğer örgütsel yansımaları arasında tatmin edici olmayan bir çalışma ortamı, iletişim eksikliği ve düşük akademik performans yer almaktadır. Raporda ayrıca öğretmen sessizliğinin öğrenci öğrenimi üzerinde nasıl olumsuz bir etkisi olduğundan da bahsedilmektedir. Örgütsel sessizlik üzerine yapılan araştırmalara göre (Pinder ve Harlos, 2003), sessizlik yeniliği öldürmektedir. Dolayısıyla, bu durumun öğretmenlerin yaratıcılığı ve buluşçuluğu üzerine kurulu olan eğitim sistemi üzerinde zararlı bir etkisi olduğu söylenebilir. Buna ek olarak, çalışma, öğretmenlerin sessiz eylemlerinin eğitsel yansımalarının disiplin sorunlarının artmasının yanı sıra kurumdaki kişilerin birbirlerine karşı açıklık ve şeffaflıklarını kaybetmelerini de içerdiğini göstermektedir. Ahlaki ilkelere, açıklığa, katılıma, dürüstlüğe, hoşgörüyeye ve saygıya dayalı bir iletişim kültürü geliştirerek, örgütsel sessizliğin getirdiği memnuniyetsizliği ortadan kaldırmak mümkündür (Vardarlı ve Akner, 2017). Bir çalışanın farklı yeteneklerini kullanması, diğer çalışanların sessizliği nedeniyle engellenebilir. Geliştirme ve inovasyonla bağlantılı süreçler, çalışanların bilgi paylaşma ve geri bildirimde bulunma konusundaki isteksizliği nedeniyle istikrarsız hale gelebilir (Magotra, 2016). Bu nedenle, daha demokratik, şeffaf ve sorumlu yönetim tekniklerinin uygulanması, genel olarak örgütsel sessizliğin ve özel olarak öğretmen sessizliğinin zararlı örgütsel ve insani yansımalarını ele almanın bir yolu olarak düşünülebilir. Öğretmen sessizliğinin bireyler ve kurumlar üzerindeki etkisine ilişkin bulgular, sınıflarda sessizliğe yol açan değişkenlerin tanımlanmasını ve azaltılmasını gerektirmektedir.

Öğretmenler örgütsel sessizlikle baş etme yolları olarak demokratik bir okul ortamının sağlanması gerektiğini, kişiler arası olumlu iletişimi geliştirecek çalışmalar yürütülmesi gerektiğini, örgütsel adalet sağlanması gerektiğini, okul yönetiminin anlayış ve hoşgörü sağlanması gerektiğini, okul yönetiminde alınacak kararlara katılımın sağlanması gerektiği konusunda görüş bildirmişlerdir. Okullarda sessizliği önlemek ve kurumsal büyümeyi teşvik etmek için okul yöneticilerinin kurumlarında demokratik bir iklim yaratmaları kritik önem taşımaktadır. Sınıflardaki sessizliği kırmak için öğretmenler, verimli bir sohbet için gerekli koşulları vurgulamıştır. Çalışanların fikirlerini, görüşlerini ve düşüncelerini özgürce ve korkusuzca paylaşabilecekleri alanlar yaratmak, örgütsel sessizliğin azaltılmasına yardımcı olabilir (Afsar, 2013). Bir şirket içindeki sessizlik, zayıf iç iletişimin ve iletişimden duyulan hoşnutsuzluğun bir işareti olabilir. Zayıf bir iletişim ortamı olduğunda bir kurum veya kişi için uzun vadeli başarıdan bahsetmek imkansızdır. Düşük iş tatmini ve aşırı duygusal yorgunluk, sessizliğin yaygın ve baskın bir kültür olarak yaratılmasından kaynaklanabilir (Aktaş ve Şimşek, 2015). Çalışanlar, fikirlerini, endişelerini, bir konuyla ilgili ayrıntıları veya işle ilgili görüşlerini daha yüksek bir örgütsel düzeyle özgürce paylaştıklarında seslerini yükseltirler (Morrison, 2014). Bu ancak açık iletişim hatlarıyla mümkün olabilir. İletişimin zayıf olduğu iş yerlerinde

öğretmenlerin sessiz kalma olasılığı daha yüksektir. Ankete katılanlar, sessiz kalma davranışını azaltmak için güven kültürünü teşvik etmek, liyakati yükseltmek ve öğretmenlerin yasal okuryazarlığını geliştirmek gibi diğer stratejileri de vurgulamıştır. Ergin, Akseki ve Deniz (2012) tarafından yapılan araştırma, yetersiz yasalar nedeniyle öğretmenlerin hizmet içi eğitimi seçtiklerini göstermektedir. Başka bir deyişle, öğretmenlerin mevzuat yetersizliği sessizlikle sonuçlanmakta ve bu bilgisizliği aşma dürtüsü bu faaliyetlere katılma isteğini artırmaktadır. Öğretmenlerin sessizliğinin en büyük nedenlerinden biri, sundukları çözümlere de yansıyan korkudur. Öğretmenlerin bu durumda düşüncelerini ve benliklerini aktarma konusunda isteksiz oldukları anlaşılmaktadır. Çalışmanın eğitmen olan katılımcıları, örgütsel sessizliğin adil, demokratik, eşitlikçi, eleştiriye açık ve çeşitliliğe değer veren bir ortamın teşvik edilmesiyle önlenebileceğini vurgulamıştır. Katılımcılar ayrıca bu yaklaşımlardan birinin de kuruma olan inançlarını artırmak olabileceğini belirtmişlerdir. Literatürde yayınlanan araştırmalara göre, örgütsel güven arttıkça örgütsel sessizlik azalmaktadır (Afsar, 2013; Okur, 2016; Örucü ve Kambur, 2017).

Sessizliğin çeşitli okul türlerinde farklı kökenleri ve sonuçları olabilir, bu nedenle bu incelenmesi gereken bir konudur. Öğretmenlerin sessizliği ile okul yöneticilerinin yönetim tarzı, liderlik stili ve kişiliği gibi faktörler arasında bir ilişki kurmak da mümkündür. Bulgulara göre, öğretmenlerin endişelerini gidermek için görüşlerinin kabul edildiği ve takdir edildiği bir okul kültürü yaratılması teşvik edilmelidir. Yöneticiler artık daha tarafsız ve şefkatli prosedürler kullanmalıdır. Sessizliğin etkilerine karşı alınacak önlemler, öğretmenlerin düşünce ve görüşlerini açıkça paylaşmaya ve takdir edildiklerini hissetmeye teşvik edilmesi, okulda bir güven kültürü oluşturulması ve eğitmenlere ilham verilmesi olarak anlaşılabilir. Sessizliğin çeşitli faktörleri nasıl etkilediğini incelemek için nicel araştırmalar kullanılabilir.

KAYNAKÇA

- Afsar, L. (2013). *Örgütsel Sessizlik ve Örgütsel Güven İlişkisi: Konuya İlişkin Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Akar, N. Y. (2014). *Örgütsel Yaşamda Sessizlik Olgusu: Akademik Örgütlerde Biçimsel Gruplar*. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Yayınlanmış Doktora Tezi, 1-144.
- Aktaş, H., ve Şimşek, E. (2015). Bireylerin Örgütsel Sessizlik Tutumlarında İş Doyumu ve Duygusal Tükenmişlik Algılarının Rolü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(24), 205-230.
- Alqarni, S.A.Y. (2020). How School Climate Predicts Teachers' Organizational Silence. *International Journal of Educational Administration and Policy Studies*, 12(1), 12-27.
- Baltacı, Ali (2017). Nitel veri Analizinde Miles-Huberman Modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1-15.
- Bisel, R. S., and Arterburn, E. N. (2012). Making sense of organizational members' silence: A sensemaking-resource model. *Communication Research Reports*, 29(3), 217-226.
- Çakıcı, A. (2007). Örgütsel Sessizlik: Sessizliğin Teorik Temelleri ve Dinamikleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 145-162.
- Duygulu, E., ve Eroğlu, K. (2006). Örgüt Kültürünün Çalışanların İş Doyumuna Etkisi Bir Firma Uygulaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(02), 1-21.

- Erdem, O., ve Dikici, A. M. (2009). Liderlik ve Kurum Kültürü Etkileşimi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(29), 198-213.
- Ergin, İ., Akseki, B., ve Deniz, E. (2012). İlköğretim Okullarında Görev Yapan Sınıf Öğretmenlerinin Hizmet İçi Eğitim İhtiyaçları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(42), 55-66.
- Fard, P. G., and Karimi, F. (2015). The Relationship Between Organizational Trust and Organizational Silence with Job Satisfaction and Organizational Commitment of The Employees of University. *International Education Studies*, 8(11), 219-227.
- Gökçe, N. (2013). *Lise Öğretmenlerinin Örgütsel Sessizlik Düzeyleri (Maltepe İlçesi Örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Huang, X., and Vegt, G. V. (2005). Breaking The Silence Culture: Stimulation of Participation and Employee Opinion Withholding Crossnationally. *Management and Organization Review*, 1(3), 459-482.
- Kahveci, G., ve Demirtaş, Z. (2013). Öğretmenler İçin Örgütsel Sessizlik Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(43), 167-182
- Kanbur, E. (2018). Çalışanların Olumsuz Değerlendirilme Korkusunun Örgütsel Sessizlik Üzerine Etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 382-402.
- Karabağ Köse, E. (2014). Dezavantajlı Okullarda Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılıkları ile Örgütsel Sessizlikleri Arasındaki İlişkiler. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 28-36.
- Kozak, M. (2015). *Bilimsel Araştırma ve Tasarım, Yazım ve Yayımlar Teknikleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Magotra, I. (2016). Why Employees Remain Silent: A Study on Service Sector. *International Journal of Science Technology and Management*, 5(5), 196-202.
- Milliken, F. J., and Morrison, E. W. (2003). Shades of Silence: Emerging Themes and Future; Directions for Research on Silence in Organization. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1564-1568.
- Morrison, E. W. (2014). Employee Voice and Silence. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior* 1, 173-197.
- Morrison, E. W., and Milliken, F. J. (2000). Organizational Silence: A Barrier to Change and Development in A Pluralistic. *The Academy of Management Review*, 25(4), 706-725.
- Neuman, W. ve Lawrence (2012). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar I-Cilt* (5. Basım). İstanbul: Yayın Odası.
- Okur, F. (2016). *Örgütsel Sessizlik ve Örgütsel Güven Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Tekstil Sektöründe Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi, İstanbul
- Örücü, E., ve Kanbur, E. (2017). Otel Çalışanlarında Örgütsel Sessizlik ve Örgütsel Güven İlişkisi: Bandırma İlçesi Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 1109-1123.
- Pinder, C. C., and Harlos, K. P. (2001). Employee Silence: Quiescence and Acquiescence as Response to Perceived Injustice. *Research in Personnel and Human Resources Management*, 20, 331-369.
- Ryan, K. D., and Oestreich, D. K. (1998). *Driving Fear Out of The Workplace: Creating the High Trust, High Performance Organization* (2nd Ed.). San Francisco: Josseybass

- Seidman, Irving (1991). *Interviewing As Qualitative Research: A Guide for Researchers in Education and The Social Sciences*. New York: Teachers College Press.
- Shenton, Andrew K. (2004). Strategies For Ensuring Trustworthiness in Qualitative Research Projects. *Education For Information*, 22(2), 63–75.
- Tangirala, S., and Ramanujam, R. (2008). Employee Silence on Critical Work Issues: The Cross Level Effects of Procedural Justice Climate. *Personnel Psychology*, 61, 37-68.
- Taşkıran, E. (2011). *Liderlik ve Örgütsel Sessizlik Arasındaki Etkileşim- Örgütsel Adaletin Rolü*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Vakola, M., and Bouradas, D. (2005). Antecedents And Consequences of Organisational Silence: An Empirical Investigation. *Employee Relations*, 27(5), 441-458.
- Vardarlıer, P., and Akıner, Ö. (2017). Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Sessizlik İlişisini Belirlemeye Yönelik Ampirik Bir Çalışma. *Research Journal of Politics, Economics and Management*, 5(3), 79–94.
- Withey, M. J., and Cooper, W. H. (1989). *Predicting Exit, Voice, Loyalty, And Neglect*. *Administrative Science Quarterly*, 34(4), 521-539.
- Yarmacı, N. (2018). *İşgörenlerin Örgütsel Dışlanma Algularının Örgütsel Sessizlik ve Olumsuz Durumları Bildirme Eğilimlerine Etkisi: Otel İşletmeleri Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Yıldırım, A. ve Simsek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 11 Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2023, 6(6): 737-749.

DOI: [10.26677/TR1010.2023.1230](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1230)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Okul Öncesi Öğretmenlerin Okul Öncesi Eğitiminde Değerler Eğitimi Hakkında Görüşleri

Mehmet Zekeriya SEVİM, Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Vakfı Ortaokulu, Batman, e-posta:

zekeriya_006@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9634-606X>

Zeyneddin GÜLER, Milli Eğitim Bakanlığı, Aydın Konak İlkokulu, Batman, e-posta:

zey_nel75@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0009-0003-6737-2087>

Salih İNANÇLI, Milli Eğitim Bakanlığı, Sabri Ülker İlkokulu, Batman, e-posta:

salihinancli@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4144-9985>

Hamdin ASLAN, Milli Eğitim Bakanlığı, Atatürk Anadolu Lisesi, Batman, e-posta:

haydarismail72@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8920-686X>

Öz

Bu araştırma, okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitimde değerler eğitimi ile ilgili görüşlerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu 2022-2023 eğitim öğretim yılında Batman ili merkezinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan ve araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 20 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmada veriler, araştırmacılar tarafından hazırlanan görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Görüşmeler sırasında elde edilen verilerin analizi içerik analizi tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonunda öğretmenlerin okul öncesi eğitimde verilmesi gereken değerler olarak saygı, hoşgörü, empati, sevgi, dürüstlük, dayanışma, yardımlaşma ve vatanseverlik gibi değerlere vurgu yaptığı belirlenmiştir. Öte yandan öğretmenlerin çoğunun değer eğitiminde hikâye anlatımı, drama, oyun ve müzik gibi etkinlikleri tercih ettikleri ve okulda öğretilen değerlerin ailede desteklenmemesi, somut-işlemler döneminde olmaları nedeniyle soyut düşünmemeleri, materyal eksikliği ve dil bariyeri nedeniyle zorlandıkları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Değer, Değerler Eğitimi, Okul Öncesi Eğitim.

Makale Gönderme Tarihi: 25.03.2023

Makale Kabul Tarihi: 04.06.2023

Önerilen Atf:

Sevim, M. Z., Güler, Z., İnançlı, S. ve Aslan, H. (2023). Okul Öncesi Öğretmenlerin Okul Öncesi Eğitiminde Değerler Eğitimi Hakkında Görüşleri, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(6): 737-749.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2023, 6(6): 737-749. DOI:10.26677/TR1010.2023.1230

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Preschool Teachers' Opinions on Values Education in Preschool Education

Mehmet Zekeriya SEVİM, Ministry of Education, National Education Foundation Secondary School, Batman, e-mail: zekeriya_006@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9634-606X>

Zeyneddin GÜLER, Ministry of Education, Aydın Konak Primary School, Batman, e-mail: zey_nel75@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0009-0003-6737-2087>

Salih İNANÇLI, Ministry of Education, Sabri Ülker Primary School, Batman, e-mail: salihinancli@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4144-9985>

Hamdin ASLAN, Ministry of Education, Atatürk Anatolian High School, Batman, e-mail: haydarismail72@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8920-686X>

Abstract

This research aims to determine the views of preschool teachers about values education in preschool education. The research team of the study consists of 20 preschool teachers working in the preschool educational institutions of the Ministry of National Education in the central district of Batman province in the 2022-2023 academic year and voluntarily agreed to participate in the study. The data in the study were collected using an interview form prepared by the researchers. The analysis of the data obtained during the interviews was carried out using the methodology of content analysis. At the end of the study, it was determined that teachers emphasized values such as respect, tolerance, empathy, love, honesty, solidarity, cooperation and patriotism as values that should be given in preschool education. On the other hand, it has been determined that most of the teachers prefer activities such as storytelling, drama, games and music in values education and that the values taught at school are not supported in the family, they cannot think abstractly because they are in the concrete-operational period, they have difficulties due to lack of material and language barrier.

Keywords: Value, Value Education, Preschool Education.

Received: 25.03.2023

Accepted: 04.06.2023

Suggested Citation:

Sevim, M. Z., Güler, Z., İnançlı, S. and Aslan, H. (2023). Preschool Teachers' Opinions on Values Education in Preschool Education, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(6): 737-749.

GİRİŞ

Eğitim, gerçekleştirilmek istenen güzel ve olumlu davranışların bütününe başarılı bir şekilde aktarmak ve ilişkiler kurmak için çocukları sistematik olarak belirlenmiş hedeflere erişme süreci olarak tanımlanmaktadır (Uzun ve Köse, 2017). İnsan hayatında ana sınıfından başlayıp yükseköğretime kadarki eğitim süreci önemli bir yeri teşkil etmektedir (Alkayış, 2022). Çocuklar bu süreçte bilgi, beceri, davranış ve değerler kazanmaktadırlar. Edinilen bu bilgi, beceri, davranış ve değerler toplumun çeşitlenmesi, değişmesi ve sosyolojik gelişimi için sistematik olarak aktarılır. (Ergün, 1994). Toplum yaşayan ve değişen bir sistemdir. Toplumu birleştiren, sürdüren ve ayakta tutan kültür, gelenek ve değerlerdir. Sürdürülebilir bir toplum, kültür, gelenek ve değerlerini gelecek kuşaklara aktarmakla ayakta kalabilir (Sapsağlam ve Ömeroğlu, 2016). Değer kavramı, insan davranışlarını yönlendiren, güdüleyen ve karar verme sürecinde etkili olan duygu ve düşünce sistemine iletilmesi gereken mesajdır (Cihan, 2014). Duygular dışsal etkileşim sonucunda davranışlarımızla belirlenmektedir (Gültekin ve Çelebi 2021). Duygularımız bedenimizi doğrudan ilgilendiren zihinsel süreçlerle ilgilidir (Gültekin, 2022a). Değerler eğitimi sadece davranışların kontrol edilmesini sağlayan mekanizma değildir; bunun yanında iyiyi ve kötüyü, doğruyu ve yanlış net bir şekilde görmemizi sağlayan, farkındalığı artıran bir sistemdir (Aydın vd., 2012). Değerlerin eğitimi aile ile başlayan ve daha sonra sosyal çevre ile devam eden bir süreçtir. Evrensel değerlerin yanı sıra bir toplumun kendine özgü değerlerinin öğrenilmesi ve gelecek nesillere aktarılabilmesi için değerleri içeren deneyimler yaşanmalıdır. Bu deneyimin başlangıç noktası okul öncesi dönemdir (Uzun ve Köse, 2017).

Okul öncesi dönem insan gelişiminin temelidir; çünkü bir insanın hayatının ilk yılları çok önemlidir. Öğrenme kapasitesinin en üst düzeyde olduğu bu dönem, bilişsel, fiziksel, sosyo-duygusal gibi gelişim alanlarındaki gelişimin en hızlı yaşandığı dönemdir (Oktay, 2007). Okul öncesi yıllar ayrıca sorumluluk, saygı ve dürüstlük gibi insani değerlerin gelişmesi açısından kritik bir dönemdir ve bu dönem çocukların öğrendiklerini uzun vadede davranışlara aktarması nedeniyle insani gelişim için önemlidir (Balat Uyanık ve Dağal, 2009). Bunun için okul öncesi dönemde çocuklar birçok değeri öğrenme ve geliştirme açısından ciddi bir potansiyele sahiptirler. Bu bilgilerden hareketle değerlerin sosyal ve bilişsel gelişimden bağımsız olmayan önemli bir gelişim alanı olduğunu söylemek mümkündür (Balat, 2007). Bu alan gün geçtikçe ön plana çıkmakta ve eğitim sürecine dahil edilmektedir. Eğitim hayatında yer alması değerlerin öğretiminde öğretmenlerin kritik bir role sahip olduklarına işaret etmektedir (Temur ve Yuvacı, 2014). Öğretmenler, ailenin yanında çocuğa yaşamın ilk yıllarında destek olan kişilerdir (Balcı ve Yelken, 2013). Bunun için eğitim sürecinin ilk aşamasında bulunan okul öncesi öğretmenlerinin değerle eğitimi konusunda donanımlı ve iyi eğitilmiş olmaları gereklidir (Çağlar, 2005). Bu bağlamda değerler eğitimine ilişkin bilgi, beceri, davranış ve tutumların çocuğa aktarılmasında okul öncesi eğitimin ve bu alanın öğretmenlerinin önemi göz ardı edilmemelidir (Uzun ve Köse, 2017).

Araştırmanın sonunda ortaya konulacak bulguların okul öncesi öğretmenlerine yol göstermesi ve sonraki araştırmacılara değerler eğitimi alanında yeni araştırmalar yapmak konusunda teşvik edici olması açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Değer Kavramı

Birçok işlevi olan değerlerimiz hayatımızı anlamlandırmada ve duygularımıza yön vermede oldukça önemlidir (Okumuş, 2010). İnsanlık tarihi boyunca bilim adamları ve araştırmacılar değer kavramına ilişkin çok sayıda ve farklı tanımlamalar yapmışlardır. Değer; insanın isteyen,

gereksinim duyan, amaç koyan bir yapı olarak obje ile arasındaki ilişkidir (Alkayış, 2020). Rokeach ve Regan'a (1980) göre değerler, belirli bir davranış veya durumun bir birey veya toplum için kabul edilebilir olup olmadığını gösteren kalıcı inançlardır. Schwartz ve arkadaşlarına (2010) göre değer kavramı, insanların edinmeye çalıştıkları ve sahip olmak için çaba sarf ettikleri, seçimlerimizi veya davranış ve seçimlerin değerlendirilmesini şekillendiren inançlardır. Bazı eğitimciler değerleri, bir topluluk tarafından kabul edilen bir dizi fikir, norm ve amaç ya da bireyin topluluğa katılmak için geliştirdiği davranış kalıpları olarak tanımlamıştır (Cooper, 2014; Ryan vd., 1999; Titus, 1994).

Türkkahraman (2013) değeri, bir toplumun hayali, gerçekleşmesi arzu edilen ve toplumun çoğunluğu tarafından kabul edilen temel bir ilke olarak tanımlamıştır. Gunnestad ve arkadaşları (2015), değerleri insan davranışına ilişkin temel fikirler olarak görmektedir. Değerleri, çocukların iyi ile kötü ya da doğru ile yanlış arasında ayırım yaparken karar vermeleri ve öncelikler belirlemeleri için bir araç olarak görmektedirler. Taylor ve Woolley (2013) değerleri farklı bir şekilde vurgulamıştır. Araştırmacıların odak noktaları, değer verdiklerimiz bazen yaptıklarımıza yansır, ancak yapmadıklarımızdan da belli olabilir (Taylor ve Woolley, 2013) şeklindedir. Ayrıca Cüceloğlu ve Erdoğan (2013) değerlerin birbirleriyle bir inanç sistemi oluşturarak davranışlarımızı, kararlarımızı, fikirlerimizi ve duygularımızı şekillendirdiğini ve bize nasıl yaşadığımızı, neyin anlamlı neyin anlamsız olduğunu anlattığını belirtmişlerdir. Bu tanımlamalardan hareketle en genel anlamıyla değerler, neyin iyi neyin kötü olduğuna dair yargılarımızdır. Kişinin kendi istek ve arzularından ziyade, bireyin toplum ve sosyal çevre ile etkileşimini sağlayan belirli normlar ve sistematik fikirlerdir (Veugelers ve Vedder, 2003).

Değerler, öğretilbilir ve öğrenilebilir olgular olarak kabul edilmektedir. Ancak 21. yüzyılda değerlerin bir sonraki nesle aktarımı geçmiş yıllara göre daha zorlu bir süreç olmuştur. Toplum tarafından benimsenen ve desteklenen pek çok değer yaşayarak aktarılmıştır ve günümüzde bu deneyim yeterli gelmemektedir. Okul ve aile daha fazla mücadele etmeli ve sorumluluk almalıdır çünkü çocuklar çok çeşitli uyaranlara maruz kalmakta ve birçok faktörden etkilenerek değerler sistemlerini oluşturmaktadırlar. Çocukların değer gelişimini tesadüflere ve kontrolsüz mekanizmalara bırakmamak toplumsal bir görevdir (Gömleksiz, 2007).

Değerler Eğitimi

Bir toplumun eğitim sistemi ve bu sistem içinde yer alan kurum ve kuruluşlar, o toplumun değerlerini ortaya koyan önemli birimlerdir. Okul, sosyal bir organizasyon olarak eğitim programları ile toplumsal, evrensel, kültürel ve sosyal değerlerin çocuklara aktarımını sağlamaktadır. Okul sadece akademik başarı sağlamamalı, bunun yanında çocukların içinde bulunduğu topluma ait kültürel değerleri öğrenmelerine katkı sağlamaktadır (Sapsağlam, 2016). Bir toplumda nitelikli ve ahlaklı bireyler yetiştirmek okullarda verilen değerler eğitimi ile mümkündür (Halstead ve Pike, 2006). Günümüzde çoğu ülkede değerler eğitimi programlarının farklı temelleri ve uygulamaları bulunmaktadır.

Değerler eğitimi literatürde ahlak eğitimi ve karakter eğitimi gibi kavramlarla birlikte kullanılmaktadır (Lovat ve Toomey, 2009). Ryan ve Bohlin' (1999) göre değerler eğitimi öğrencilerin görev ve sorumluluklarını yerine getirme ve akılcı tercihler yapmalarına imkan sağlayan bilgi ve becerilerin geliştirilmesidir. Berkowitz ve Bier (2005) değerler eğitimi, okulların gençlere iyi bir insan olmayı modelleyerek ve öğreterek hepimizin beslediği evrensel değerleri teşvik etme amacına hizmet ettiği ulusal bir hareket olarak tanımlamaktadırlar. Aspin ve Chapman (2007), değerler eğitiminin, kişinin akılcı ahlaki kararlar verme becerisinin gelişimiyle ilgili ahlaki yönüne vurgu yapmıştır. Bunun yanında değerler eğitiminin yaşam boyu sürdürülmesi gereken bir süreç olduğunu savunmuşlardır. Lovat ve Toomey'e (2009) göre

değerler eğitimi öğrencilerin sadece değerler hakkında bilgi sahibi olmalarını ve anlamalarını değil, bunun yanında bir birey olarak bu değerleri uygulama eğilimine ve becerisine sahip olmalarını sağlayabilmek için eğitim kurumlarında yürütülen açık ve örtük etkinliklerdir. Değerler eğitimi iki amaca odaklanmaktadır. İlki, insanların, özellikle de gençlerin etik, mutlu ve tatmin edici bir yaşam sürmeleri gerektiğini vurgular. Diğeri ise toplumsal bir fayda sağlamayı amaçlar (Akbaş, 2009; Kirschenbaum, 2000). Dolayısıyla değerlerin hem bireyin kendi iç dinamikleriyle yani benliği ve kişiliğiyle ilgili olduğu hem de en üst düzeyde tüm toplumun yararını ilgilendirdiği söylenebilir.

Okul Öncesi Dönemde Değerler Eğitimi

Çocukluk döneminde edinilen değer öğreniminin, kişinin kişiliği, alışkanlıkları, inançları ve sonraki yaşamında değer gelişimi üzerinde büyük etkisi vardır; yani kişilik özellikleri daha çok gelişim için kritik ve önemli bir dönem olan okul öncesi yıllarında şekillenmektedir (Oktay, 2010). Okul öncesi yıllar çocukların tutum, davranış, duygu ve düşünce modellerinin temellerinin atıldığı yıllardır. Bu yıllarda edinilen tutum ve davranış modelleri, çocuğun gelecekteki yaşamının temelini oluşturur. Bunun için küçük yaşlardan itibaren çocuklara değerler eğitimi verilmesi kritiktir (Güzelyurt, 2020).

Okul öncesi dönemde edinilen davranış modellerinin büyük bölümünün bireyin yetişkinlik dönemindeki kişilik yapısını, tutumlarını, alışkanlıklarını, inançlarını ve değerlerini şekillendirdiği görülmektedir (Oktay, 2010). Erken çocukluk dönemi, çocuğun kendini gerçekleştirmeğe başladığı, diğer insanlarla ilk karşılaşmalarının ve toplumsal kuralların olduğu bir sosyalleşme dönemidir (Oktay, 2010). Özetle okul öncesi dönemler çocuğun ileriki yaşantısını etkileyen önemli bir dönemdir. Erken çocukluk yıllarının bireylerin ileriki yaşamlarını etkilediği açıkça görülmekte ve bu dönemin kişilik gelişiminin temel bir parçası olduğu inkâr edilemez (Kandır, 2001). Balat (2007) küçük çocuklarda değer inançlarının oluştuğunu, bilişsel, sosyal-duygusal ve fiziksel gelişimin erken çocukluk döneminde gerçekleştiğini belirtmektedir. Üst bilişsel süreçler olarak anlaşılan anlama, yorumlama ve kavrama düzeylerinin (Gültekin, 2021; Gültekin 2022b) bu anlamda değerlerle belirlediği anlaşılmaktadır. Aral ve Gürsoy (2001) erken çocukluk eğitiminin ve değerler eğitiminin gerekliliklerini vurgulamaktadır. Bu nedenle sağlıklı bir toplum için çocukların sorumluluklarının bilincinde, vicdanlı ve nitelikli bireyler olarak yetiştirilmesi önemlidir. Ayrıca Aral ve Gürsoy (2001) bedenlen ve ruhen sağlıklı, insanlığa fayda sağlayan değerleri bilen çocuklar yetiştirmenin uygun eğitim koşullarının sağlanmasıyla yakından ilişkili olduğunu iddia etmektedirler. Bütün bunlar, erken çocukluk eğitimi ile değerler eğitimi arasındaki güçlü bağlantı hakkında ipuçları vermektedir.

Okul öncesi dönemde çocuk yakından izlenmeli ve karakterinin oluşmasını sağlayacak toplumsal değerler öğretilmelidir çünkü bu toplumsal bir sorumluluk hatta zorunluluktur (Walker vd., 2012). Bu eğitim göz ardı edilirse veya bilinçsizce ve plansız bir şekilde verilirse çocuğun tüm hayatını kolaylaştırmak yerine zorlaştırır. Eğitimin amacı hayatı zorlaştırmak değil, kolaylaştırmak olmalıdır. Çocuğu yetişkin yaşamına hazırlarken kendisiyle ve çevresiyle uyumlu, kendini gerçekleştiren, kişiliğini oluşturan bir birey haline gelmeli, gösterge niteliğindeki tutum ve toplumsal değerleri kazanmalıdır (Oktay, 1999).

Okul öncesi eğitim kurumlarında değerler eğitiminde program kadar önemli olan bir diğer unsur ise öğretmenlerdir (Yazar ve Erkuş, 2013). Okullarda programın uygulanmasında ve öğrencilerin gelişmesinde en etkili kişi öğretmen olduğu için (Şen, 2011), tutum, davranış ve değerlerin öğretiminde de öğretmenler en büyük role sahiptir. Okul öncesi öğretmeni, çocuğun aileden ilk ayrılışından sonra ilk iletişim kurduğu kişidir. Çocuk okula başladığında aile bireyleri yerine öğretmenini model alır ve kendini onunla özdeşleştirmeye çalışır (Yavuzer, 2012). Öğretmenler

değerler eğitiminde merkezi bir konuma sahip olduklarından, çocuklar değer seçimlerinden etkilenir ve öğretmenleri ile birlikte değerleri sever (Halstead ve Taylor, 2000). Öğretmenlerin değer yargıları ve davranışları ile kullandıkları yöntem ve teknikler, öğrencilerin öğrenme stillerini, davranışlarını ve değer anlayışlarını etkileyebilir (Weist, 1998). Öğretmenlerin değerleri doğru bir şekilde yansıtabilmesi, olumlu deneyimlerin sergilendiği eğitim ortamları oluşturabilmesi, çeşitli yöntemler kullanarak sınıf içinde ve dışında farklı etkinlikler gerçekleştirebilmesi gerekmektedir (Uzun ve Köse, 2017).

Sonuç olarak değerlerin eğitimi aile ile başlayan ve daha sonra sosyal çevre ile devam eden bir süreçtir. Bu deneyimin başlangıç noktası erken çocukluktur. Çocuğun doğumundan başlayarak ilkökula kadar olan tüm deneyimleri içeren okul öncesi eğitim, ahlaki ve kültürel değerleri, duygusal gelişimi, algılanan kapasiteyi ve problem çözme yeteneğini geliştiren, yaratıcılık ve kazanımlarda önemli rol oynayan planlı ve programlı bir süreçtir. Bu dönemde çocuk yakından izlenmeli ve karakterinin oluşmasını sağlayacak toplumsal değerler öğretilmelidir. Bu eğitim göz ardı edilirse veya bilinçsizce ve plansız bir şekilde verilirse çocuğun tüm hayatını kolaylaştırmak yerine zorlaştırır.

YÖNTEM

Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan fenomenolojik model çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, insanların fikirlerini ve deneyimlerini derinlemesine keşfetmemizi sağlayan bir yöntemdir (Ünlü ve Kaşkaya, 2018). Fenomenoloji tasarımı ise hakkında bilgi sahibi olduğumuz ancak derinlemesine bilgi sahibi olmadığımız olgular hakkında ayrıntılı bilgi elde etmek için kullanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu çalışmada okul öncesi eğitiminde değerler eğitimine ilişkin okul öncesi öğretmenlerinin görüşlerini belirlemek amaçlandığından nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik model tercih edilmiştir. Çalışmada okul öncesi kurumlarda görev yapan öğretmenlerin okul öncesi eğitimde değerler eğitimine yönelik görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu temel amaç doğrultusunda araştırmada aşağıda yer alan sorular yanıtlanacaktır:

- Okul öncesi dönem çocuklarına kazandırılması gereken değerler nelerdir?
- Okul öncesi dönem çocuklarına değerler eğitimi kazandırmada hangi etkinlikler düzenlenmektedir?
- Okul öncesi öğretmenleri değerler eğitimi etkinlikleri sürecinde hangi sorunlarla karşılaşmaktadır?

Araştırmanın çalışma grubunu 2022-2023 eğitim öğretim yılında Batman ili merkezinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan ve araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 20 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

Demografik Değişken	Kategori	f
Cinsiyet	Erkek	2
	Kadın	18
Yaş	20-30	11
	31-40	7
	41-50	2
Eğitim	Lisans	18
	Yüksek Lisans	2
Statü	Kadrolu	20
	Sözleşmeli	-

Tablo 1’de görüldüğü üzere katılımcı grubun 18’i kadın ikisi erkektir. Ayrıca 11 katılımcı 20-30, yedi katılımcı 31-40 ve iki katılımcı ise 41-50 yaş aralığındadır. Katılımcıların 18’i lisans düzeyinde ikisi ise yüksek lisans düzeyinde eğitim görmüştür. Bunun yanında 20 katılımcı da kadrolu statüde görev yapmaktadır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmış ve katılımcılarla yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Çalışmada veri toplamak için öncelikle araştırma konusu ile ilgili literatür derinlemesine taranmıştır. Daha sonra sorulan sorular bir alan uzmanının görüşüne sunulmuş ve görüşme formuna son şekli verilmiştir. Veri toplama süreci öncesinde 5 okul öncesi öğretmeni ile pilot çalışma yapılmıştır. Uygulama sonrasında soruların anlaşılır olduğu belirlenmiş ve herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Görüşme formunun son hali gerekli izinler alındıktan sonra görüşme tekniği ile okul öncesi öğretmenlerine uygulanmıştır. Görüşmeler, katılımcıların müsait olduğu ve randevu aldığı bir saatte gerçekleştirilmiştir. Görüşme yazıya dökülmüş ve ortalama 30 dakika sürmüştür. Görüşme tekniğinde bireylerin araştırılan konu ile ilgili deneyimlerini ve bu deneyimleri nasıl anlamlandırdıklarını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Araştırmada elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde görüşme formları aracılığıyla toplanan veriler analiz edilerek elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Okul Öncesi Dönem Çocuklarına Kazandırılması Gereken Değerler

Araştırmanın ilk alt probleminde okul öncesi öğretmenlerin okul öncesi dönem çocuklarına kazandırılması gereken değerler hakkında görüşleri incelenmektedir. Katılımcıların bununla ilişkili görüşleri ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kodlar Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Okul Öncesi Dönem Çocuklarına Kazandırılması Gereken Değerler

Tema	Kod	f
Okul Öncesi Dönem Çocuklarına Kazandırılması Gereken Değerler	Saygı	20
	Hoşgörü	18
	Sevgi	17
	Yardımselik	15
	Vatanseverlik	14
	Adalet	10
	Empati	8
	Dayanışma	7
	Dürüstlük	6
	Sabır	2

Okul öncesi öğretmenlerin okul öncesi dönem çocuklarına kazandırılması gereken değerler hakkında görüşlerine bakıldığında öğretmenlerin en çok vurguladıkları değer Saygı (f=20)’dır. Bunun yanında öğretmenler okul öncesi dönem çocuklarına hoşgörü (f=18), sevgi (f=17), yardımselik (f=15), vatanseverlik (f=14), adalet (f=10), empati (f=8), dayanışma (f=7), dürüstlük (f=6), sabır (f=2) gibi değerlerin kazandırılması gerektiğini belirtmişlerdir. Konuya ilişkin öğretmen görüşlerinden kesitler aşağıda yer almaktadır:

Ö3: “Okul öncesi dönemde eğitim gören çocuklara öncelikli olarak saygının öğretilmesi gerekiyor. Bunun yanında tabii ki sevgi, hoşgörü, vatanseverlik, yardımseverlik, dayanışma ve dürüstlük gibi değerler toplumda eksikliğini yaşadığımız ve öğrencilere verilmesi gereken diğer değerlerdir.”

Ö8: “Aslında bu sorunun cevabı çok basit. Biz toplum olarak neyin eksikliğini yaşıyoruz diye sorarsak öncelikle sevgi eksikliği yaşıyoruz. Birbirimizi sevmiyor birbirimize hoşgörü göstermiyor ve empati kurmuyoruz. Bunun için henüz eğitimin ilk aşamasında olan çocuklara sevgi, hoşgörü, saygı, yardımseverlik, empati, dürüstlük, dayanışma gibi değerler muhakkak verilmelidir.”

Ö15: “Bir çocuğa sevgi ve saygı ı temelinde bir eğitim verildiğinde diğer değerler zaten daha hızlı bir şekilde öğretilmektedir. Bunun yanında çocuklara vatanseverlik, yardımseverlik, paylaşma dayanışma ve sabır gibi değerler de verilmelidir.”

Ö19: “Çocuklara toplumda başkalarının da yaşadıklarını ve onların da haklarının olduğunu öğretmeliyiz. Bu sayede hem empati yeteneklerin hem adalet duygularının hem de vatanseverlik duygularının daha da gelişeceğini düşünüyorum.”

Okul Öncesi Dönem Çocuklarına Değerler Kazandırmada Uygulanan Etkinlikler

Araştırmanın ikinci alt probleminde okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi dönem çocuklarına değerler eğitiminde hangi etkinliklere başvurdukları incelenmektedir. Katılımcıların bununla ilişkili görüşleri ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kodlar Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3. Değerler Eğitiminde Uygulanan Etkinlikler

Tema	Kod	f
Değerler Eğitiminde Uygulanan Etkinlikler	Hikâye	18
	Oyun	16
	Drama	10
	Müzik	5

Öğretmenlerin değerler kazandırmada uyguladıkları etkinlikler incelendiğinde öğretmenlerin çoğu çocukların programdaki değerleri içselleştirmelerini sağlamak için daha çok hikâye (f=18) oyun (f=16), drama (f=10) ve müzik (f=5) etkinlikleri yaptıklarını belirtmişlerdir. Aşağıda bazı eğitimcilerin bu duruma ilişkin önde gelen görüşleri yer almaktadır:

Ö5: “Çocukları aktif şekilde dahil edebileceğim etkinlikler planlıyorum ki bunlar daha çok hikaye, oyun, müzik ve drama gibi kalıcı ve zevkli etkinlikler oluyor.”

Ö9: “Ağırlıklı olarak hikayeyi kullanıyorum diyebilirim. Çocuklara bir hikaye okuyorum, daha sonra bu hikayenin içerisinde sorular soruyorum. Bazen de bu hikayeden hareketle drama planlıyorum.”

Ö13: “Oyunlaştırarak anlatmaya çalışıyorum. Oyunun içerisinde müzik oluyor müziğin sözlerinde çocuklara vermek istediğim mesajı kullanıyorum.”

Okul Öncesi Öğretmenlerinin Değerler Eğitimi Etkinlikleri Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlar

Araştırmanın üçüncü ve son alt probleminde okul öncesi öğretmenlerinin değerler eğitimi etkinlikleri sürecinde karşılaştıkları sorunlar hakkında görüşleri incelenmektedir. Katılımcıların bununla ilişkili görüşleri ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kodlar Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Değerler Eğitimi Etkinlikleri Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar

Tema	Kod	f
Değerler Eğitimi Etkinlikleri Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar	Materyal eksikliği	16
	Dil bariyeri	12
	Aile desteğinin olmaması	10
	Değerlerin soyut kalması	6

Değerler eğitimi etkinlikleri sürecinde karşılaşılan sorunlar hakkında öğretmen görüşleri incelendiğinde öğretmenler materyal eksikliği (f=16), dil bariyeri (f=12), aile desteğinin olmaması (f=10) ve değerlerin soyut kalması (f=6) nedeniyle değerler eğitiminde zorlanmaktadır. Konuya ilişkin öğretmen görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmaktadır:

Ö2: *“Sonuçta değer dediğimiz şeyler soyut kavramlar olduğu için bu kavramların öğrencilerin zihninde somutlaşması ve bizim bunları açıklamamız zor oluyor.”*

Ö8: *“Değerler eğitimi konusunda çeşitli alternatif etkinlikler düzenlemeyi planlıyoruz ancak okulun fiziksel ve eğitimsel materyal eksikliği bu konuda bizi sınırlandırıyor.”*

Ö11: *“Okulumuzun bulunduğu bölge özellikle Suriyeli öğrencilerin olduğu bir bölge. Türkçe bilmedikleri öğrencilerle anlaşmakta zorluk yaşıyoruz.”*

Ö16: *“Biz okulda çocuklara değerlerinin önemi konusunda birçok aktarımda bulunuyoruz ancak bu aktarımlar okulla sınırlı kalıyor. Aileler bu konuda gerekli desteği vermiyor.”*

SONUÇ TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitimde değerler eğitimine ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmanın ilk alt problemi kapsamında okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi çocuklara öğretilmesi gereken değerlere ilişkin görüşleri incelenmiştir. Elde edilen bulgularda çocukların okul öncesi eğitimde öncelikli olarak kazanması gereken değerlerle ilgili olan saygı, hoşgörü, empati, sevgi, dürüstlük, dayanışma, yardımlaşma ve vatanseverlik gibi değerlere çoğu öğretmenin vurgu yaptığı belirlenmiştir. Öğretmenlerin bu değerlerin diğer değerlerin temelini oluşturacağına ve diğer değerlerin kazanılmasını kolaylaştıracağına inandıkları ortaya çıkmıştır. Bu sonuç mevcut literatür bulgularıyla da tutarlıdır. Güzelyurt'un (2020) çalışmasında okul öncesi öğretmenlerinin öğretilmesi amaçlanan değerlere ve değerlerin önem sırasına ilişkin görüşleri incelendiğinde öğretmenlerin en çok saygı ve sevgi değerini ön planda tuttıkları görülmüştür. Kozikoğlu (2018) tarafından yapılan çalışmada da bu çalışmaya paralel olarak okul öncesi öğretmenlerinin saygı, sevgi, dürüstlük, yardımlaşma/dayanışma, paylaşma, sorumluluk, hoşgörü ve saflık değerlerinin çocuklara aktarılması gerektiğine inandıkları tespit edilmiştir. Erkuş (2012) araştırmasında okul öncesi öğretmenlerinin öncelikle sevgi ve saygı değerlerini öğrettiğini; ancak hoşgörü, yardımlaşma, paylaşma, nezaket gibi değerlerin de öğretilmesi gerektiğini tespit etmiştir. Türk (2009) ise yaptığı araştırmada öğretmenlerin saygı değerine daha fazla önem verdiğini belirlemiştir. Uzun

ve Köse (2017) tarafından 20 okul öncesi eğitimcisi üzerinde yapılan bir çalışmada eğitimcilerin okul öncesi eğitimde en çok sevgi, saygı, dürüstlük, sorumluluk, vatanseverlik, işbirliği, hoşgörü ve paylaşım gibi değerlere yer verdikleri tespit edilmiştir. Ogelman ve Sarıkaya (2015) tarafından 46 okul öncesi öğretmeni ile yapılan başka bir araştırma, okul öncesi çocuklara kazandırılması gereken değerlerin saygı, sorumluluk, sevgi, hoşgörü, paylaşma, dürüstlük, işbirliği ve yardımlaşma olduğunu göstermektedir. Yapılan araştırmalar incelendiğinde değerler eğitimi kapsamında saygı, sevgi, hoşgörü ve yardımseverlik gibi değerlerin ilk sırada yer aldığı tespit edilmiştir.

Çalışmanın ikinci alt problemi kapsamında okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi dönem çocuklarına değerler eğitiminde hangi etkinliklere başvurdukları incelenmiştir. Elde edilen bulgularda öğretmenlerin çoğunun değer eğitiminde hikâye anlatımı, drama, oyun ve müzik gibi etkinlikleri yaparak yaşayarak öğrenme, eğlendirme ve eğlendirme, öğrenmenin sürekliliğini sağlama gibi olumlu yönlerinden dolayı tercih ettikleri belirlenmiştir. Korkmaz (2019) tarafından yürütülen çalışma da bu araştırma sonuçlarıyla paralel şekilde öğretmenlerin okul öncesi eğitimde değerler eğitiminin geliştirilmesinde ağırlıklı olarak hikâye, drama ve oyun yöntemlerini kullandıklarını göstermektedir. Pekdoğan ve Korkmaz'ın (2017) çalışmasından elde edilen bulgular, çalışmanın bu bulgusunu desteklemektedir. Araştırma sonuçları; Öğretmenlerin değerler eğitimi etkinliklerinde kullandıkları yöntem ve teknikler arasında öğretim materyali olarak oyuncakların yanı sıra ağırlıklı olarak oyun ve beyin fırtınasını tercih ettiklerini göstermektedir. Kozikoğlu (2018) tarafından yapılan bir araştırma, çoğu öğretmenin programda çocuklara değerleri kazandırmaya yönelik daha çok drama, oyun ve hikâye etkinlikleri yürüttüğü sonucuna varmıştır. Akto ve Akto (2017) tarafından okul öncesi öğretmenleri ile yapılan bir çalışmada eğitimcilerin değerlerin öğretiminde eğitici oyunlar, öyküler, soru-cevap, drama ve tartışma gibi yöntem ve teknikleri kullandıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Sapsağlam ve Ömeroğlu (2016) tarafından yapılan bir çalışmada okul öncesi eğitimcilerin ağırlıklı olarak drama, oyun, Türkçe etkinlikleri, müzik ve sanatsal etkinliklerde değerlerin öğretimine yer verdiği saptanmıştır. Okul öncesi eğitimcileri tarafından değerler eğitiminde çeşitli yöntem ve tekniklerin kullanılması olumlu bir sonuç olarak kabul edilebilir.

Çalışmanın üçüncü ve son alt probleminde okul öncesi öğretmenlerinin değerler eğitimi etkinlikleri sürecinde karşılaştıkları sorunlar hakkında görüşleri incelenmiştir. Elde edilen bulgularda ailelerin bilinçsiz, duyarsız olması ya da okulda öğretilen değerlerin ailede desteklenmemesi nedeniyle çoğu öğretmenin değerler eğitimi konusunda zorlandıkları belirlenmiştir. Öğretmenlere göre çocukların somut-işlemler döneminde olmaları nedeniyle soyut düşünememeleri gibi özelliklerden dolayı öğretmenlerin değerler eğitiminde zorluklar yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca öğretmenler değerler eğitimi ile ilgili materyal eksikliği ve dil bariyeri nedeniyle zorlandıklarını belirtmişlerdir. Bu sonuç literatürdeki benzer araştırma sonuçlarıyla da örtüşmektedir. Güzelyurt'un (2020) çalışmasında değerler eğitiminin verilmesindeki güçlükler, değerlerin uygulamada desteklenmemesi, sınıf yönetiminin sağlanamaması, etkinliklerin sınırlı olması, aile desteğinin olmaması ve çocukların az Türkçe bilmesi olarak tanımlanmıştır. Yuvacı ve arkadaşları (2013) okul öncesi dönemde değerler eğitiminin ailede desteklenmesi gerektiğini ve değerlerin günlük yaşama dahil edilmesinin değerlerin içselleştirilmesinde etkili olacağını belirtmişlerdir. Kozikoğlu (2018) tarafından yapılan bir araştırma, çoğu öğretmenin aile desteğinin olmaması, çocuğun bilişsel/gelişimsel özellikleri ve okulun fiziksel engelleri nedeniyle değerleri aşılama sorun yaşadığı sonucuna varmıştır. Ayrıca bazı öğretmenlerin değerler eğitimi materyalleri/etkinlikleri geliştirmekte ve çocukların değerleri somutlaştırarak öğrenmelerini sağlamakta zorlandıkları tespit edilmiştir. Bu çalışmanın sonuçlarına ve literatürdeki benzer bulgulara dayanarak, okul öncesi eğitimcileri,

temel olarak aile desteğinin olmaması, çocuğun bilişsel/gelişimsel özellikleri ve fiziksel engelleri nedeniyle değerleri aşılama zorluk yaşamaktadır.

Bu bilgilere paralel olarak; okul öncesi öğretmenlerine değerler eğitimi konusunda verilen hizmet içi eğitimlerin sayısı artırılması önerilmektedir. Ailelere ve öğretmenlere yönelik eğitimler, konferanslar, seminerler vb. Okulöncesi dönemde değerler eğitimi farkındalığının etkinliklerle kazandırılması önerilebilir. Ayrıca değerlerin kalıcı olması ve günlük yaşamla iç içe olması için değerler eğitimi programında ailelerin aktif rol alması sağlanabilir. Değerler eğitiminde aile katılımı gibi öğretmen ve veli işbirliğini artırıcı önlemler alınabilir. Aileleri bilinçlendirmek için eğitimler düzenlenebilir. Değerlerin soyut kavramlar olduğu ve bu yaş grubunda kazanılmasının zor olduğu düşünüldüğünde, programlarda hem okul içi hem de okul dışı etkinliklerde somut yaşantılara yer verilebilir. Okul öncesi eğitim programında çocukların değerler eğitimine yönelik gelişim ve bilişsel özelliklerine uygun somut ve eğlenceli etkinlikler artırılabilir. Okul öncesi eğitim programı etkinlik kitabı değerler eğitimine yönelik kapsamlı etkinlik önerileri içerebilir. Ek olarak bu çalışma Batman il merkezinde görev yapan okul öncesi öğretmenleri ve veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme ve formu ile sınırlıdır. Farklı sosyo-ekonomik ortamlardaki okullarda, farklı eğitim kademelerinde, okul yönetimi ve veliler gibi farklı paydaşların katılımı ile gözlem, günlük vb. yöntemlerle benzer çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, O. (2009). Activities carried out by branch teachers working in primary schools while teaching values: A comparison of the years 2004 and 2007. *Kastamonu Education Journal*, 17(2), 403-414.
- Akto, A., ve Akto, S. (2017). Okul öncesi değerler eğitiminde kullanılan yöntem ve teknikler (Nitel bir araştırma). *E-şarkiyat İlmî Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 1074-1095.
- Alkayış, A. (2020). *Çağdaş Sorunlar Karşısında İnsan ve Eğitim*. Astana Yayınları.
- Alkayış, A. (2022). *Eğitim felsefesi ve kariyer planlaması*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- Aspin, D. N., and Chapman J. D. (2007). *Values education and lifelong learning principles, policies, programmes*. USA: Springer.
- Aydın, M. Z., ve Gürler, Ş. A. (2012). *Okulda değerler eğitimi: Yöntemler, etkinlikler, kaynaklar*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Balat Uyanık, G., ve Dağal, B. A. (2009). *Okul Öncesi Dönemde Değerler Eğitimi Etkinlikleri*. Ankara: Kök yayıncılık.
- Balat, G.U. (2007). Değerler Eğitimi ve Değerler Eğitimi Programları. In Oktay, A. ve Unutkan, Ö.P (Eds). *Okul Öncesi Dönemde Güncel Konular* (pp. 197-209). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Balcı, F. A., ve Yelken, T. Y. (2013). İlköğretim sosyal bilgiler programında yer alan değerler ve değer eğitimi uygulamaları konusunda öğretmen görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 195-213.
- Berkowitz, M. W., and Bier, M. C. (2005). *What works in character education: A research driven guide for educators*. Washington D.C: Character Education Partnership.
- Cihan, N. (2014). Okullarda değerler eğitimi ve Türkiye'deki uygulamaya bir bakış. *Electronic Turkish Studies*, 9(2), 429-436.
- Cooper, D. (2014). *Character education: a study of an elementary school leadership academy*. Wilmington University (Delaware).

- Cüceloğlu, D., ve Erdoğan, İ. (2013). *Öğretmen Olmak: Bir Can'a Dokunmak*. Final Kültür Sanat Yayınları: İstanbul.
- Çağlar, A. (2005). Okul öncesi dönemde değerler eğitimi. *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Ergün, M. (1994). *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Erkuş, S. (2012). *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Okul Öncesi Eğitim Programındaki değerler eğitimine ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Gömlüksiz, M. N. (2007). Lise öğrencilerinin toplumsal değerlere ilişkin tutumları: Elazığ ili örneği. Değerler ve Eğitimi, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* (26-28 Kasım 2004), 727741, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Gunnestad, A., Mørreaunet, S., and Onyango, S. (2015). An international perspective on value learning in the kindergarten—exemplified by the value forgiveness. *Early Child Development and Care*, 185(11-12), 1894-1911.
- Gültekin, A., ve Çelebi, E. (2021). Spinoza ontolojisi bağlamında yapay zekâ ve bir duygu varlığı olan insan üzerine bir değerlendirme, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (2), 27-42.
- Gültekin, A. (2021). Transhümanizm bağlamında yapay zekâ tanrıya bir başkaldırı mıdır?, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28, 28, 1-16.
- Gültekin, A. (2022a). Spinoza'nın Bilgi Anlayışı: Bir Onto- Epistemoloji Okuması, *International Social Sciences Studies Journal*, 8(95) 663-672.
- Gültekin, A. (2022b). Yapay zekâ felsefesinin kuantum temelleri, *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 212-220.
- Güzelyurt, T. (2020). The Opinions of Preschool Teachers on Values Education. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 278-284.
- Halstead, J. M., and Taylor, J. M. (2000). Learning and teaching about values: a review of recent research. *Cambridge Journal of Education*, 30(2), 169-202.
- Halstead, J.M., and Pike, M. A. (2006). *Citizenship and moral education: Values in action*. Cornwall: Routledge.
- Kirschenbaum, H. (2000). From values clarification to character education: a personal journey. *Journal of Humanistic Counseling, Education & Development*, 39(1), 4-17.
- Korkmaz, M. (2019). *Okul öncesi öğretmenlerinin değerler eğitimine ilişkin görüşlerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kozikoğlu, İ. (2018). Okul öncesi öğretmenlerinin değerler eğitimine ilişkin tutum ve görüşlerinin incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 7(4), 2698-2720.
- Lovat, T., and Toomey, R. (2009). *Values Education and Quality Teaching*. USA: Springer.
- Ogelman, H. G., ve Sarıkaya, H. E. (2015). Okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin değerler eğitimi konusundaki görüşleri: Denizli ili örneği. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 81-100.
- Oktay, A. (2007). Okul Öncesi Eğitimin Önemi ve yaygınlaştırılması. (Editör: Oktay, A. ve Unutkan, Ö.P). *Okul Öncesi Dönemde Güncel Konular*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Okumuş, E. (2010). Toplum ve ahlak eğitimi. *Eğitime Bakış Dergisi*, 6(18), 28-32.

- Pekdoğan, S., ve Korkmaz, H. İ. (2017). Okul öncesi eğitime devam eden 5-6 yaş çocuklarına verilen değerler eğitimine ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(37), 59-72.
- Rokeach M., and Regan J. F. (1980). The role of values in the counseling situation. *The Personnel and Guidance Journal*, 58(9), 576-582.
- Ryan, K., and Bohlin, K. E. (1999). *Building character in schools: Practical ways to bring moral instruction to life*. Jossey-Bass Inc., Publishers, 350 Sansome St., San Francisco,
- Ryan, K., Bohlin, K. E., and McDonnell, S. N. (1999). *Building character in schools: Practical ways to bring moral instruction to life*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Sapsağlam, Ö. (2016). Examination of targets in preschool education programs in terms of values. *Electronic Turkish Studies*, 11(9). 683-700.
- Sapsağlam, Ö., ve Ömeroğlu, E. (2016). *Okul öncesi dönemde karakter ve değerler eğitimi: teoriden uygulamaya*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Schwartz, S. H., Caprara, G. V., and Vecchione, M. (2010). Basic personal values, core political values, and voting: A longitudinal analysis. *Political Psychology*, 31(3), 421-452.
- Şen, M. (2011). Okulöncesi dönem değerler eğitiminde öğretmenin ve okulun rolü. A. Arıkan (Ed.), *Okulöncesi dönemde değerler eğitimi* (123-147). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Taylor, K. and Woolley, R. (2013). *Values and Vision in Primary Education*. London: McGraw-Hill Education.
- Temur, Ö., ve Yuvacı, Z. (2014). Okul öncesi değer eğitimi uygulayan okullardan seçilen değerlerin ve etkinliklerin incelenmesi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 122-149.
- Titus, D. N. (1994). Value education in American secondary schools. ED 381423. Retrieved from <http://www.hi-ho.ne.jp/taku77/refer/titus.htm>, (Erişim Tarihi: 19.04.2023).
- Türk, İ. (2009). *Değerler Eğitiminde Saygı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Türkkahraman M. (2013). Antalya Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü Değerler Eğitimi. Antalya.
- Uzun, M., ve Köse, A. (2017). Okul öncesi eğitimde değerler eğitiminin uygulanmasına yönelik öğretmen görüşleri. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(23), 302-338.
- Ünlü, İ., ve Kaşkaya, A. (2018). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin değer eğitimine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 7(4), 2656-2679.
- Veugelers, W., and Vedder, P. (2003). Values in teaching. *Teachers and Teaching*, 9(4), 377-389.
- Weist, L. R. (1998). Using immersion to shake up pre-service teachers' views about cultural differences. *Journal of Teacher Education*, 49(5), 358-365.
- Yavuzer, H. (2012). *Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Yayınevi.
- Yazar, T., ve Erkuş, S. (2013). The evaluation the opinions of pre-school education teachers about the values education in pre-school education programme. *Dicle University Journal of Ziya Gökalp Education Faculty*, 20, 196-211.
- Yuvacı, Z., Şafak, M., ve Şirin, N. (2013). Okulöncesi çocuklarına değer eğitimi verirken davranış geliştirme merkezli öğrenme yöntemi uygulayan öğretmenlerin görüşleri. *Middle Eastern & African Journal of Educational Research*, 5, 122-134.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Türkiye’de Adli Muhasebe Alanında Yayımlanmış Tezlerin Bibliyometrik Analizi

Dr. Murat KATI, T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Dicle Kalkınma Ajansı, Mardin, e-posta: murattkati@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2335-3477>

Öz

Bu araştırma, adli muhasebe konusunda yazılmış lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizinin yapılmasını amaçlamaktadır. Adli muhasebe, ticari uyuşmazlıklara ilişkin mali nitelikteki olayların çözümünde geleneksel muhasebe yöntemlerinin yetersizliği sonucunda ortaya çıkan, hukuk ile muhasebenin ortak bir çalışma alanı olarak adlandırılan çalışma disiplini. Adli muhasebe, birçok gelişmiş ülkede yeni bir meslek dalı olarak kabul görmesine rağmen, ülkemizde son yıllarda gelişmeye başlayan bir çalışma alanıdır. Araştırma kapsamında Ulusal Tez Merkezi’nde “Adli Muhasebe” konusunda erişilebilen 69 adet tez; tür, yayın dili, konu, araştırma yöntemi, üniversite, enstitü, anabilim dalı, danışman unvanı, yayımlandıkları yıl ve sayfa aralığı ölçütleri açısından incelenmiş ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Araştırma kapsamında konuya ilişkin yayımlanan tezlerin büyük çoğunluğunun yüksek lisans tezi türünde olduğu, en fazla çalışılan konu başlığının Adli Muhasebecilik Mesleği olduğu, en fazla tercih edilen veri toplama metodunun anket yöntemi olduğu, en fazla tezin İstanbul Okan Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi bünyesinde hazırlandığı ve en fazla tezin 2019 yılında hazırlandığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Adli Muhasebe, Bibliyometrik Analiz.

Makale Gönderme Tarihi: 12.03.2023

Makale Kabul Tarihi: 03.06.2023

Önerilen Atıf:

Katı, M. (2023). Türkiye’de Adli Muhasebe Alanında Yayımlanmış Tezlerin Bibliyometrik Analizi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(6): 750-766.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2023, 6(6): 750-766. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1231](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1231)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

**Bibliometric Analysis of Theses Published in The Field of Forensic Accounting in
Turkey**

Dr. Murat KATI, Ministry of Industry and Technology, Dicle Development Agency, Mardin, e-mail: murattkati@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2335-3477>

Abstract

This research aims to make bibliometric analysis of postgraduate theses written on forensic accounting. Forensic accounting is a working discipline called a joint work area of law and accounting, which emerged as a result of the inadequacy of traditional accounting methods in the resolution of financial events related to commercial disputes. Although forensic accounting is accepted as a new profession in many developed countries, it is a field of study that has started to develop in our country in recent years. Within the scope of the research, 69 theses on "Forensic Accounting" can be accessed at the National Thesis Center; were examined in terms of genre, publication language, subject, research method, university, institute, department, title of advisor, year of publication and page spacing, and the findings were interpreted. Within the scope of the research, the majority of the theses published on the subject are in the type of master's thesis, the most studied subject is Forensic Accounting Profession, the most preferred data collection method is the survey method, the most theses were prepared in Istanbul Okan University and Marmara University, and the most It has been determined that the thesis was prepared in 2019.

Keywords: Accounting, Forensic Accounting, Bibliometric Analysis.

Received: 12.03.2023

Accepted: 03.06.2023

Suggested Citation:

Kati, M. (2023). Bibliometric Analysis of Theses Published in The Field of Forensic Accounting in Turkey, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(6): 750-766.

GİRİŞ

Muhasebe, mali nitelikteki işlemleri ve olayları para ile ifade edilmiş bir şekilde kaydeden, sınıflayan, özetleyen, raporlayan ve sonuçları ilgililere aktarmayı amaçlayan bir bilim dalı olarak tanımlanmaktadır (Sevilengül, 2014:3). İşletmelerin sahip olduğu kaynaklar, bu kaynakların kullanım biçimleri, kaynaklarda meydana gelen artış ve azalışlar sonucunda finansal tabloları etkilemesi gibi durumlar göz önüne alındığında mali bilgilerin doğru, güvenilir ve şeffaflığı açısından muhasebe işletmeler için önemli bir görevi üstlenmektedir.

Adli muhasebe ise, 2000'li yılların başında küresel ölçekte yaşanan finansal skandalların sonucunda ortaya çıkan ekonomik kayıplar, ticari ilişkilerde yaşanan anlaşmazlıklar ve mali nitelikteki suçların çözümünde geleneksel yöntemlerin yeterli olmaması sebebiyle ortaya çıkan, muhasebe biliminin bir alt dalı olarak nitelendirilen bir bilim dalıdır. Adli ve muhasebe kavramlarının birleşiminden oluşan Adli Muhasebe, hukuk sistemi ile muhasebe sisteminin ortak bir disiplin şeklinde birleşmesi sonucunda, adli yargı kurumları ve karar mercilerinin sınırlı bilgiye sahip olduğu muhasebe, denetim, finans, istatistik vb. alanlarda teknik destek sağlaması anlayışına sahiptir (Taştan, 2018:3).

Adli muhasebe faaliyetleri ABD, Kanada vb. birçok gelişmiş ülkede Adli Muhasebeciler aracılığıyla yürütülmesine rağmen, ülkemizde gelişmekte olan yeni bir alan olarak görülmesi, hukuki bir altyapı, standart veya düzenlemenin bulunmaması sonucunda bir adli muhasebe uzmanlığı henüz ülkemizde bir meslek kolu olarak tanınmamaktadır. Adli muhasebeciliğin mesleki faaliyetleri genel olarak üç farklı başlık altında yürütülmektedir. Bunlar; dava desteği, uzman tanıklık/sahitlik ve hile denetçiliği şeklindedir. Ülkemizde adli muhasebecilik faaliyetleri genellikle bilirkişilik uygulamalarıyla yürütülmektedir. Bilirkişilik mesleği ise 6754 Sayılı Bilirkişilik Kanunu'nda belirtilen şartlara sahip kişiler tarafından gerçekleştirilen, ülkemizde ise genellikle Yeminli Mali Müşavirler (YMM), Serbest Muhasebeci Mali Müşavir (SMM) veya Serbest Muhasebe (SM) unvanlarına sahip kişiler tarafından yürütülmektedir (Aracı ve Özcan, 2019).

Ülkemizde adli muhasebenin diğer ülkelere nazaran yeni bir alan olması, mesleğin yürütülmesine yasal mevzuat, hukuki düzenleme veya mesleki standartların bulunmaması, yükseköğretim kurumlarının müfredatlarında yer almaması ve akademik çalışmaların sınırlı olması gibi sebepler doğrultusunda konuya ilişkin hazırlanan lisansüstü tez çalışmalarının bibliyometrik analiz yöntemi ile tespit edilmesi ve yorumlanması ihtiyacı hasıl olmuştur. Konuya ilişkin yürütülen lisansüstü tez çalışmalarının analizi ve yorumlanması ile birlikte gelecekte yürütülen akademik çalışmalara zemin oluşturmak, adli muhasebe konusunda kamuoyundaki bilinci artırmak ve yararlanmak üzere ilgililerin istifadelerine sunmak gibi amaçlar gözetilerek bu araştırma gerçekleştirilmiştir.

LİTERATÜR TARAMASI

Genel olarak belirli bir zaman diliminde belirli kişiler veya kurumlar tarafından üretilen yayınlar ile bu yayınlar arasındaki ilişkilerin nicel olarak analiz edilmesi anlamına gelen bibliyometrik analiz, ilk kez 1969 yılında Pritchard tarafından kullanılmıştır. Pritchard, bibliyometri kavramını; "kitaplar ve iletişim ortamlarına istatistiksel ve matematiksel yöntemlerin uygulanması" olarak tanımlamıştır. Bu tür araştırmalar, belgeler veya yayınlara ilişkin özelliklerin analiz edilmesi ve analiz sonucunda çeşitli bulgular elde edilmesi şeklinde gerçekleştirilmektedir (Öztürk ve Yılmaz, 2018).

Bibliyometrik analiz yöntemi günümüzde birçok farklı alanda kullanılmaktadır. Bu araştırmada sadece adli muhasebe konusunda hazırlanan, erişim sağlanabilen lisansüstü tez çalışmaları

incelenmiştir. Literatürde adli muhasebe üzerine yürütülen çalışmaların oldukça sınırlı olduğu, genellikle yerli kaynaklardan oluşan bu çalışmalara ilişkin özet bilgiler aşağıda verilmiştir.

Alataş (2022), çalışmasında 2017-2021 yılları arasında muhasebe ve finansman dergisinde yayımlanan makaleleri içerik analizi ile incelemiştir. Çalışmanın sonucunda; incelenen 358 makale arasından en çok makalenin 2019 yılında yayımlandığı, yayımlanan makalelerin araştırma makalesi olduğu, en çok çalışılan konunun finans konusu olduğu, makalelerde yabancı kaynakların daha fazla kullanıldığı, en çok yayın yapan araştırmacıların Dr. Öğr. Üyesi unvanına sahip olduğu, en çok kullanılan anahtar kelimelerin performans değerlendirme, denetim ve finansal raporlama ve muhasebe standartları kelimeleri olduğu tespit edilmiştir.

Kiflee vd. (2022), çalışmasında 1959-2019 yılları arasında 34 farklı ülkeden 217 farklı yazarın bulunduğu yayınlar içerisinde “Adli” ve “Muhasebe” kelimeleri geçen toplam 200 akademik yayını incelemiştir. Çalışmanın sonucunda; en fazla makalenin 2020 yılında (18 adet) yayımlandığı, en fazla kullanılan dilin İngilizce olduğu (106 adet), en fazla yayımın Amerika Birleşik Devletleri’nde hazırlandığı (48 adet) tespit edilmiştir.

Altunay (2021), çalışmasında 2004-2020 yılları arasında adli muhasebe alanında hazırlanan lisansüstü tezleri bibliyometrik analiz tekniği ile incelemiştir. Çalışmanın sonucunda; konuya ilişkin 52 adet doktora tezi, 11 adet yüksek lisans tezi hazırlandığı, 2016-2020 yılları arasında konuya ilişkin tez çalışmalarının önceki yıllara nazaran artış gösterdiği, yüksek lisans tezlerinin 101-130 sayfa aralığı arasında, doktora tezlerinin ise 161-190 sayfa aralığında, en çok kullanılan anahtar kelimelerin “adli muhasebe, hile ve uzman tanıklık olduğu”, en fazla tezin Marmara Üniversitesi bünyesinde hazırlandığı, tezlerde en çok kullanılan veri toplama tekniğinin “anket yöntemi” olduğu tespit edilmiştir.

Öztürk ve Yılmaz (2018), çalışmalarında 1960 yılından 2018 yılı şubat ayına kadar denetim ve adli muhasebe alanında SSCI’de (Social Sciences Citation Index) taranan akademik çalışmaları bibliyometrik analiz tekniği ile incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda; 2.599 adet çalışma yapıldığı, işletme finansmanı en fazla çalışılan alan olduğu, en fazla çalışılan yayın türünün makale ve bildiri çalışmaları olduğu, konuya ilişkin en fazla ilgi duyan ülkelerin ABD ve Avustralya olduğu, en fazla çalışmanın 2016 yılında yapıldığı, 2010-2018 yılları arasında konuya ilişkin çalışmaların artış gösterdiği, konuya ilişkin atıf sayısının düzenli olarak arttığı tespit edilmiştir.

Kıllı (2016), çalışmalarında 2004-2016 yılları arasında adli muhasebe alanında hazırlanan lisansüstü tezleri bibliyometrik analiz tekniği ile incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda; konuya ilişkin ilk tezin 2004 yılında hazırlandığı, en fazla tezin 2011 yılında hazırlandığı, hazırlanan tezlerin büyük çoğunluğunun yüksek lisans tezi olduğu tespit edilmiştir.

Bibliyometrik analiz adli muhasebe dışında muhasebe ve muhasebenin birçok farklı alanında da kullanılmaktadır. Yerli kaynaklardan oluşan bu çalışmaların bazılarında ilişkin özet bilgiler aşağıda verilmiştir.

Kılıç ve Önal (2022), çalışmalarında 2015-2021 yılları arasında Muhasebe Bilim Dünyası dergisinde yayımlanan makaleleri içerik analizi ile incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda; incelenen 348 makale arasından en çok makalenin 2018 yılında yayımlandığı, en uzun makalenin 52 sayfa olduğu, yayımlanan makalelerin araştırma makalesi olduğu, en çok çalışılan konunun denetim konusu olduğu, makalelerde yabancı kaynakların daha fazla kullanıldığı, en çok yayın yapan araştırmacıların Dr. Öğr. Üyesi unvanına sahip olduğu, en çok kullanılan anahtar kelimelerin muhasebe eğitimi ve denetim kelimeleri olduğu tespit edilmiştir.

Cavlak vd. (2021), çalışmalarında 1991-2019 yılları arasında muhasebe eğitimi ile ilgili lisansüstü tezleri incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda; lisansüstü tezlerin ağırlıklı olarak Üniversiteler,

Meslek Yüksekokulları ve Mesleki ve Anadolu Liselerine yönelik anket çalışmalarına anket verildiği, fakat güncel ve teknolojik gelişmelere yönelik konuların muhasebe eğitime etkilerine yönelik çalışmalar oldukça sınırlı olduğu, gelecek yıllarda muhasebe eğitimi ile ilgili daha fazla doktora çalışmasının yapılması gerekliliği, muhasebe eğitimi ile ilgili olarak daha fazla çalışma ortaya koyulması gerektiği tespit edilmiştir.

Güleç ve Öztürk (2019), çalışmalarında 2013-2017 yılları arasında uluslararası muhasebe dergileri içerisinde en prestijli 16 adet dergi arasından en çok atıf alan 150 makale ile ülkemizde muhasebe alanında hazırlanan ve Ulusal Tez Merkezi'nde erişilebilir 510 yüksek lisans ve 103 doktora tezini incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda; muhasebe alanında analize dayalı çalışmaların artması gerektiği, finans ve denetim konularının muhasebe ile sıklıkla çalışıldığı, ülkemizde ve özellikle Avrupa'da yayınlanan eserlerde uluslararası muhasebe standartlarının çok çalışılan konular arasında olduğu tespit edilmiştir.

Özbek ve Badem (2018), çalışmalarında 2008-2017 yıllarında Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi'nde yayımlanmış makaleleri incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda; 149 adet çalışma yapıldığı, en fazla yayın yapan Üniversite'nin Gazi Üniversitesi olduğu, çalışmaların çoğunlukla kuramsal yöntemlerle yapıldığı, çalışmaların ortalama 21,58 sayfa, ortalama anahtar kelime sayısının 3,44 ortalama kaynak sayısının 22, makalelerin çoğunluğunun tek yazarlı olduğu, en çok çalışılan konunun muhasebe standartları olduğu tespit edilmiştir.

Erdoğan, Solak ve Erdoğan (2016), çalışmalarında 2005-2015 yılları arasında muhasebe alanında hazırlanan doktora tez çalışmalarında tercih edilen araştırma yöntemlerini ve metodolojilerini incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda en fazla çalışılan konuların; finansal muhasebe, maliyet muhasebesi ve denetim olduğu, en çok tercih edilen araştırma yönteminin anket yöntemi olduğu tespit edilmiştir.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, adli muhasebe konusunda yazılmış lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizinin yapılmasıdır. Bibliyometrik analiz kapsamında tezlerin türü, yayın dili, konuları, kullanılan araştırma yöntemi, bünyesinde hazırlanan üniversite, enstitü, anabilim dalı, bünyesinde hazırlanan danışmanın unvanı, yayımlandıkları yıl ve sayfa aralığı ölçütleri açısından incelenmiş ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Araştırmanın Kapsamı

Araştırmanın kapsamı, Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi'nde erişime sunulan adli muhasebe ile ilgili tezlerdir. Bu kapsamda Ulusal Tez Merkezi arama kriteri olarak "Adli Muhasebe" terimi girilerek tüm alanlarda yapılan tarama sonucunda 06.01.2023 tarihi itibarıyla erişilebilen 69 adet tez incelemeye tabi tutulmuştur.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın yöntemi, nicel bir araştırma yöntemi olan ve bilimsel araştırmaların zaman içerisindeki eğilimlerini belirlemede kullanılan bibliyometrik analiz tekniğinden yararlanılmıştır. Ulusal Tez Merkezi'nden elde edilen tezler Microsoft Excel programı aracılığıyla incelenerek sonuç ve değerlendirmeler yorumlanmıştır.

Araştırmanın Kısıtları

Araştırma, Ulusal Tez Merkezi'nde "Adli Muhasebe" terimi taraması sonucunda erişime açık olan lisansüstü tez çalışmalarını kapsamaktadır. Söz konusu tarama tarihinde sistemde yer almayan ve/veya erişilemeyen tezlerin araştırmaya dahil edilmemesi araştırmanın kısıtını oluşturmaktadır. Ayrıca araştırmanın sadece lisansüstü tez çalışmalarını kapsamaması sebebiyle konuya ilişkin diğer akademik çalışmalar (makale, bildiri vb.) dikkate alınmamıştır.

BULGULAR

Tezlerin Türüne Göre Dağılımı

Araştırma kapsamında Adli Muhasebe alanında yayımlanmış tezlerin türüne göre dağılımı aşağıda yer alan Tablo 1.'de görülmektedir.

Tablo 1. Tezlerin Türüne Göre Dağılımları

Tez Türü	Adet	Yüzde
Doktora	13	%19
Yüksek Lisans	56	%81
Toplam	69	100

Tablo incelendiğinde; yayımlanmış tezlerin 13'ü (%19) Doktora tezi, 56'sı (%81) ise Yüksek Lisans tezidir. Bu bağlamda Adli Muhasebe alanında yazılan tezlerin büyük çoğunluğunun yüksek lisans tezi olduğu görülmektedir.

Tezlerin Yayın Diline Göre Dağılımı

Araştırma kapsamında Adli Muhasebe alanında yayımlanmış tezlerin yayın diline göre dağılımı aşağıda yer alan Tablo 2.'de görülmektedir.

Tablo 2. Tezlerin Yayın Diline Göre Dağılımları

Yayın Dili	Adet	Yüzde
İngilizce	2	%3
Türkçe	67	%97
Toplam	69	100

Tablo incelendiğinde; yayımlanmış tezlerin 2'si (%3) İngilizce, 67'si (%97) ise Türkçe olarak hazırlanmıştır. Bu bağlamda Adli Muhasebe alanında yazılan tezlerin büyük çoğunluğunun Türkçe olarak hazırlandığı görülmektedir.

Tezlerin Konularına Göre Dağılımı

Araştırma kapsamında Adli Muhasebe alanında yayımlanmış tezlerin alt konu başlıklarına göre dağılımı aşağıda yer alan Tablo 3.'de görülmektedir.

Tablo incelendiğinde; yayımlanmış tezlerin 13'ü (%18,8) Adli Muhasebecilik Mesleği, 10'u (%14,5) Hile, Hile Araştırmacılığı, Hile Denetimi Adli Muhasebecilik İlişkileri, 5'i (%7,2) ise Muhasebe Hata ve Hileleri alt konu başlığıyla hazırlanmıştır. Bu bağlamda Adli Muhasebe alanında yayımlanan tezlerde en çok çalışılan konunun Adli Muhasebecilik Mesleği ve Muhasebe Hileleri üzerine olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Tezlerin Konularına Göre Dağılımı

Alt Konu Başlığı	Sayı	Yüzde
Adli Muhasebecilik Mesleği	13	%18,80
Hile, Hile Araştırmacılığı, Hile Denetimi Adli Muhasebecilik İlişkileri	10	%14,50
Muhasebe Hata ve Hileleri	5	%7,20
Adli Muhasebe- Bilirkişilik Mesleği İlişkisi	4	%5,80
Adli Muhasebe Uygulamaları	4	%5,80
Siber Suçlar, Suç Gelirleri Adli Muhasebe İlişkisi	4	%5,80
Adli Muhasebe Eğitimi	3	%4,30
Adli Muhasebede Farkındalık	3	%4,30
Uzman Tanıklık Faaliyeti	2	%2,90
Vergi Davalarında Adli Muhasebenin Önemi	2	%2,90
Adli Muhasebe Hizmetleri	1	%1,40
Adli Muhasebe Kavramının Farkındalığı	1	%1,40
Adli Muhasebe Sürecinin Önemi	1	%1,40
Adli Muhasebe ve Örnek Olay İncelemesi	1	%1,40
Adli Muhasebeciliğin Altyapı Bileşenleri	1	%1,40
Adli Muhasebeciliğin Bağımsız Denetime Katkısı	1	%1,40
Adli Muhasebecilik- Hâkim/Avukat İlişkisi	1	%1,40
Adli Muhasebecilik Algısı	1	%1,40
Adli Muhasebecilik Denetim İlişkisi	1	%1,40
Adli Muhasebede Tarafların Algı Düzeyi	1	%1,40
Adli Muhasebede Uzman Tanıklık Mesleği	1	%1,40
Adli Muhasebenin Bağımsız Denetime Etkisi	1	%1,40
Adli Muhasebenin Değerlendirilmesi	1	%1,40
Awareness of Forensic Accounting	1	%1,40
Finansal Bilgi Manipülasyonu	1	%1,40
Kara Para Aklama Suçu	1	%1,40
Kredi Kartı Dolandırıcılıkları	1	%1,40
Kripto Para Dolandırıcılığının Tespitinde Adli Muhasebenin Rolü	1	%1,40
Sayıştay Denetiminde Adli Muhasebe	1	%1,40
Toplam	69	100

Tezlerin Kullanılan Araştırma Yöntemine Göre Dağılımı

Araştırma kapsamında Adli Muhasebe alanında yayımlanmış tezlerde kullanılan araştırma yöntemlerine göre dağılımı aşağıda yer alan Tablo 4.'de görülmektedir.

Tablo incelendiğinde; yayımlanmış tezlerde kullanılan araştırma yönteminin 30'unda (%43,9) Anket Çalışması, 13'ünde (%18,8) ise Doküman Analizi tercih edildiği görülmektedir. Tezlerin 11'inde (%15,9) Vaka Analizi ile yine tezlerin 11'inde (%15,9) herhangi bir araştırma yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda Adli Muhasebe alanında yazılan tezlerin büyük çoğunluğunda araştırma yöntemi olarak Anket Çalışması yapıldığı görülmektedir.

Tablo 4. Tezlerin Kullanılan Araştırma Yöntemine Göre Dağılımı

Kullanılan Araştırma Yöntemi	Sayı	Yüzde
Alan Araştırması	1	%1,40
Anket Çalışması	30	%43,50
*Araştırma yapılmamıştır	11	%15,90
Doküman Analizi	13	%18,80
Durum Değerlendirmesi	3	%4,30
Vaka Analizi	11	%15,90
Toplam	69	100

*Söz konusu lisansüstü çalışmalarda herhangi bir araştırma yapılmamış olup, tamamen teorik araştırmalardan oluşmaktadır.

Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Araştırma kapsamında Adli Muhasebe alanında yayımlanmış tezlerin Üniversitelere göre dağılımı aşağıda yer alan Tablo 5.'de görülmektedir.

Tablo 5. Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	Adet	Yüzde	Üniversite	Adet	Yüzde
Adnan Menderes Üniversitesi	1	1,4	İstanbul Arel Üniversitesi	1	1,4
Afyon Kocatepe Üniversitesi	2	2,9	İstanbul Aydın Üniversitesi	3	4,3
Akdeniz Üniversitesi	2	2,9	İstanbul Kültür Üniversitesi	1	1,4
Aksaray Üniversitesi	1	1,4	İstanbul Okan Üniversitesi	5	7,2
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	1	1,4	İstanbul Ticaret Üniversitesi	3	4,3
Atatürk Üniversitesi	2	2,9	İstanbul Üniversitesi	1	1,4
Bahçeşehir Üniversitesi	1	1,4	Kafkas Üniversitesi	1	1,4
Başkent Üniversitesi	1	1,4	Karabük Üniversitesi	1	1,4
Batman Üniversitesi	1	1,4	Karadeniz Teknik Üniversitesi	2	2,9
Beykent Üniversitesi	1	1,4	Kayseri Üniversitesi	3	4,3
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	2	2,9	Kırıkkale Üniversitesi	1	1,4
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	1	1,4	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	1	1,4
Dicle Üniversitesi	1	1,4	Manisa Celal Bayar Üniversitesi	2	2,9
Dokuz Eylül Üniversitesi	1	1,4	Marmara Üniversitesi	5	7,2
Erciyes Üniversitesi	1	1,4	Niğde Ömer Halisdemir Üni.	1	1,4
Erzincan Üniversitesi	1	1,4	Sakarya Üniversitesi	2	2,9
Fırat Üniversitesi	1	1,4	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	1	1,4
Gazi Üniversitesi	1	1,4	Süleyman Demirel Üniversitesi	2	2,9
Giresun Üniversitesi	1	1,4	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	1	1,4
Haliç Üniversitesi	2	2,9	Uludağ Üniversitesi	1	1,4
Işık Üniversitesi	1	1,4	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	1	1,4
İnönü Üniversitesi	3	4,3	Yozgat Bozok Üniversitesi	1	1,4
			Toplam	69	100

Tablo incelendiğinde; en fazla tez yazılan Üniversitelerin 5'er adet (%7,2) ile İstanbul Okan Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi olduğu görülmektedir. Bu üniversiteleri, İnönü Üniversitesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi ve Kayseri Üniversitesi ise 3'er adet (%4,3) tez ile takip etmektedir. Tabloda yer alan diğer üniversitelerin ise 2'şer ve 1'er adet tezlere sahip olduğu görülmektedir. Adli muhasebe çalışma konusunun bazı üniversitelerde en fazla çalışılan konu olmasının sebebinin danışman kaynaklı yönlendirmelerden kaynaklandığı tahmin edilmektedir.

Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımı

Araştırma kapsamında Adli Muhasebe alanında yayımlanmış tezlerin Enstitülere göre dağılımı aşağıda yer alan Tablo 6.'da görülmektedir.

Tablo 6. Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımı

Enstitü	Adet	Yüzde
İşletme	1	%1,40
Lisansüstü Eğitim	8	%11,60
Sosyal Bilimler	60	%87
Toplam	69	100

Tablo incelendiğinde; en fazla tez yazılan Enstitü'nün 60 adet (%87) ile Sosyal Bilimler Enstitüsü olduğu görülmektedir. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü ise 8 adet (%11,6) ile Sosyal Bilimler Enstitüsü'nü takip etmektedir. Bu bağlamda Adli Muhasebe alanında yazılan tezlerin büyük çoğunluğunun Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlandığı görülmektedir.

Tezlerin Anabilim Dallarına Göre Dağılımı

Araştırma kapsamında Adli Muhasebe alanında yayımlanmış tezlerin Anabilim Dalına göre dağılımı aşağıda yer alan Tablo 7.'de görülmektedir.

Tablo 7. Tezlerin Anabilim Dalına Göre Dağılımı

Anabilim Dalı	Adet	Yüzde
Bankacılık ve Finans	1	%1,50
İngilizce İşletme	1	%1,50
İşletme	56	%81,20
İşletme Yönetimi	1	%1,50
Muhasebe ve Denetim	2	%2,90
Muhasebe ve Finans Yönetimi	5	%7,30
Muhasebe ve Finansal Yönetim	2	%2,90
Muhasebe ve Finansman	1	%1,50
Toplam	69	100

Tablo incelendiğinde; en fazla tez yazılan Anabilim Dalı'nın 54 adet (%81,2) ile İşletme Anabilim Dalı olduğu görülmektedir. Muhasebe ve Finans Yönetimi ise 5 adet (%7,3) ile İşletme Anabilim Dalı'nı takip etmektedir. Diğer tezlerin ise Muhasebe ve Denetim, Muhasebe ve Finansal Yönetim, Bankacılık ve Finans, İngilizce İşletme, İşletme Yönetimi ve Muhasebe Finansman Anabilim Dalı bünyesinde hazırlanmıştır. Bu bağlamda Adli Muhasebe alanında yazılan tezlerin büyük çoğunluğunun İşletme Anabilim Dalı bünyesinde hazırlandığı görülmektedir.

Tezlerin Danışman Unvanlarına Göre Dağılımı

Araştırma kapsamında Adli Muhasebe alanında yayımlanmış tezlere danışmanlık yapan akademisyenlerin unvanlarına göre dağılımı aşağıda yer alan Tablo 8.'de görülmektedir.

Tablo incelendiğinde Adli Muhasebe alanında yayımlanmış tezlere en çok 24 adet (%34,8) adet ile Prof. Dr. Unvanlı akademisyenlerin danışmanlık yaptığı görülmektedir. Prof. Dr. unvanlı danışmanları 23 adet (%33,3) ile Doç. Dr. Unvanlı, 22 adet (%31,9) ile Dr. Öğr. Üyesi unvanlı

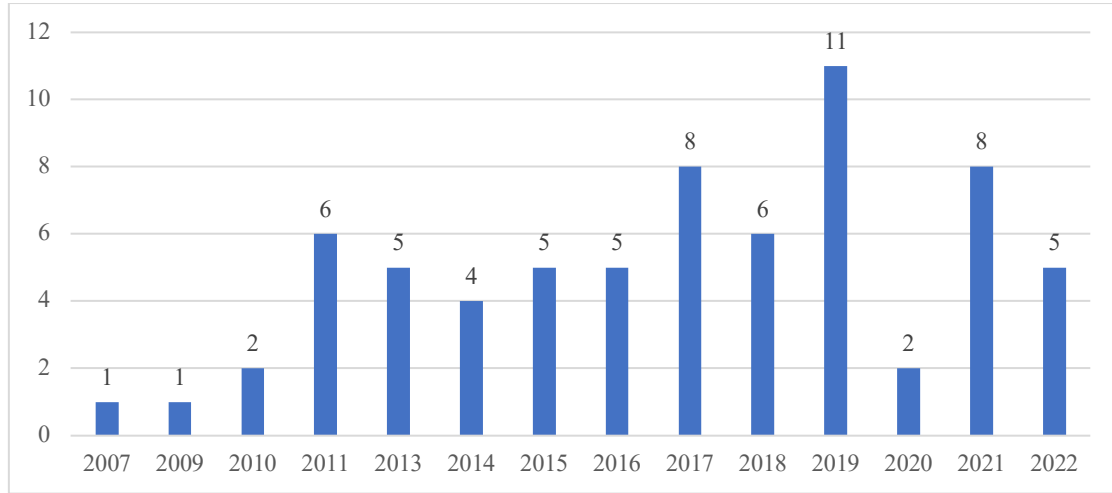
akademisyenler takip etmektedir. Bu bağlamda Adli Muhasebe alanında yazılan tezlere danışmanlık yapan akademisyenlerin dağılımına bakıldığında genel olarak dengeli olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Tezlerin Danışman Unvanlarına Göre Dağılımı

Danışman Unvanı	Adet	Yüzde
Dr. Öğr. Üyesi	22	%31,90
Doç. Dr.	23	%33,30
Prof. Dr.	24	%34,80
Toplam	69	100

Tezlerin Yayımlandıkları Yıllara Göre Dağılımı

Araştırma kapsamında Adli Muhasebe alanında yayımlanmış tezlerin yıllara göre dağılımı aşağıda yer alan Şekil 1.'de görülmektedir.

Şekil 1. Tezlerin Yayımlandıkları Yıllara Göre Dağılımı

Şekil incelendiğinde; adli muhasebe alanında ilk hazırlanan tezin 2007 yılında olduğu görülmektedir. Manisa Celal Bayar Üniversitesi'nde hazırlanan Doktora Tezi ilk olma hüviyetine sahiptir. Diğer yıllar incelendiğinde genel olarak dengeli bir dağılım seyrettiği görülmekte olup, konuya ilişkin en fazla hazırlanan tezin 2019 yılında 11 adet olduğu görülmektedir. Adli muhasebe alanında en fazla tezin 2019 yılında hazırlanması, ülkemizin 2018 yılında başlayan ve etkileri 2019 yılında da devam eden enflasyon ve döviz artışı sonucunda yaşanan ekonomik krizle alakalı olduğu tahmin edilmektedir.

Tezlerin Sayfa Sayısı Aralıklarına Göre Dağılımı

Araştırma kapsamında Adli Muhasebe alanında yayımlanmış tezlerin sayfa sayılarına göre dağılımı aşağıda yer alan Tablo 9'da görülmektedir.

Tablo incelendiğinde; Adli Muhasebe alanında hazırlanan tezlerin büyük çoğunluğunun 54 adet (%78,3) ile 100-200 sayfa aralığında olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Tezlerin Sayfa Sayısı Aralıklarına Göre Dağılımı

Sayfa Sayısı Aralığı	Adet	Yüzde
0-100 arası	4	%4
100-200 arası	54	%78,30
200-300 arası	10	%14,50
300+	1	%1,40
Toplam	69	100

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Adli muhasebe, son yıllarda ülkemizde muhasebe mesleğinin bir alt dalı olarak ortaya çıkmıştır. Finansal krizler, artan muhasebe skandalları ve ticari işlemlerin yoğunlaşması gibi sebepler doğrultusunda ortaya çıkan ve gelişmeye başlayan adli muhasebe, mesleği faaliyetlerini sürdürürken muhasebe, hukuk, kriminoloji, grafoloji, psikoloji ve istatistik birçok farklı disiplinden faydalanmaktadır.

Bu araştırma ile adli muhasebe konusunda yazılmış lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizinin yapılmasını amaçlamaktadır. Bu kapsamda Ulusal Tez Merkezi'nde "Adli Muhasebe" konusunda erişilebilen 69 adet tez; tezin türü, yayın dili, konuları, kullanılan araştırma yöntemi, bünyesinde hazırlanan üniversite, enstitü, anabilim dalı, bünyesinde hazırlanan danışmanın unvanı, yayımlandıkları yıl ve sayfa aralığı ölçütleri açısından incelenmiş ve elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

- Adli muhasebe alanında yayımlanmış tezlerin 13'ünün (%19) Doktora tezi, 56'sının (%81) ise Yüksek Lisans tezi olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda Adli Muhasebe alanında yazılan tezlerin büyük çoğunluğunun yüksek lisans tezi olduğu görülmektedir.
- Adli muhasebe alanında yayımlanmış tezlerin 2'sinin (%3) İngilizce, 67'sinin (%97) ise Türkçe olarak hazırlandığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda Adli Muhasebe alanında yazılan tezlerin büyük çoğunluğunun Türkçe olarak hazırlandığı görülmektedir.
- Adli muhasebe alanında yayımlanmış tezlerin 13'ünün (%18,8) Adli Muhasebecilik Mesleği, 10'unun (%14,5) Hile, Hile Araştırmacılığı, Hile Denetimi Adli Muhasebecilik İlişkileri, 5'inin (%7,2) Muhasebe Hata ve Hileleri alt konu başlığıyla diğer tezlerin ise farklı konularda hazırlandığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda Adli Muhasebe alanında yayımlanan tezlerde en çok çalışılan konunun Adli Muhasebecilik Mesleği ve Muhasebe Hileleri üzerine olduğu görülmektedir.
- Adli muhasebe alanında yayımlanmış tezlerde kullanılan araştırma yönteminin 30'unun (%43,9) Anket Çalışması, 13'ünün (%18,8) ise Doküman Analizi, 11'inin (%15,9) Vaka Analizi ile yine tezlerin 11'inin (%15,9) herhangi bir araştırma yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda Adli Muhasebe alanında yazılan tezlerin büyük çoğunluğunda araştırma yöntemi olarak Anket Çalışması yapıldığı görülmektedir.
- Adli muhasebe alanında yayımlanmış tezlerin bünyesinde yürütüldüğü Üniversiteler incelendiğinde 5'er adetinin (%7,2) İstanbul Okan Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi olduğu tespit edilmişti. Bu üniversiteleri, İnönü Üniversitesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi ve Kayseri Üniversitesi ise 3'er adet (%4,3) tez ile takip etmektedir.
- Adli muhasebe alanında yayımlanmış tezlerin bünyesinde yürütüldüğü Enstitüler incelendiğinde en fazla tez yazılan Enstitü'nün 60 adet (%87) ile Sosyal Bilimler Enstitüsü olduğu görülmektedir. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü ise 8 adet (%11,6) ile Sosyal Bilimler

Enstitüsü'nü takip etmektedir. Bu bağlamda Adli Muhasebe alanında yazılan tezlerin büyük çoğunluğunun Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlandığı görülmektedir.

- Adli muhasebe alanında yayımlanmış tezlerin bünyesinde yürütüldüğü Anabilim Dalları incelendiğinde en fazla tez yazılan Anabilim Dalı'nın 54 adet (%81,2) ile İşletme Anabilim Dalı olduğu görülmektedir. Muhasebe ve Finans Yönetimi ise 5 adet (%7,3) ile İşletme Anabilim Dalı'nı takip etmektedir. Diğer tezlerin ise Muhasebe ve Denetim, Muhasebe ve Finansal Yönetim, Bankacılık ve Finans, İngilizce İşletme, İşletme Yönetimi ve Muhasebe Finansman Anabilim Dalı bünyesinde hazırlanmıştır. Bu bağlamda Adli Muhasebe alanında yazılan tezlerin büyük çoğunluğunun İşletme Anabilim Dalı bünyesinde hazırlandığı görülmektedir.
- Adli Muhasebe alanında yayımlanmış tezlerin bünyesinde yürütüldüğü danışmanların unvanları incelendiğinde en çok 24 adet (%34,8) Prof. Dr. Unvanlı akademisyenlerin danışmanlık yaptığı görülmektedir. Prof. Dr. unvanlı danışmanları 23 adet (%33,3) ile Doç. Dr. Unvanlı, 22 adet (%31,9) ile Dr. Öğr. Üyesi unvanlı akademisyenler takip etmektedir. Bu bağlamda Adli Muhasebe alanında yazılan tezlere danışmanlık yapan akademisyenlerin dağılımına bakıldığında genel olarak dengeli olduğu görülmektedir.
- Adli Muhasebe alanında yayımlanmış tezlerin sayfa aralıkları incelendiğinde tezlerin büyük çoğunluğunun 54 adet (%78,3) ile 100-200 sayfa aralığında olduğu görülmektedir.

Bibliyometrik analiz tekniği muhasebe, denetim, finans gibi birçok alanda yürütülen akademik çalışmalarda sıklıkla kullanılmasına rağmen adli muhasebe alanındaki çalışmalarda henüz yaygın olarak kullanılmadığı görülmektedir. Bu alanda ulusal ve uluslararası çalışmalara ağırlık verilmesi, alt konu başlıkları bazında yenilenmesi alan gelişiminin ve yönünün artmasını sağlayacaktır. Konuya ilişkin bilincin artırılması, kamuoyunun bilgilendirilmesi ve akademik yayınların niteliğinin artması açısından doktora tezlerinin artması gerektiği değerlendirilmektedir.

Ülkemizde adli muhasebe doğrudan bir meslek dalı olmayıp, genellikle mesleki faaliyetlere yönelik ihtiyaçlar Yeminli Mali Müşavirler, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler, Serbest Muhasebeciler, ilgili öğretim üyeleri veya avukatlar aracılığıyla yürütülmektedir. Bu bağlamda adli muhasebenin ülkemizde yeni bir meslek kolu olarak tanımlanması gerekmektedir. Mesleğin icra edilmesine ilişkin yasal mevzuat, mesleki standart veya düzenlemelerin oluşturulmasına yönelik lisansüstü çalışmaların artırılması önem arz etmektedir. Ayrıca adli muhasebe konusunda kamuoyunda farkındalığın artırılmasına yönelik olarak üniversitelerin eğitim öğretim müfredatlarına adli muhasebe ile ilgili derslerin eklenmesi, konuya ilişkin akademik çalışmalar ile meslek odaları ve mensuplarının eğitim, seminer, sempozyum vb. faaliyetlerinin artırılması adli muhasebeciliğin gelişimine önemli katkılar sunacaktır.

KAYNAKÇA

Akal, C. (2014). *Adli Muhasebe ve Adli Muhasebecilik Mesleğinin Ne Olduğu, Denetim Sektöründe Farkındalığı ve Geliştirilmesine Yönelik Öneriler Üzerine Bir Değerlendirme*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, İstanbul.

Akatak, A. (2021). *Adli Muhasebe Kapsamında Hilelerin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma*, Yayımlanmış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.

Akgül, S. (2019). *Muhasebe Dersi Alan Yükseköğretim Öğrencilerinin Adli Muhasebe Kavramına İlişkin Farkındalığı: Kayseri İli Örneği*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri Üniversitesi, Kayseri.

Aktaş, N. (2021). *Adli Muhasebe Kapsamında Hile Araştırmacılığı ve Türkiye'deki Mevcut Duruma Yönelik Bir Araştırma*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

- Akyel, N. (2009). *Adli Muhasebecilik ve Türkiye’de Uygulanabilmesi İçin Altyapı Bileşenlerinin Mevcut Durumu, Değerlendirilmesi ve Öneriler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Alataş, A. (2022). Muhasebe ve Finansman Dergisinde 2017-2021 Yılları Arasında Yayınlanmış Makalelerin Bibliyometrik Açından İncelenmesi. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Sciences*, 8(23), 1-13.
- Altaylı, E. (2022). *Adli Muhasebe - Adli Müşavirlik Kapsamında Hile Araştırmacılığı, Regresyon Modeli ile Analizi ve Raporlanması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Altınsoy, M. (2011). *Adli Muhasebecilik ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Altunay, M. (2014). *Türkiye’de Adli Muhasebeciliğin Hakimlerin ve Avukatların Bakış Açılarını Bağlamında Analizi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Altunay, M. A. (2021). Adli Muhasebe İle İlgili Ulusal Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi (2004-2022). *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi*, 14(3),1261-1298.
- Aracı, H. ve Özcan, E. (2019). Adli Muhasebe: Adli Muhasebecilik Mesleği Yetkinlikleri, Önemi ve Türkiye’deki Yeri. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 29(3), 801-813.
- Aydın, H. (2018). *Adli Muhasebe ile İlgili Dünyadaki Uygulamalar ve Türkiye’de Uygulanabilirliğinin Araştırılması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Balcı, M. (2014). *Adli Muhasebe, Uygulamaları ve Günümüzdeki Durumu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.
- Başıyigit, F. (2017). *Suç Gelirleriyle Mücadelede Adli Muhasebe: Birleşik Krallık Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Bayrak, N. (2016). *Adli Muhasebecilik Mesleği ve Türkiye’de Uygulanabilirliğinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Bilirkişilik Kanunu. (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6754.pdf>, 07.01.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.)
- Cavlak, H., Cebeci, Y., Güneş, N. ve Tan, Ö. T. (2021). Muhasebe Eğitimi İle İlgili Lisansüstü Tezlerin Analizi (1991-2019). *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 89, 75-100.
- Coşkun, A. (2013). *Adli Muhasebede Farkındalık; Türkiye’deki Bağımsız Denetim Şirketleri Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Çatı, Ö. (2020). *Finansal Krizden Etkilenen İmalat Sanayi Şirketlerinde Adli Muhasebe Sürecinin Önemi ve Bir Vaka Çalışması: Konkordato Uygulaması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Çayır, E. (2018). *Adli Muhasebe Kapsamında Yönetim Hileleri, Burdur ve Isparta İlleri Adli Vaka Analizleri ve Örnek Olaylar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur.
- Çeliker, F. (2018). *Adli Muhasebe ve İlgili Tarafların Algı Düzeyleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Çetin, H. (2018). *Adli Muhasebe ve Çalışan Hileleri ile Hile Yapanların Karakteristik Özellikleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul.

- Çite, A. (2017). *Adli Muhasebe ve Bağımsız Denetime Etkisi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul.
- Çoban, Y. (2013). *Adli Muhasebe Uzman Tanıklık Mesleği: Muhasebe Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Demir, C. (2020). *Muhasebe Hata ve Hilelerinin Ortaya Çıkarılmasında Adli Muhasebecilik Mesleğinin Önemi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Demir, M. (2016). *Adli Muhasebe ve Bir Örnek Olay İncelemesi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Bozok Üniversitesi, Yozgat.
- Demir, S. (2015). *Bağımsız Denetimde Hata ve Hilelerin Adli Muhasebe Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Develioğlu, K. (2015). *Adli Muhasebe ve Uygulamaları*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi, İstanbul.
- Doğan, D. (2019). *Adli Muhasebe Kapsamında Vergi Kaçakçılığı Suçları: Bir Vaka Çalışması*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Dulaimi, A. (2021). *Kripto Para: Muhasebeleştirilmesi ve Kripto Para Dolandırıcılığının Tespitinde Adli Muhasebenin Rolü*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Durmaz, Ş. (2019). *ACFE Raporu Kapsamında Hile Denetimi ve Adli Muhasebeye Yönelik Değerlendirmeler*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- Erdoğan, R. (2021). *Adli Muhasebe Kapsamında Uzman Tanıklık Uygulamasının İncelenmesi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Erdoğan, S., Solak, B. ve Coşkun Erdoğan, D. (2016). Türkiye’de Yapılan Muhasebe Doktora Tezlerinin Alan Ve Metodolojik Olarak Sınıflandırılması: 2005-2015 Dönemi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18(3), 691-710.
- Erkan, A. (2016). *Muhasebeci ve Hukukçuların Bakış Açısından Adli Muhasebenin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur.
- Göksu, S. (2011). *Adli Muhasebe Kapsamında Çalışan Hileleri ve Kars İlinde Adli Vakalar Analizi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Güleç, Ö. F. ve Öztürk E. (2019). Muhasebe Alanında Türkiye’deki Tezlerle Uluslararası Alan Endekslerinde Taranan Dergilerde Yayımlanan Makalelerin Karşılaştırılması. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 12(2), 215-236.
- Gültekin, E. (2016). *Adli Muhasebe Türkiye Uygulamasına Eleştirel Yaklaşım: Suçlar ve Yetki Karmaşası*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi, İstanbul.
- Güneştaş, M. (2022). *Adli Muhasebe Boyutunda Bilirkişilik ve Bilirkişilik Müessesine İlişkin Sorunların Değerlendirilmesi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi, İstanbul.
- Issa, M. (2017). *Awareness of Forensic Accounting Services in Turkey and Comparison with USA*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Okan Üniversitesi, İstanbul.
- Işıldak, T. (2018). *Muhasebe Meslek Mensupları Açısından Muhasebe Hata ve Hilelerinin Ortaya Çıkarılmasında Adli Muhasebecilik Mesleğinin Önemine Yönelik Bir Araştırma*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Kaplan, B. (2021). *Adli Muhasebecilik Mesleği ve Denetimle İlişkisi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Okan Üniversitesi, İstanbul.

- Katı, M. (2021). *Adli Muhasebe Kapsamında Muhasebe Hata ve Hilelerinin Tespitine Yönelik Bir Çalışma*, Yayınlanmış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Kavak, A. (2016). *Hile Denetiminde Adli Muhasebecilik Mesleğinin Rolü*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Kaya, Z. (2013). *Adli Muhasebecilik Kavramı Farkındalığı: Türkiye’de Muhasebe Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Kılıç, İ. ve Önal. S. (2022). Muhasebe Bilim Dünyası Dergisinde Yayınlanmış Makalelerin Bibliyometrik Açından İncelenmesi. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Sciences*, 8(16), 104-116.
- Kılıçbey, E. (2017). *Muhasebe Meslek Mensuplarının Adli Muhasebeciliğine Yönelik Algılarının Farklı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi: Kars, Ardahan ve Iğdır Örneği*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Kars.
- Kıllı, M. (2016). Türkiye’deki Üniversitelerde Adli Muhasebe Eğitimi Ve Lisansüstü Çalışmalar Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(16 Özel Sayı), 719-728.
- Kiflee, R., Hasbullah, N. ve Shaharuddin, S. (2022). Forensic Accounting Growth: Bibliometric Analysis Perspective, *International Journal of Academic Research in Business & School Sciences*, 12(7), s. 341-357.
- Konur, T. (2018). *Bilirkişilik ve Adli Muhasebe Müessesesi Çerçevesinde Uzman Tanıklık Faaliyetinin İncelenmesi: İstanbul İli Uygulaması*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Köksal, İ. (2015). *Dijital Ortamdaki Finansal Hile Kontrolünde Adli Muhasebe: Bağımsız Denetçiler Üzerinde Bir Araştırma*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Kuloğlu, G. (2007). *Adli Muhasebe Kapsamında Kredi Kartı Dolandırıcılıkları ve Türkiye Örneği*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Kurt, A. (2013). *6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu Perspektifinde Adli Muhasebecilik Mesleğine Bakış*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Kurt, D. (2017). *Adli Muhasebe Uygulamaları: Hukuk Davaları Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Meriç, A. (2015). *Türkiye’de Bilirkişilik Müessesesi Bağlamında Adli Muhasebe İle İlgili Bir Araştırma*, Yayınlanmış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Özbek, C. Y. ve Badem A. C. (2018). Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi’nde Yayınlanmış Makalelerin Bibliyometrik Analizi (2018-2017). *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 11(2), 216-247.
- Özcan, A. (2014). *Finansal Bilgi Manipülasyonunun Araştırılmasında ve Önlenmesinde Adli Muhasebenin Etkisi*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Özdemir, M. (2017). *Vergi Davalarında Adli Muhasebenin Öneminin Uygulamalı Bir Analizi*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Karabük Üniversitesi, Karabük.
- Özdoğan, S. (2019). *Muhasebe Meslek Mensuplarının ve Akademisyenlerin Adli Muhasebe Mesleğine Bakış Açılarının Değerlendirilmesine İlişkin Bir Araştırma: Sivas Örneği*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Özer, C. (2019). *Adli Muhasebecilik Mesleği ve Kayseri’deki Meslek Mensuplarının Adli Muhasebecilik Algısı Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri Üniversitesi, Kayseri.

- Özer, İ. (2022). *Adli Muhasebe Boyutunda Bilirkişilik Mesleği ve Meslek Mensuplarının Algı Düzeylerinin Demografik Özelliklere Göre Tespiti*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Batman Üniversitesi, Batman.
- Özkan, A. (2020). *Adli Muhasebe Eğitimine İlişkin Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Ankara.
- Özmen, T. (2017). *Sayıştay Denetiminde Adli Muhasebe ve Sayıştay Denetçilerinin Adli Muhasebe Algısı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Öztürk, S. ve Yılmaz, C. (2018). Denetim ve Adli Muhasebe Alanındaki Çalışmaların Bibliyometrik Analiz Tekniği İle İncelenmesi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, 39, 173-188.
- Pala, F. (2011). *Adli Muhasebe Mesleği ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul.
- Pehlivan, A. (2010). *Adli Muhasebe Eğitimi ve Türkiye’de Adli Muhasebe Eğitiminin Geliştirilmesine Yönelik Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Saçaklı, Y. (2011). *Adli Muhasebecilik Perspektifinde Türkiye’deki Üniversitelerde Muhasebe Denetimi Eğitimi ve Öneriler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Salın, M. (2022). *Adli Muhasebenin Bağımsız Denetime Katkısının İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul.
- Sert, B. (2019). *Muhasebe ve Hukuk Meslek Mensuplarının Adli Muhasebe İhtiyacına Yönelik Değerlendirmeleri: Sakarya İli Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Sertgöz, S. (2021). *Adli Muhasebe ve Hile Denetimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi, Aksaray.
- Sever, F. (2019). *Ekonomik Suçlarla Mücadelede Adli Muhasebenin Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Okan Üniversitesi, İstanbul.
- Sevilengül, O. (2014). *Genel Muhasebe*. (17. Basım), Ankara: Gazi Kitabevi.
- Sipahioğlu, Y. (2019). *Muhasebe, Muhasebecilik, Adli Muhasebe ve Türkiye’de Dört Büyük Denetim Şirketinin Verdiği Adli Muhasebe Hizmetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Şahin, B. (2011). *Adli Muhasebecilik Mesleği ve 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu Açısından İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Şahin, B. (2019). *Adli Muhasebe Kapsamında Bilirkişilik Mesleğinin Tarihi Gelişimi Türk Hukuk Sistemi Değerlendirilmesi ve Gelişim Önerileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Şen, E. (2019). *Adli Muhasebe Kapsamında Siber Suçlar ve Adli Bilişim*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Taştan, H. (2018). *Adli Muhasebe*. (1. Basım), İstanbul: İstanbul Okan Üniversitesi Yayınları.
- Turgut, Ö. (2015). *Adli Muhasebe Kapsamında Yönetim Hilelerinin İncelenmesi ve Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi, Erzincan.
- Uğurlu, Y. (2013). *Adli Muhasebe Mesleğinde Mahkemeye Yönelik Uygulamalar ve Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Ulusal Tez Merkezi. (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>, 06.01.2023 tarihinde erişim sağlanmıştır.)

Ünen, L. (2019). *Adli Muhasebecilik Mesleği ve Farkındalığı: Kayseri’de Muhasebe Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri Üniversitesi, Kayseri.

Vural, H. (2010). *Kara Para Aklama Suçu İle Mücadelede Adli Muhasebecilik Mesleği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Yılmaz, D. (2017). *Adli Muhasebe Kapsamında Bankalarda Yapılan Muhasebe Hileleri: Gaziantep İlindeki Adli Vakalar Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.

Yücel, E. (2011). *Adli Muhasebecilik Mesleği ve Türkiye’deki Gelişme Potansiyeline Yönelik Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Yüksel, H. (2022). *Hile, Etik Davranış ve Kalite Kavramına, Adli Muhasebe ve Adli Müşavirlik Çerçevesinde Genel Bir Bakış: Giresun İlindeki Banka Çalışanları Üzerinde Bir Alan Araştırması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, Giresun.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2023, 6(6): 767-780.

DOI:[10.26677/TR1010.2023.1232](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1232)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Üç Nesil Almanya Türklerinin “Kesin Dönüş” Algılarının Değerlendirilmesi*

Öğr. Gör. Dr. Vedat Martin İNCE, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Milas Meslek Yüksekokulu, Muğla, e-posta: vedatince@mu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7523-4467>

Öz

1961 yılında başladığı işçi alımını 1973 yılında sonlandıran Almanya’da, bugün yaklaşık 2,8 milyon Türkiye kökenli insan yaşamaktadır. 60 yılı aşan Almanya göçü süreci içinde şimdiye kadar en az üç nesli gören Almanya Türklerinde her nesil, kendine has özellikleri ve konjonktürel değişkenlerle birlikte sosyal hayatta yer alırken “Kesin Dönüş” fenomeni daima gündemde kalmış, göçmen davranışını çözümlmek için araştırmacılara önemli bir parametre olarak veri sağlamıştır. Birinci nesil göçmen işçilerin gündemlerinde önemli yer teşkil eden “Kesin Dönüş”, çoğunluğu Almanya’da doğan ikinci nesil bireylerde de kuvvetli bir hedef olmuş, bu süreç üçüncü nesilde de kendini göstermiştir. Nicel araştırma deseni kullanılan çalışmada, Almanya’da yaşayan 316 kişiden anket formu ile veri toplanmış, nesil ile kesin dönüş yaklaşımları arasındaki ilişki Kay-Kare Testi (Chi-Square Test X^2) ile anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda, birbirinden farklı sosyal, kültürel, ekonomik ve pedagojik gerçekler içinde yetişmiş olan üç neslin, kesin dönüş niyetlerinin birbirinden farklı, ancak her nesilde kuvvetli bir şekilde mevcut olduğu görülmüştür.

* Bu çalışmadaki nicel veriler “Nesiller Arası Dinsel Akışlar; Almanya’da Yaşayan Türkler Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme” adlı doktora tezine dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Almanya Göçü, Kesin Dönüş, Nesiller Arası İlişki.

Makale Gönderme Tarihi: 14.03.2023

Makale Kabul Tarihi: 07.06.2023

Önerilen Atf:

İnce, V. M. (2023). Üç Nesil Almanya Türklerinin “Kesin Dönüş” Algılarının Değerlendirilmesi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(6): 767-780.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2023, 6(6): 767-780. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1232](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1232)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Evaluation of Perceptions of "reMigration" (Homecoming) by Three Generations of German Turks

Dr. Vedat Martin İNCE, Muğla Sıtkı Koçman University, Milas Vocational School, Muğla, e-mail: vedatince@mu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7523-4467>

Abstract

Today around 2.8 million people of Turkish origin live in Germany, which began in 1961 and ended in 1973. While every generation of German Turks who have witnessed at least three generations in the process of German immigration over 60 years takes place in social life with its own characteristics and cyclical variables, the phenomenon of "reMigration" has always been on the agenda, and it is an important parameter for researchers to analyze the behavior of immigrants. "reMigration", which occupies an important place on the agenda of the first generation of migrant workers, is also a strong goal for the second generation, mostly born in Germany, and this process has also manifested itself in the third generation. In the study, in which quantitative research design was used, data were collected from 316 people living in Germany with a questionnaire, and the relationship between generation and "reMigration" approaches was tried to be explained with the Chi-Square Test (Chi-Square Test χ^2). As a result of the research, it has been seen that the reMigration intentions of the three generations, who have grown up in different social, cultural, economic and pedagogical realities, are different from each other, but strongly present in each generation.

Keywords: Migration, German Immigration, Remigration (Homecoming), Intergenerational Relationship.

Received: 14.03.2023

Accepted: 07.06.2023

Suggested Citation:

İnce, V. M. (2023). Evaluation of Perceptions of "reMigration" (Homecoming) by Three Generations of German Turks, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(6): 767-780.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski bir mefhum olan göç, insanların öznel, ailevi veya çevresel gerçekleri bağlamında gelişen sebeplerden dolayı, geçici veya kalıcı bir süre için, alışık oldukları yaşam alanlarını terk edip, hayatta kalma ihtimallerini veya hayat standartlarını arttıracak başka bölgelere yerleşmeleri ve yaşamlarını bu yeni alanlarda sürdürmeleri demektir. Göç, sebeplerinden bağımsız olarak, tüm toplumsal tabakalar için zorlayıcı ve yıpratıcı sonuçlar üreten, göçmen ve kabul toplumları için sıra dışı meydan okumalara sebep olan ve nitekim “yerliler – yabancılar” çatışmasının mutad gerilimlerini üreten bir hadisedir.

Türklerin işçi olarak Almanya’ya göç etme süreci içerisinde, göçün içkin devingenliğinden güç ve ilham bularak, şahsına münhasır kavram, imge ve değerlerin oluştuğu bilinmektedir. Almanya göçü sürecinin kavram dünyamıza kazandırdığı, “Alamancı¹ çifte vatandaş, mavi kart, multi – kulti, Euro-İslam, ithal gelin/damat” gibi pek çok kavramın yanında “Kesin dönüş”ü de kazandırmıştır. Göçün 60’ıncı yılında olunmasına ve pek çok bilim insanının temas etmesine rağmen bu kavrama dair net bir tanımlama ve çerçevesine dair derinlemesine bir tahlile sahip olmadığımız söylenebilir. Almanya göçü ve onu takip eden nesiller yoluyla gelişen ve evrilen bu kavramın, nesiller arasındaki akışı, sürecin izafiliğinden dolayı diyakronik olarak açıklanmaya çalışılacaktır. Kesin dönüş kavramı, ihtiva ettiği açık ve zımni anlamların dışında bilhassa Alman ulus devletine karşı bir “sadakat indikatörü” olarak görülmekte ve Almanya Türkleri ile ilgili saha araştırmalarında sıklıkla kullanılmaktadır.

Bu araştırma makalesinde öncelikli olarak kesin dönüş olgusu teorik ve kavramsal arka planı ile nesilden nesle aktarılışı, algılanışı ve göç sonrası süreç içindeki metamorfozu ele alınacaktır. Temas edilecek bir başka nokta da Almanya Türk azınlığının kesin dönüş görüşleri üzerinden Alman ulus devletine karşı geliştirilen (veya geliştirilmeyen) aidiyetin test edilmesi için bir parametre olarak alınmasıdır. 316 Almanya Türkünün katıldığı anket çalışmasının içinde yer alan “Türkiye’ye kesin dönüş yapmayı düşünüyorum” sorusunun betimsel analizi ve iki değişken için Kay-Kare Testi (Chi-Square Test X²) sonuçları da yine bu çalışmada verilecektir. Bu bağlamda Almanya’da yaşayan Türklerin üç nesli ile Türkiye’ye kesin dönüşe dair görüşlerine ilişkin anlamlı bir ilişki olup olmadığına dair sorunsala cevap aranacaktır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İkinci Dünya Savaşının sona ermesinin ardından, ABD’nin güdümünde kalan Batı Almanya, bilinen adıyla “Marshall” yardımlarıyla hızlı bir toparlanma sürecine girmiş, iş gücü ihtiyacını ise 1955 ile 1961 yılları arasında imzaladığı anlaşmalarla İtalya, İspanya, Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye’den temin etme yoluna girmiştir (Şen ve Goldberg, 1995: 9). Ulus devletlerin karşılıklı anlaşmaları neticesinde başlayıp, dünyadaki ekonomik konjonktür ile doğrudan ilişkili olarak dalgalı bir seyir gösteren bu göç neticesinde bugün, yaklaşık 2,8 milyon Türkiye kökenli insan, Almanya’da yaşamakta ve Almanya’daki en büyük azınlığı teşkil etmektedir.

¹ “Alamancı” kelimesi akademik yazında (Yasa 1979, Erdoğan 2015, Bendel ve Hildebrant 2006, Tezcan 2019) kullanılmış olmasına rağmen, Almanya Türkleri tarafından dışlayıcı ve incitici olarak yorumlanmaya başlanmış, yapılan şikâyetler neticesinde 2003 yılında İçişleri Bakanlığının yayınladığı bir genelgeyle hudut kapılarında görevlilerce bu kelimenin kullanılmasından kaçınılması istenmiştir. <http://www.radikal.com.tr/turkiye/alamanci-demek-yasak-671560/> Görüntülenme 21.04.2021.

Kavramın köküne baktığımızda “kesin dönüş” ile kast edilenin, çıkılan göç yolculuğunu, “gurbet” sürecini sonlandırarak, ayrıldığı yere – yurda veya başka bir ifade ile “başladığı noktaya” geri dönme ve bir daha ayrılmama eylemi veya niyeti olduğu yorumu yapılabilir. Göçün içkin olarak bilinmezlikler, riskler, travmatik duygu durum değişiklikleri içerdiğinden “gurbet yolu” kararı alan kişinin, “kesin dönüşü” bir ön kabul olarak aldığı ve daha sürece başlamadan onu hedeflediği söylenebilir. Dolayısıyla Almanya işçi göçüne katılan öncü göçmenler, gurbete çıkış ile kesin dönüşü, birbirine bağlı bir set olarak algılamışlardır. Elbette bu algılama ikinci ve üçüncü nesilde farklı tezahür etmektedir. Süreç ilerledikçe, yaşanan gelişmeler her neslin ürettiği birbirinden farklı figürasyonlar² üzerinden algılamalarına neden olur ve “Kesin dönüş”ün anlamı diyakronik düzlemde çeşitlenir.

Kesin dönüş olgusunu “Abhimanyu Karmaşası” (2018:143) olarak kavramsallaştıran Hint kökenli Amerikalı psikiyatr Salman Akhtar’ın, bu tanımlamayla, bir bireyin kendi ülkesinden ayrılmasının mümkün, ancak ülkesine geri dönmesinin, göçün içkin süreçlerinin yarattığı yeni figürasyonlar sebebiyle imkânsız olduğunu kast eder. Ünlü Hint destanı “Mahabharat”dan esinlenerek bu kavramsallaştırmayı yapan Akhtar, destan içinde geçen bir ayrıntıya istinaden kesin dönüşü, “Abhimanyu Karmaşası” olarak isimlendirir. Şöyle ki; destanın önemli savaşı karakterlerinden olan Arcuna ve karısı Subhadra’nın mutlu bir evlilikleri vardır. Subhadra, daha sonra adını Abhimanyu koyacakları ve babası gibi gözü pek bir savaşçı olacak olan bir erkek çocuğa hamiledir. Henüz ana rahminde olan Abhimanyu babasının, annesiyle bir akşam vakti sohbet edişlerini işitir. Bu sohbette babası, annesine bir savaşa girmenin taktiklerini ve inceliklerini anlattığını duyar. Ancak annesi yorgunluktan uyuya kaldığı için savaşı sonlandırıp, barış yapmanın taktiklerini duyamaz. Akhtar’ın bu yaklaşımında “savaş – barış” dualitesiyle “göç – kesin dönüş” dualitesini ilişkilendirildiğini ve bu çatışma halinden yola çıkarak bir açıklama getirmeye çalıştığı söylenebilir.

Göçmenlerin kesin dönüş arzusu, soyutlamalar yapılarak da ortaya konmaya çalışılmış, Almanya Türkünün duygu dünyasına bir pencere açılmaya gayret edilmiştir. Pagenstecher Almanya’da çalışan Türklerin kesin dönüş yaklaşımlarını bir “illüzyon” (1996:149) olarak değerlendirmekteyken, Abadan – Unat bunun “günümüze dek devam eden bir düşünce” (2017:4-5) olduğu değerlendirmesinde bulunmaktadır. Akhtar ise kesin dönüşü “erişilemez bir serap” (2018:75) olarak tarif etmektedir. Bu soyutlamalarda kullanılan “illüzyon – düşünce – serap” kelimelerinin ortak bir paydada buluştuğu ve sürreal bağlama işaret ettiği görülmektedir.

Kesin dönüşün göçmen nazarındaki metalaşma sürecinin, Alman ulus devlet anlayışının milliyetçi söylem üzerinden marjinalize olup Türk işçileri, Türkiye’ye geri gönderme stratejileri ile geliştiği söylenebilir. 1982 ile 1990 yılları arasında başbakanlık yapan Helmut Kohl’un İngiltere başbakanı Margaret Thatcher ile yaptığı ve 2013 yılında basına yansıyan gizli bir görüşmede “Türkler çok zor asimile oluyor. Bunların yarısını ülkelerine geri göndermek niyetindeyim.”³ demiş olması, gerçekleşmeyen asimilasyon beklentilerinin bir sonucu olarak, göçmen Türk işçilerin ülkelerine gönderileceği ve kesin dönüşte teşvik edileceği açık şekilde anlaşılmaktadır. Nitekim Alman hükümeti 1983 yılında, “Geri dönüş teşviki” (Rückkehrprämie) adı altında bir ödeme kararı almış ve yaklaşık 360.000 Türk vatandaşı bu ödenekten yararlanarak Türkiye’ye kesin dönüş yapmıştır. Sigorta kurumuna kayıtlı olarak çalışan her bir göçmen işçi için 10.500 Mark ve çocuk başına 1.500 Mark olarak yapılan bu ödemenin, kesin dönüşün metalaşma süreci olarak yorumlanabilir.

² Norbert Elias “figürasyon” kavramını, fail ve olguların çoklu bir arada oluşlarını tanımlamak için kullanır.

³ <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2013-08/kohl-gastarbeiter-gespraechsprotokoll> (28.09.2017)

Alman tarafı, 1973 yılında sonlandırdığı işçi alım anlaşması (Anwerbestopp) ile durduramadığı göç akınını, ekonomik imkânlar ile bir tersine – göç hareketi ile kesmeye çalışırken, Türk tarafı işçilerin “Kesin dönüşü” konusunda farklı düşünmekteydi. Türkiye’deki kronik işsizliği gerekçe gösteren dönemin Batı Almanya Büyükelçisi Oktay İşçen, emeklilik hakları elde edilinceye kadar Almanya’da çalışmaya devam edilmesi gerekliliğini ve bu zaman zarfında kesin dönüşün düşünülmemesi gereğine işaret etmiştir (Hunn, 2005:515). “Nächstes Jahr kehren wir zurück” (Seneye kesin dönüş yapıyoruz)⁴ adlı eserinde Karin Hunn, kavramın giriftliğini örneklendirirken, muhatap tarafların “Kesin dönüşün” etrafında gelişen, adı konmamış mücadelelerine işaret etmektedir.

Kavramın giriftliğine ve etrafında yaşanan mücadeleye dair bir başka örnek de yine aynı çalışma içinden vermek mümkündür. 1964 yılında, yaklaşık 8000 Türkün çalıştığı Köln’deki Ford tesislerinde, çalışanların ve ailelerin konut ihtiyaçlarının giderilmesi için yapılan planlama sürecinde bir anket yapılması gerekmiştir. Ancak ankette Türklerin kesin dönüş niyetinin de sorulmasından dolayı, Ford yetkilileri bu ankete “muzır neşriyat” muamelesi yapmış, çalışan Türk işçilere anketi vermeyi ret etmiştir. Zira Ford yetkilileri, Türkler ve aileleriyle birlikte uyumlu bir şekilde çalıştıklarını ve bu soruyu sorarak çalışanların aklına bu ihtimali getirmek istemediklerini belirtmişlerdir (Hunn, 2005:184). Bir yerde, kavramın anılmasının dahi, Türk işçiler arasında viral bir etki yapabileceğini ve zaten, daha göç yoluna çıkarken bir ön kabul olarak göçmen işçilerce hedeflenmesinden dolayı zincirleme bir etkiye sebep olmasından endişe edildiği söylenebilir.

Almanya’daki Türklerin, entegrasyon kisveli asimilasyonuna ket vuran, Ford gibi dünya devi işletmeleri sansüre mecbur bırakan ve nihayet, para ile satın alınmaya çalışılan “Kesin dönüş”, iki kelimededen ibaret bir tamlama olmanın dışında da azınlık toplulukları için kuvvetli imge ve olguları üzerinde barındıran, gizli alt metinler içeren bir fenomendir. Makro perspektifte, erk sahiplerinin ve ulus devlet yapılarının bu kavram etrafında girilen güç mücadelesinin ötesinde, kavramın saklı boyutlarının görünür hale gelebilmesi için ise göçe tabii olmuş, göç etmiş, göçmen ağları ve/veya azınlık psikolojisi ile yaşamış Almanya Türkünün penceresinden bakmak, empati yapmak gerekecektir.

Peşinen şunu ifade etmek gerekir ki büyük çoğunluğu Almanya’da doğmuş olan ikinci ve üçüncü nesil Almanya Türklerinin pratik anlamda bir “Kesin dönüşten” bahsedemeyecekleri, bunun yeni tip bir “Ulus ötesi göç” olduğu gerçeğidir. Çünkü kimlik inşalarında mihenk taşıyı teşkil edecek olan birinci sosyalizasyonlarını Alman ulus devleti üzerinde yaşamışlardır. Bu tespit ile birlikte kavramın konjonktürel anlam değişmelerine uğradığı açıktır. Gurbet sürecini sonlandırma anlamındaki geleneksel kesin dönüş, sadece ve ancak yetişkin bireyler olarak sosyalizasyonlarını ekseriyetle Türkiye’de tamamlamış olan birinci nesil göçmen işçileri kapsamaktadır. Takip eden nesillerde bu kavram, ebeveynlerinden öğrendikleri, ancak içini kendi gerçekliklerine göre doldurdıkları bir şekle dönüşmüştür. Bu bakımdan öncü neslin dışında kalanların, hibrit bir kimlik ile birlikte “Kesin dönüş” adı altında “Ulus ötesi göç” (Aydın, 2013:66-68) yaptığını belirtmek icap eder.

⁴ “Seneye kesin dönüş yapıyoruz” sadece bahsi geçen kitabın adı değildir. Bu ifade, beynelmilel bir söylem olarak aynı zamanda, Almanya’da yaşayan Türkler arasında çok arzu edilen ancak bir türlü gerçekleşmeyen olayların anlatımı için de kullanılır. Yazar, çalışmasına bu ismi vererek ironik - metaforik bir anlatım yolu seçmiş, Türklerin kesin dönüş niyetleri ile bu dönüşü çeşitli sebeplerden dolayı gerçekleştirememeleri noktasındaki gerilime gönderme yapmıştır.

Göçün öncü nesillerinden, kesin dönüşü öncelikli ve hatta yegane hedef olarak alıp, türlü sebeplerden dolayı gerçekleştirilememiş olanlarının psiko - sosyal bir travma yaşadıkları ve bu hayal kırıklığı içinde çocuklarını yetiştirdiği yorumunu yapmak yanlış olmasa gerek. “Abhimanyu Karmaşası” da aslında birinci neslin bu arada kalmışlığını ve bunun neticesinde gelişen ruhsal yapıyı özetleyen bir tanımlamadır. Ev içinde, Türkiye’ye kesin dönüşün dışında neredeyse hiçbir şeyin konuşulmadığı bir ortamda yetişen ikinci ve üçüncü nesiller için kesin dönüş, ebeveynlerinden farklı olarak, göç sürecinin içkin bir parçası olarak değil, ulaştırılması gereken bir hedef olarak kodlanmıştır. Psikiyatrist Carl Jung bu konuda “...Sıklıkla, bir ailede ebeveynlerden çocuklara geçen, kişisel olmayan bir karma var gibi görünür. Bana her zaman, önceki nesillerin yarım bıraktığı, tamamlamam veya belki de devam ettirmem gereken şeyler var gibi gelmiştir” (2009:192) demektedir. Sonuç itibarıyla “Kesin dönüş” sonraki nesillerin, birinci nesilden miras aldıkları, ama zaman içinde anlam, şekil ve bağlam değiştirmiş bir olgudur.

Göç sonrası toplulukların, çoğunluk kabul toplumunun kültürel habitatında, asimile olmadan özüne sadık ve sosyal çevresiyle de barışık kimlikler inşa etmeleri ciddi bir sorunsal olarak görülmektedir. Kabul toplumunun kodları, kimliği henüz gelişmemiş göçmen bireyde adeta yer kapma mücadelesi vermektedir. Burada köken kültürden getirilen din, dil, ırk ve gelenek gibi bileşenler, kimlik inşasında ihtiyaç duyulan temel referans noktalarını teşkil etmektedir. Birinci neslin baskın ve karar sahibi olduğu göçmen ailelerin “Kesin dönüş” amaçları tam bu noktada, kimlik inşası mekaniğine müspet – menfi tesir ederek, yönlendirmektedir. Zira, “Madem Türkiye’ye dönülecek neden Almanın dilini ve adetini öğreniyoruz?” (Abadan – Unat, 2017:208 ve Toprak, 2019:125) sorusu, haklı olarak göçmen işçi ve ailesini köken kültürün bileşenlerine yönlendirmiştir. Bu bakımdan “Kesin dönüş”, Türk azınlığın asimile olmamasının ötesinde, Almanya’ya entegre olmama dinamiklerinden biridir de denebilir. Almanya’da yaşayan azınlıklar içinde Türkler, özellikle birinci nesil halen Almanca ile ilgili sorun yaşamaktadır (Sauer, 2019:19,).

Üzerinde bir yaşamın sürdürüldüğü ve parçası olduğu düşünülen - varsayılan ulus devlete karşı hissedilen aidiyet, şüphesiz kimliğimizi belirleyen önemli referans noktalarından biridir. Bu bağlamda “Kesin dönüş” niyeti, gerçekleştirilemeyecekse dahi, kimlik inşasında Türklüğe ait bir imge olarak yer alması her nesil için kıymetli görünmektedir. “Ben düşünmüyorum” dediğinizde aslında üyesi olduğunuz azınlığın referans noktalarının birinden mahrum kaldığı düşünülebilir. Aynı zamanda etnik bir ağ içinde kalıp figürasyonları sürdürmek, bu ağ içindeki çoğunluğun, geleneksel kavramlarını kullanmayı gerektirir. Interdependenzgeflecht⁵ (karşılıklı bağımlılıklar) içinde kalmak ve sosyal ağlardan istifade etmek için kesin dönüş haletiruhiyesi içinde kalınmalıdır. “Kesin dönüş” arzusunu ifade etmek ve içkin olarak yaşamak Türkiye ve Türk azınlığa aidiyet ifadesinin bir parçasıdır (Korte, 1990: 246) şeklindeki tespit bizim yaklaşımımızı desteklemektedir. Türkiye’de gayri menkul yatırımı yapmak, yıllık izinleri Türkiye’de geçirmek veya gençlerin yükseköğrenim tahsillerini Türkiye’de yapmaları da ulus devlete karşı hissedilen aidiyetin bir yansıması olarak değerlendirilmelidir.

Bir insanlık ayıbı olan ırkçılık, milliyetçi akımların politik arenalarda karşılık bulmasıyla birlikte yükseldiği herkesçe malum bir vakadır. Siyasi düzlemde, 70 – 80’li yıllarda neredeyse hiç gözlenmeyen zenofobik, islamofobik veya Türkofobik söylemler, 2000’li yıllar ile neredeyse mutad hale gelmiştir. Almanya sathındaki ilk ırkçı motifli saldırı olarak kayıtlara geçen Seydi Battal Koparan’ın 1. Ocak 1981’de bir grup Alman tarafından öldürülüşünden bu yana, sistematik cinayet şebekelerinin ve münferit eylemlerin artmış olması endişe verici bir hal

⁵ Norbert Elias bu kavramı grup üyelerinin karşılıklı bağımlılık örüntüsünü tanımlamak için kullanır.

almıştır. Irkçı saldırı bağlamında hatırlanması gereken acı olaylardan Solingen, Hoyerswerda, Hanau ve “Dönerci cinayetleri” sadece küçük bir kesiti teşkil etmektedir. Yine de bu örneklerin, Almanya Türkleri nezdinde yaşanan güvenlik sorununun göz önüne serilmesi bakımından yeterli olduğu açıktır. Bilindiği üzere Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisinde “güvenlik” önemli yer teşkil etmektedir ve bu ihtiyaç şüphesiz azınlık olarak yaşayan Almanya Türklerini de kapsamaktadır. Güvenlik ihtiyacının giderilememesi durumunda ortaya çıkan tehdit algısı ciddi bir itme kuvveti yaratmakta ve nihai etkisini “Kesin dönüş” niyet ve/veya kararında göstermektedir. Dolayısıyla “Kesin dönüş” niyeti azınlıkların yaşadığı ırkçılığın, dışlanmanın bir indikatörü olarak yorumlanması mümkündür. Irkçı motifli saldırıların yarattığı muazzam itme kuvvetinin, entegrasyon düzeylerinden bağımsız olarak geliştiğini de görmek icap eder. Alman Milli Futbol takımının dünyaca ünlü eski oyuncusu olan Mesut Özil’in kariyeri burada bize önemli bir şablon sunmaktadır. Alman ulus devletinin sportif başarısı için çabalayan, goller atıp ter döken bir futbolcu, siyasi görüşü sebebiyle medya linçine uğrayarak, önce Alman Milli takımından daha sonra da Futbol Kulübünden ayrılarak Türkiye’ye transfer olmuştur. Bu örnekten anlaşılmaktadır ki dışlanma ve damgalanma Milli takım oyuncusu olup, Dünya Kupasını kaldıracak kadar Almanya’ya entegre olsanız dahi, devam edebilmektedir. Süreç içinde gelişen bu güvensizlik iklimi dışlanmanın, eşitsizliğin ve ırkçılığın yaşanmayacağı ülke, yani Türkiye’ye gelerek “Kesin dönüş” ile nihayete erebilmektedir. Entegrasyonun seviyesi ile Alman ulus devletine olan bağlılığın ifadesinde bir sapma, güçlük elde edilmiş tüm kazanımların Almanlarca itibarsızlaşması ile sonuçlanabilmektedir. Bu popüler vaka, diğer genç nesillerce örnek alındığında ki şüphesiz olarak alınmaktadır, entegrasyon gayretlerinin hiçbir kıymetinin olmayacağı, önünde – sonunda bir kırılmanın yaşanacağı olarak yorumlanabilmektedir. Dışlanma ve ırkçılık deneyimi yaşayanların Almanya’da kalma niyetlerinin azaldığı (Sauer, 2019:39) yapılan saha çalışmalarınca da gösterilmiştir. Yekuna baktığımızda, “Tabutta kesin dönüş” metaforik anlatımını sıkça kullanan yurt dışı Türklerin ırkçılık ve dışlanma deneyimleri, “Kesin dönüş” ile doğrudan ilgilidir ve şaşmaz bir göstergedir.

“KESİN DÖNÜŞ”E DAİR BAZI TESPİTLER

Önceden de ifade edildiği gibi, göçün ilk dönemlerinde dillendirilmese dahi kültürel asimilasyon, Alman tarafının bir beklentisiydi. Duncan’ın “Üç Nesil Asimilasyon Döngüsü” (1933) bu beklentiye canlı tutan, doktrin niteliğindeki çalışmalardan sadece biridir. Buna göre, süreç içinde gelişen nesillerle birlikte etnik kimlik peyderpey yok olacak ve çoğunluk kabul toplumunun tüm bileşenleri döngünün tamamlanmasıyla birlikte edinilmiş olacaktır. Hartmut Esser, istedik yönlü bir asimilasyonun ancak etnik aidiyet çağrışımlarına sebep olacak çekici imge ve olguların ki bunların başında “Kesin dönüş” ihtimali gelmektedir, ulaşılabilir olmaktan çıkarılması ile mümkün olduğunu savunur (2001:25-26). Ona göre “Kesin dönüş”ün ihtimali bile azınlıkların toplumsal asimilasyonuna mani imgeler üretip, uzun vadede Alman ulus devletinin temel yapıtaşlarına onulmaz yaralar açabilir öngörüsünde bulunmaktadır. Köken kültüre ve öze dönüş umudunu alışı olunanın dışında ele alan ve yorumlayan Esser, bu bağlamdaki “umudun” tehlikeli olduğu yorumunu yapmakta ve kesin dönüşün toplumsal ayrışmanın müsebbibi olarak göstermektedir.

Göçmen azınlıkların, çoğunluğa karşı bir tehdit teşkil etmediklerini ispat etmek ve sadakatlerini göstermek şeklindeki bir tutum, içkin olarak mevcuttur. Hakkında neredeyse hiçbir şey bilmediğimiz bu “Yabancı”yı (Simmel, 1908) öngörülebilir hale getirmek ve ona karşı daha güvende hissedebilmek için ise düzenli olarak anket çalışmaları yapılmaktadır. Çarpanı büyük bir etkiye sahip Almanya Türkleri de işte bu muameleye maruz kalmakta ve tabiri caizse,

sürekli araştırılmak suretiyle gözlem altında tutulmaktadır. 1999 ile 2019 yılları arasında düzenli olarak yapılan anket çalışmalarında; Almanlarla sosyalleşme sıklığı, komşuların hangi etnik kökene ait oldukları, dernek üyelikleri ve hangi ülkeye karşı aidiyet hissinin olduğu gibi soruların yanında “Rückkehrabsicht” (kesin dönüş niyeti) de sorulmuştur, sorulmaktadır (Sauer 2015:92 ve 2019:36). Araştırmaları yapan ZFTI⁶ Türk azınlığın sadakat yorumlamasını bu sorulara verilen cevaplar üzerinden yapmaktadır. Bu bağlamda “Kesin dönüş” sadece yeni bir göç, bir yer değiştirme değil, aynı zamanda çoğunluk kabul toplumunun sadakat imtihanının önemli bir parçası konumundadır.

Küresel hadiselerin, makro politik yapıları ve mikro sosyal figürasyonları değiştirdiği gibi “Kesin dönüş” olan bakışı da değiştirmiş, gizli – açık pek çok yeni anlam yüklemiş, bazı geleneksel anlamları ise deforme etmiştir. Göç sonrası toplumsal değişmelerin, yeni yapı ve bakış açılarının kestirilip değerlendirilebilmesi için Norbert Elias’ın “Süreç Sosyolojisi” yaklaşımı bize bu noktada kılavuzluk etmektedir. Klasik Almanya göçü çalışmalarında gördüğümüz, sorunsal (mefhum) ile göçmen fail arasındaki ilişkinin veya oluşan çatışmanın çözümlenmesi çabasıdır. Süreç parametresinin, göç denkleminin dışında bırakılması ilişkinin veya çatışmanın tam anlaşılmasına mani olmakta, çabaları boşa çıkarmaktadır kanaatimizce. “Kesin dönüş”, 60 yılın değişik dönemlerinde ve her nesilce farklı algılanmış, güncel olayların, hibrit kültürlü nesillerin inkişafı, anlayış ve algılayışların zaman içinde değişmesi de burada etken olmuştur. Tam da bu noktada Elias “insan bir süreçtir” söylemi ile bize kılavuzluk etmektedir.

“...Nehir akıyor, rüzgâr esiyor. Her ne kadar geleneksel konuşma ve düşünce alışkanlıklarına aykırı olsa da insanın sürekli hareket halinde olduğunu söylemek daha uygun olur; o sadece bir süreçten geçmiyor, o kendisi bir süreçtir. O geliyor. Gelişimden bahsettiğimizde, süreklilik arz eden bir dizinin, içkin düzenini kastediyoruz. Bu dizinin her bir bileşeninde, geç bir formun daha erken dönemde ortaya çıktığını; örneğin çocukluktan gençliğe, ergenlikten yetişkinliğe ait formlarının görüldüğünü söylüyorum. İnsan bir süreçtir” (Elias’ dan akt. Treibel, 2008:55)

Elias, insanın sadece bedensel ve sosyal gelişmeler göstermediğini, bunun yanında birbirine bağlı ve bağımlı ilişkiler (Interdependenz) içerisinde yer aldığı bir süreç olduğunu ifade eder. Bu süreç iktisat, ilahiyat, antropoloji, sosyoloji, siyaset bilimi gibi pek çok disiplin tarafından incelendiği gibi, ulus ötesi toplumların oluşumlarını da etkiler. Göç, süreç sosyolojisi bakımından değerlendirildiğinde kesintisiz olarak, her an yeni sonuçlar üretmektedir. Bu sonuçlardan biri de göç süreci içinde gelişen kavramların metamorfozlarıdır.

Almanya’ya işçi göçünün öncülerinin “Kesin dönüşü” göçün kendisine bağlı bir olgu olarak algıladıkları ve öncelikli bir hedef olarak amaçladıkları daha önce ifade edilmişti. Birinci nesilden farklı olarak ikinci nesil, “Kesin dönüşü” bir ön kabul olarak değil, ebeveynlerin, sosyal habitatların ve hibrit kültürlerin ürettiği bir yansıma olarak yorumlarlar. Yani, Elias alıntısında kast edilen “...geç bir formun daha erken dönemde ortaya çıkması...” gibi, süreç içinde gelişen figürasyonda köken kültürün geç formları, sonraki nesillerde farklı şekillerde tezahür edebilmektedir. “Her insan sadece bir grup insanın içine doğmaz, aynı zamanda insan olabilmek için kendisinden önce orada bulunan diğer insanlara ihtiyaç duyar. Ancak bu sayede insan olmayı ve kalmayı başarabilir.” (akt. Waterstradt 2015:20) diyen Elias, grup içindeki bireylerin, kendinden öncekilere ihtiyaç duyduğunu belirterek, sürekliliğin bizi insan yaptığını

⁶ Stiftung Zentrum für Türkeistudien und Integration (Türkiye ve Uyum Araştırmaları Merkezi) Duisburg-Essen Üniversitesine bağlı olarak göç ve entegrasyon araştırmaları yapan bir enstitüdür.

belirtmektedir. Göç süreci içinde gelişen kavramların, sonraki nesillerce başka bağlamlarda da olsa, kullanılması bunun bir yansımasıdır.

Kavramsal düzlemde “Kesin dönüş” olgusuna bakışın nasıl ve neden değiştiğini izah edebilmek için Almanya Türküne ait üç neslin temel referans noktalarını ortaya koymak gerekir. Birinci neslin, göçe çıkarken öncelikli motivasyonunun ekonomik olduğu açıktır. Çoğunluğun erkek, evli olmasına rağmen ailesini Türkiye’de bırakmış, düşük eğitim seviyeli, işçi yurtlarında memleketlileriyle birlikte bir dayanışma içinde yaşayan (Abadan, 1972:1) bu nesil, türlü psiko-sosyal travmalar yaşamıştır. Gurbet sürecini, askerlik hizmeti perspektifinden ele aldıklarından, Almanya’da yerleşik bir düzen kurmayı ilk etapta düşünmemişler, planladıkları ekonomik hedefe ulaştıklarında “Kesin dönüş” yapmayı amaçlamışlardır.

İkinci neslin sosyalizasyon süreçleri çeşitlilik arz ettiğinden, burada stereotip bir failden söz etmek mümkün değildir. Temelde ikinci nesil Almanya Türkünü üç farklı alt grupta ele almak ve tahlil etmek mümkündür. İlk grupta Almanya’da doğmuş veya bir yaşına kadar Almanya’ya gelmiş olan çocuklar vardır. Aile içinde edindiği kaynak kültürün yanında, çoğunluk toplumunun kültürel kodlarına da hakim olduğundan tam bir karma kültür içinde yetiştiği söylenebilir. Bilişsel seviyedeki kimlik inşasında bu iki kültürlü karma ortam, birey için zorlayıcı olmaktadır, zira bir yandan köken, diğerinde ise kabul toplumunun normları seçeneklerini sunmaktadır. İkinci grupta yer alan bireyler Türkiye’de doğmuş ve bir ila beş yaşları arasında Almanya’ya gelmişlerdir. Köken kültür içinde başlamış olan sosyalizasyon süreçleri kesintiye uğramıştır. Bu sebebe bağlı olarak kişilik bozuklukları sıkça görülmektedir. Üçüncü grup, Türkiye’de doğup altı ila on dört yaş arasında Almanya’ya gelenlerdir. İkinci neslin bu üçüncü grubunda kişilik bozuklukları beklenmekte ve ebeveynlerinde olduğu gibi bir asimilasyon beklenmemektedir (Hill, 1990:102).

Üçüncü nesil, göç süreci içinde gelişen kimliklerin stereotipleşme eğiliminde olduğu ve çeşitliliğin azaldığı nesildir. 60 yıllık göç sürecinin bu nesil ile nihayete erdiği söylenebilir. Almancaya, Alman kültürüne ve yaşam tarzlarına hakim bu nesil, öncülerine göre daha eğitilmiş ve batı sistemine entegredir. Türkçeye de hâkim olan üçüncü nesil, bilingual dil konseptini içselleştirmiş, Almanya Türkü olarak kültürler arası referans noktalarıyla barışık, din ve etnik kökeninden kopmamış, Multi – Lokal bir fail olarak tarif edilebilir (Sauer, 2019:12). Göç sürecinin uzunluğu ve değişkenlerin çokluğu sebebiyle farklı niteliklere sahip nesillerin yetişmesi, araştırma nesnemiz olan “Kesin dönüş”e bakışları da etkilemektedir.

Bu çalışmada Almanya’da yaşayan Türklerin Türkiye’ye kesin dönüş yapma niyetleri nesiller bazında ele alınarak araştırılmıştır. Araştırma hipotezimiz şu şekilde formüle edilmiştir:

H1. Almanya’da yaşayan Türklerin nesilleri ile Türkiye’ye kesin dönüş yapmayı düşünmeleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

YÖNTEM

60 yılı geride bırakan göç süreci içinde gelişen üç neslin kesin dönüş hakkındaki görüşleri nicel araştırma deseni kullanılmak suretiyle incelenmiştir. Nesillere ait nicel veriler, diyakronik olgu ve imgeler ile ilişkilendirilmek suretiyle, anlamlandırılmaya çalışılacaktır.

Evren ve Örneklem

İnternet üzerinden gerçekleştirilen anketin sonuçları “IBM SPSS 22” programı ile analiz edilmiştir. Almanya’da mukim 316 Almanya Türkünün katıldığı bu çalışmaya göre demografik

varyantlar cinsiyet, medeni hal, nesil (yaş), eğitim durumu, doğum yeri, Almanya'ya geliş ve vatandaşlık olarak sıralanmaktadır. Buna göre katılımcıların 141'i kadın, 174'ü erkek ve 1'i diğer seçeneğini işaretlemiştir. Medeni hal değişkeninde katılımcıların 248'i evli, 45'i bekar ve 23'ü diğer seçeneğini işaretlemiştir. Nesil yani yaş değişkeninde 40 katılımcı birinci nesil, 191 katılımcı ikinci nesil ve 85 katılımcı üçüncü nesil olduklarını beyan etmişlerdir. Eğitim değişkeninde okur – yazar 5, kaynaştırma öğrencisi 1, ilköğretim 22, mesleki eğitim 119, lise 73, yükseköğretim 96 olarak gerçekleşmiştir. Doğum yerlerine göre katılımcıların 175'i Türkiye, 134'ü Almanya ve 7'si diğer seçeneğini işaretlemiştir. Almanya'ya geliş değişkenine göre 37'si işçi olarak, 128'i burada doğdum, 66'sı evlenerek, 1'i mülteci, 15'i öğrenci, 9'u tanıdık, 2'si turist-kaçak ve 58'i diğer seçeneğini seçmiştir. Sahip olunan vatandaşlık bakımından 171'i Türk, 101'i Alman, 37'si çifte vatandaş – mavi kart ve 7'si diğer olarak belirlenmiştir.

Veri Toplama ve Analiz Teknikleri

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak yapılandırılmış bir anket kullanılmıştır. Bu makalede, tamamı 44 sorudan oluşmakta olan anketin "Türkiye'ye kesin dönüş yapmayı düşünüyorum" sorusunun analizi 5'li Likert ölçeği üzerinden yapılmıştır. Ölçekteki seçenekler; 1- Kesinlikle katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3- Kararsızım, 4- Katılıyorum, 5- Kesinlikle katılıyorum şeklinde sıralanmaktadır.

İki Değişken için Kay-Kare Testinin (Chi-Square Test X^2) kullanıldığı bu çalışmada grafik ve tablo verileri betimsel analiz ile açıklanmaya çalışılmıştır. Birinci değişkenimiz nesilken, ikinci değişkenimiz anket içerisinde yer alan "Türkiye'ye kesin dönüş yapmayı düşünüyorum" önermesi olmuştur.

BULGULAR

Ham anket verilerinin işlenmesinden sonra elde edilen tablo aşağıda verilmiştir.

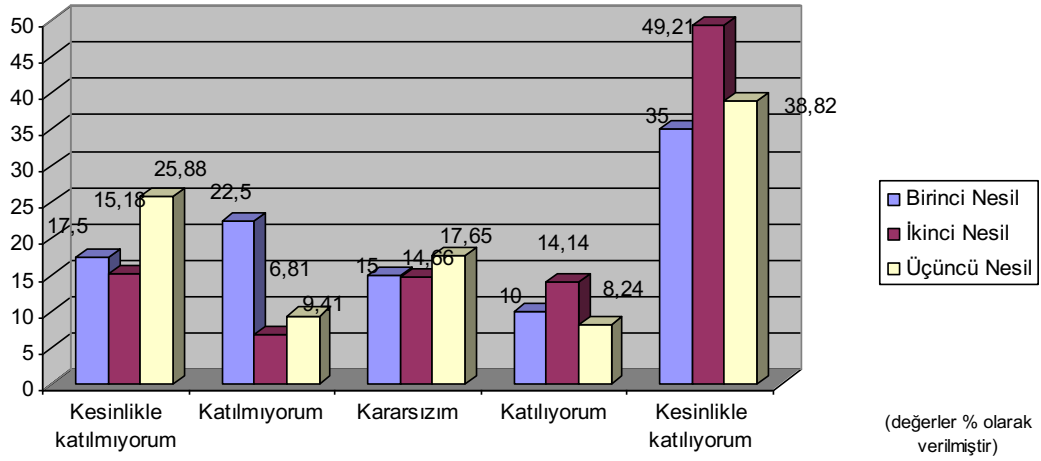
Tablo 1. Türkiye'ye Kesin Dönüş Yapma Eğilimi

		1	2	3	4	5	Toplam
Birinci Nesil	N	7	9	6	4	14	40
	%	17,5	22,5	15	10	35	
İkinci Nesil	N	29	13	28	27	94	191
	%	15,18	6,81	14,66	14,14	49,21	
Üçüncü Nesil	N	22	8	15	7	33	85
	%	25,88	9,41	17,65	8,24	38,82	
							316
Not: 1-Kesinlikle katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kararsızım, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle katılıyorum							

Tablo 1'e göre, kesinlikle katılmıyorum seçeneğini birinci nesilde % 17,5, ikinci nesilde % 15,18, üçüncü nesilde % 25,88 olarak tercih etmişlerdir. Katılmıyorum seçeneği birinci nesilde % 22,5, ikinci nesilde % 6,81 ve üçüncü nesilde % 9,41 olarak gerçekleşmiştir. Kararsızım seçeneği birinci nesilde % 15, ikinci nesilde % 14,66, üçüncü nesilde % 17,65 olarak gerçekleşmiştir. Katılıyorum seçeneği birinci nesilde % 10, ikinci nesilde % 14,14 ve üçüncü nesilde % 8,24

olarak gerçekleşmiştir. Kesinlikle katılıyorum seçeneği birinci nesilde % 35, ikinci nesilde % 49,21, üçüncü nesilde % 38,82 olarak gerçekleşmiştir.

Kay-Kare Testimiz; $\chi^2(sd=8, n=316) = 17,58, p<0,05$ olarak hesaplanmış ve değişkenler arasında anlamlı bir ilişki görülmüştür. Başka bir ifade ile Almanya’da yaşayan Türklerin nesilleri ile Türkiye’ye kesin dönüş yapma niyetleri hususunda anlamlı bir ilişki vardır ve bu da H1 hipotezimizi doğrulamaktadır.

Grafik 1. Türkiye’ye Kesin Dönüş Yapma Eğilimi

Beşli Likert ölçeği üzerinden hazırlanan grafikte, üç neslin “Kesin dönüş” yapma eğilimleri yüzdelik olarak görülmektedir. Grafiğin pozitif ayrışan değerlerini topladığımızda birinci nesil %45, ikinci nesil %63,35 ve üçüncü nesil %47,06 olarak niyetlerini ortaya koymuşlardır. 60 yıllık göç süreci içinde gelişen ve değişim gösteren bu üç neslin üçünün de kuvvetli bir şekilde kesin dönüşü arzu ettikleri anlaşılmaktadır. Nesiller arasındaki farka sebep olan, yine nesillerin kendi içinde yaşayıp deneyimledikleri muhtelif hadiseler olarak değerlendirilebilir. Bunların başında da şüphesiz güvenlik endişeleri, yani ırkçılık, dışlanma ve eşitsizlik gelmektedir. Birinci nesil konjonktürel olarak ırkçılık ve dışlanmaya nispeten az muhatap olmuştur, zira 80’lerin sonuna kadar Almanya sahasında hem Türkler daha az görünür hem de çoğunluk Alman toplumu nezdinde ırkçı ideoloji görülmemektedir. Birinci neslin “Kesin dönüş” planları sebebiyle Alman diline alaka göstermemeleri, çoğunluk toplumuyla sosyalleşmelerine engel teşkil ettiği gibi, kendi aralarında yoğun ilişkilerin kurulmasına ve nitekim Almanya genelinde silikleşmelerine neden olmuştur. Bu silikleşme, Alman dil ve kültürüne hakim ikinci neslin gelişi ile farklı bir boyuta evrilmiştir. Aynı dönem içinde hem Batı Almanya’nın Doğu Almanya ile 1989’da birleşmesi neticesinde somutlaşan ırkçı ideolojinin yaşam alanı bulması hem de 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası yaşanan İslamofobi ve Türkofobi süreci, bu nesli güvenlik ve eşitlik sorgusuna sokmuştur. Dolayısıyla ikinci nesildeki oransal yükseklik, kanaatimizce ırkçılık, dışlanma ve eşit zeminde olmayışların yarattığı ortam algısı sebebiyle istatistiğimize yansımıştır. Hibrit kültürü attettiğimiz üçüncü nesil, öncülerin farklılaşmasını düzeltircesine, iki neslin arasına konumlanmış, bir dengelenme nesli olarak görülebilir. Üçüncü neslin sosyal fail olarak Almanya sathında daha etkin olacağı önümüzdeki dönemlerde, onun multi - lokal (çok yerli) bir yaşamı tercih edeceği öngörülebilir. Literatürde “döngüsel göç” (Alm. pendeln, İng. switching) olarak karşımıza çıkan yaşam biçimi, ulus ötesi bir faili hayatımıza sokacak ve

ulus devlet adına üretilen argümanları gözden geçirmemize sebep olacaktır denebilir. Grafiğimizde negatif ayrışanların toplamına baktığımızda ise birinci nesil %40, ikinci nesil %21,99 ve üçüncü nesil %35,29 olarak kesin dönüş yapmayı düşünmediklerini ifade etmişlerdir. Pozitif ayrışanların ters simetrisine uygun olarak yine ikinci neslin menfi yaklaşımı öne çıkmaktadır.

1999'den beri Türklere yönelik saha araştırmalarında "Kesin dönüş" eğilimini araştıran ZFTI, 2013'den beri bu soruyu evet – hayır düzleminden çıkararak geliştirmiş ve "Evet, geçici" ve "Evet, döngüsel" şıklarını ilave etmiştir. Bu bağlamda Türklerin "Kesin dönüşünün" Alman merciler nezdinde de çeşitlilik arz eden bir yapıya büründüğü ve ulus ötesi multi – lokal faili tanımladığı çıkarımında bulunulabilir. ZFTI'nin 2019 verilerine göre katılımcılar "Kesin dönüş" sorusuna %9'u "Evet, sürekli", %2,3'ü "Evet, geçici", %38,8'i "Evet, döngüsel", %45'i "Hayır" ve %5'i ise "Henüz bilmiyorum" (Sauer, 2019:99) şeklinde yanıt vermişlerdir. Bizim çalışmamızdan farklı olarak, nesil değişkeninin dikkate alınmadığı bu ankette, Almanya Türkü'nün iki ülke arasındaki döngüsel bir hareketi öncelediği ve geleneksel bir "Kesin dönüşü" tercih etmediği anlaşılmaktadır.

SONUÇ ve TARTIŞMA

"Bir göç iki yangına bedeldir" atasözü nesilden, kültürden ve istikametten bağımsız olarak gerçekliğini korumaktayken, göç süreçlerinin girift ve kestirilemez yapısı geleceği ancak flu olarak görmemizi müsaade eder. Post-Modern batı dünyası, göçü ve göçmeni işte bu flu görüntü sebebiyle bir tehdit olarak algılar denebilir. Diğer yandan güvenlik sebebiyle veya daha iyi bir yaşam ümidiyle de yüz binlerce insan her yıl göç etmekte, bir yerde kendilerini bir yangının içine atmaktadırlar. İtme ve çekme kuvvetleri arasında kalan 60 yıllık Almanya Türkleri de nesilden nesle aktardıkları hülyalarını ya sonraki nesillere aktarmışlar ya da bu hülyalarının başka bir biçime dönüşmesini izlemişlerdir. Ulus ötesi bir faile dönüşen eski "Gastarbeiter" ve onun nesillerinin, "Kesin dönüşten" ziyade, bikültürel (çift kültürlü) kimliğiyle birlikte artık multi – lokal (çok mekanlı) bir yaşam tarzını hedeflemekte olduğu söylenebilir.

Kesin dönüş, zımnî anlamın açık anlamın önüne geçtiği bir mefhumdur. Yani fiilen gerçekleşecek bir "Sirkeci Tren Garında kavuşma" klişesi değil, daha çok bu bağlam üzerinden geliştirilen kimlik ve aidiyettir. Kesin dönüş gerçekleşirse dahi, niyeti ifade etmek Almanya Türkü nezdinde, Türklük aidiyetinin yansımasıdır. Aynı doğrultuda birinci ve ikinci nesle baktığımızda "Kesin dönüş" ve onun yarattığı ihtimaller silsilesi köken kültür, aile, akraba vb. ilişkiler, din gibi bir şemsiye işlevi görmekte, batı tipi, entegrasyon kisveli asimilasyondan göçmen nesilleri korumaktadır.

Muhtelif sebeplerden dolayı Almanya'ya göç eden Türk işçiler, kültür şokuyla birlikte psiko – sosyal travma yaşamışlardır. "Kesin dönüş", birinci neslin yaşadığı göç sonrası travmanın tedavi edici bir yolu olarak görülmüştür. Bir yerde bu, göçün açtığı yarayı, bir başka göç ile tedavi etme yaklaşımıdır. Burada paradoksal bir durum söz konusu; çünkü Almanya'dan Türkiye'ye gelmek de bir göçtür ve her göç yeni travmalara gebecektir. İşte bu öngörü, yeni nesillerin klasik bir kesin dönüşten çok döngüsel göçe yönelmelerinin temel sebebidir denebilir.

Göçmen nesillerin kendi çağları içinde inkişaf etmeleri ve yeni figürasyonlar kurmaları "Kesin dönüş" mefhumunu farklı yorumlamalarına neden olmuştur. 1970, 1990 ve 2000'li yıllarda aktif olan failer doğal olarak kendi imge ve olgu dünyalarına göre bu mefhumu şekillendirmişlerdir. Konjonktürel gelişmelerin ve özellikle milliyetçi – popülist söylemlerin siyasette yaşam alanı bulması ve Almanya'da (veya diğer ülkelerde) Türkofobik, Zenofobik ve İslamofobik

saldırıların fazlaca yaşanmasına paralel olarak, “Kesin dönüş” olgusunun metamorfozunda etkin olacağı söylenebilir.

Almanya işçi göçünü daha çok “Homo – economicus” yanıyla değerlendiren Abadan-Unat, öncü göçmenlerin 80’li yıllardaki Türkiye’ye kesin dönüş yapmasını, başarısızlığı simgeleyen hareketler olarak yorumlamış, geri dönenlerin çoğunlukla yaşlı, vasıfsız, sağlığı bozuk, bireysel ve ailevi sorunları olan kişiler olduğunu belirtmiştir (2017:99). Rieple ise kesin dönüş yapanlar sayesinde bugünkü güçlü Türk - Alman ilişkilerinin var edildiğini belirtmekte (Rieple, 2000:108), Abadan – Unat’ın menfi yaklaşımından farklı bir değerlendirmede bulunmaktadır. Kesin dönüş gündemine sahip olsun – olmasın, Almanya Türklerinin iki ülke ilişkilerine katkı sağladıkları ve bu katkının dördüncü nesil ile de sürdürülebilirliği olması için çok kültürlü, çok aidiyetli insanların müspet karşılanması gereği sonuç itibarıyla önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Abadan, N. (1972). Yurt Dışına Göçen Türk İş Gücü ve Dönüş Eğilimleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 27(2), 183-206.

Abadan-Unat, N. (2017). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa* (3. baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Akhtar, S. (2018). *Göç ve Kimlik* (1. baskı). İstanbul: Sfenks Kitap.

Aydın, Y. (2013). Rückkehrer oder Transmigranten? Erste Ergebnisse einer empirischen Analyse zur Lebenswelt der Deutsch-Türken in İstanbul. Şeyda Ozil, Michael Hoffmann ve Yasemin Dayıoğlu (Eds.) içinde, *50 Jahre türkische Arbeitsmigration*, 59 – 60. Hamburg: V-R Unipress Yayınları.

Bendel, P. and Hildebrandt, M. (2006). Integration von Muslimen. Bendel & Hildebrandt (Ed.), *Integration von Muslimen*, (ss. 7 – 52). Münih: Allitera Verlag.

Duncan, H.G. (1933). Immigration and Assimilation, *International Affairs*. 13, 852–853. <https://doi.org/10.2307/2603335>

Erdoğan, M. (2015). Avrupa’da Türkiye Kökenli Göçmenler ve ‘Euro-Turks- barometre’ Araştırmaları. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 108-148.

Esser, H. (2001). Integration und ethnische Schichtung. *Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung*, 40, 1-40.

Hill, P. B. (1990). *Generation und Identität - Kulturelle Inkonsistenz und Streß bei der zweiten Generation*. Opladen: Westdeutscher Verlag GmbH.

<http://www.radikal.com.tr/turkiye/almanci-demek-yasak-671560/> Görüntülenme 21.04.2021.

<http://www.zeit.de/politik/deutschland/2013-08/kohl-gastarbeiter-gespraechsprotokoll> Görüntülenme 28.09.2017.

Hunn, K. (2005). *Nächstes Jahr kehren wir zurück...*, (1. baskı). Göttingen: Wallstein Yayınları.

İnce, V. M. (2022). *Nesiller Arası Dinsel Akışlar; Almanya’da Yaşayan Türkler Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.

Jung, C. G. (2009). *Anılar, Düşler, Düşünceler* (4. baskı). İstanbul: Can Yayınları.

- Korte, E. (1990). Die Rückkehrorientierung im Eingliederungsprozess der Migrantenfamilien. Esser H. ve Friedrichs J. (Eds.) içinde, *Generation und Mobilität*, 207–259. Opladen: Westdeutscher Yayınları.
- Pagenstecher, C. (1996). Die „Illusion “der Rückkehr: Zur Mentalitätsgeschichte von “Gastarbeit“ und Einwanderung. *Soziale Welt*, 47(2), 149-179.
- Rieple, B. (2000). Transstaatliche Wirtschaftsräume zwischen Deutschland und der Türkei. T. Faist (Eds.) içinde, *Transstaatliche Räume* (1. baskı, ss. 87-113). Bielefeld: Transcript Yayınları.
- Sauer, M. (2015). *Der Zusammenhang von Integration, Zugehörigkeit, Deprivation und Segregation türkeistämmiger Zuwanderer in Nordrhein-Westfalen*. Essen: Stiftung Zentrum für Türkeistudien und Integrationsforschung Yayınları.
- Sauer, M. (2019). *20 Jahre Mehrthemenbefragung Integration und Partizipation türkeistämmiger Zugewanderter in Nordrhein-Westfalen 1999 bis 2019*. Essen: Stiftung Zentrum für Türkeistudien und Integrationsforschung Yayınları.
- Simmel, G. (1908). Exkurs über den Fremden, Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung. *Duncker ve Humblot*, 12, 509-512.
- Şen, F. and Goldberg, A. (1995). *Türken In Deutschland* (1. baskı). Münih: Beck Yayınları.
- Tezcan, M. (2019). Alamancı Aile; Ülkemizde Yeni Bir Aile Türü. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 26, 51–66.
- Toprak, A. (2019). *Müslimisch, Männlich, Desintegriert* (1. baskı). Berlin: Econ Yayınları.
- Treibel, A. (2008). *Soziale Prozesse. Die Soziologie von Norbert Elias: Eine Einführung in ihre Geschichte, Systematik und Perspektiven* (1. baskı). Heidelberg: Springer Yayınları.
- Waterstradt, D. (2015). *Prozess-Soziologie der Elternschaft* (1. baskı). Münster: Monsenstein ve Vannerdat Yayınları.
- Yasa, İ. (1979). Dış Göçler ve "Alamancı Aile". *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 17(0): 82- .

ARAŞTIRMA MAKALESİ

**Obsesif Kompulsif Bozukluğun Bilişsel Davranışçı Terapi Yaklaşımı ile Tedavisi:
Olgu Sunumu**

Aygül ÇATALOLUK, Yüksek Lisans Öğrencisi, Yakın Doğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lefkoşa, KKTC, e-posta: aygulcataloluk@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4602-3187>

Doç. Dr. Meryem KARAAZİZ, Yakın Doğu Üniversitesi, Fen ve Edebiyat Fakültesi, Lefkoşa, KKTC, e-posta: meryem.karaaziz@neu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0085-612X>

Öz

Ağır bir ruh sağlığı bozukluğu olan obsesif kompulsif bozukluğun (OKB) tedavisinde ilaç ve bilişsel davranışçı terapiler son dönemde en sık kullanılan tedavi yaklaşımlarındandır. Özellikle bir psikoterapi yöntemi olan bilişsel davranışçı terapinin her yaşta bireye uygulanabilmesi, daha az yan etki yaratması ve tedavinin etkililiği bozuklukta bu yöntemi klinisyenler için önemli hale getirmiştir. Bu vaka çalışmasında da obsesif kompulsif bozukluk belirtileri gösteren 24 yaşındaki kadın danışana uygulanan bilişsel davranışçı terapi teknikleri ile gevşeme egzersizleri eğitimiyle ilgili tedavi süreci aktarılmıştır. Lise dönemlerinden beri rahatsızlık yaşadığı belirtilerinin olduğunu aktaran danışanda temizlik, kuşku / kontrol, dini ve kaybetme obsesyonları ve bunların neden olduğu kaygıyı bastırmaya yönelik geliştirdiği çeşitli kompulsif eylemler bulunmaktadır. Bununla ilgili olarak öncelikle psikoeğitimle başlanarak bilişsel davranışçı terapi uygulamaları ve gevşeme egzersizleri ile 12 seanslık tedavi sürecinde, danışanın belirtilerinin ortadan kaldırılması ve işlevselliğini arttırabilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Obsesif Kompulsif Bozukluk, Bilişsel Davranışçı Terapi, Gevşeme Egzersizi.

Makale Gönderme Tarihi: 06.04.2023

Makale Kabul Tarihi: 09.06.2023

Önerilen Atıf:

Çataloluk, A. ve Karaaziz, M. (2023). Obsesif Kompulsif Bozukluğun Bilişsel Davranışçı Terapi Yaklaşımı ile Tedavisi: Olgu Sunumu, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(6): 781-793.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2023, 6(6): 781-793. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1233](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1233)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

**Treatment of Obsessive-Compulsive Disorder with Cognitive Behavioral Therapy
Approach: Case Report**

Aygül ÇATALOLUK, MSc. Student, Near East University, Institute of Social Sciences, Nicosia, TRNC, e-mail: aygulcataloluk@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4602-3187>

Associate Prof. Dr. Meryem KARAAZİZ, Near East University, Faculty of Arts and Sciences, Nicosia, TRNC, e-mail: meryem.karaaziz@neu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0085-612X>

Abstract

Medication and cognitive behavioral therapies are among the most commonly used treatment approaches in the treatment of obsessive-compulsive disorder (OCD), which is a severe mental health disorder, recently. In particular, the fact that cognitive behavioral therapy, a psychotherapy method, can be applied to individuals of all ages, has fewer side effects, and the effectiveness of treatment has made this method important for clinicians in the disorder. In this case study, the treatment process related to cognitive behavioral therapy techniques and relaxation exercises training applied to a 24-year-old female client with obsessive-compulsive disorder symptoms was explained. The client, who reports that he has been experiencing symptoms of discomfort since high school, has various compulsive actions that he has developed to suppress cleaning, doubt / control, religious and losing obsessions and anxiety caused by them. In relation to this, it is aimed to eliminate the client's symptoms and increase his functionality during the 12-session treatment process with cognitive behavioral therapy practices and relaxation exercises, starting with psychoeducation.

Keywords: Obsessive Compulsive Disorder, Cognitive Behavioral Therapy, Relaxation Exercise.

Received: 06.04.2023

Accepted: 09.06.2023

Suggested Citation:

Çataloluk, A. and Karaaziz, M. (2023). Treatment of Obsessive-Compulsive Disorder with Cognitive Behavioral Therapy Approach: Case Report, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(6): 781-793.

GİRİŞ

Bir ruh kanseri olarak tanımlanan obsesif kompulsif bozukluk, psikiyatrik bozukluklar arasında en sık görüldüğü bildirilen dördüncü bozukluk türüdür. Amerika Psikiyatri Birliği (APA) tarafından yayınlanan tanı ölçütleri kitabı DSM-V içerisinde takıntı zorlantı bozukluğu olarak isimlendirilmekte olan bu bozukluk, bireyde engel olamadığı ısrarlı düşünceler ve bu düşüncelerin neden olduğu kaygıyı bastırabilmeye yönelik yapılan tekrarlayıcı fiziksel veya düşünsel eylemler bütünü olarak tanımlanabilmektedir (Yılmaz, 2018; Kring vd., 2019).

Obsesif kompulsif bozukluk kişinin işlevselliği önemli derece etkileyen obsesyon ve/veya kompulsiyonlarla karakterize bir bozukluktur. Obsesyonlar diğer bir tanımı ile saplantılar, istenmeyen ve ısrarlı biçimde devam eden, akılcı düşünce ve değerlendirme ile uzaklaştırılmayan düşüncelerdir (Yılmaz, 2018). Kompulsiyonlar yani zorlantılar ise saplantıların bireyde neden olduğu endişeli duygu durumundan kaçabilmek amacıyla gerçekleştirilen tekrarlayıcı ritüel tarzındaki zihinsel ya da davranışsal eylemlerdir (Kring vd., 2019). Burada en önemli hususlardan bir tanesi yapılan bu kompulsif eylemlerin bireyde haza neden olmadığıdır. Bireyler düşündükleri ve gerçekleştirdikleri eylemlerin mantıklı olmadığını farkındadır. Yani bireylerin gerçeklik algıları bozulmamaktadır. Hatta bu saplantılar bireyin değer yargıları ile çatışmakta ve benliklerine yabancısıdır. Ancak kişi bu saplantıları baskılayabilecek gücü kendinde bulamamaktadır. Bu nedenle kısır bir döngü halinde obsesyon ve kompulsiyonlar devam etmektedir (Zayman, 2016; Öztürk ve Uluşahin, 2020). Özellikle saldırganlık, dini ve cinsel yapıli obsesyonların varlığında bireylerde suçluluk ve utanç duyguları oluşmakta ve bu durum intihar risklerini doğurabilmektedir (Tek ve Uluğ, 2001). Buradaki durumun yaşanmasına neden olan faktörün bu bireylerdeki sezgisel durağanlığın eksik olmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Bireyler aslında tekrarlayıcı eylemleri yapmaya gerek olmadığını farkındadırlar ancak şimdi tamam düşüncesi oluşup, kaygı ortadan kalkana kadar eylemi sürdürmekten kendileri alıkoyamamaktadırlar (Swedo ve Snider, 2004; Kring vd., 2019).

Tarihsel açıdan incelendiğinde eski dini eserlerde çeşitli obsesyon ve kompulsiyon eylemlerden bahsedilmesi ve dini veya büyüsel ritüellerin bu bozukluktakine benzer bir şekilde oluştuğunun düşünülmesi, bozukluğun aslında çok eski dönemlerden beri var olduğunu göstermektedir. Araştırmalar bozukluğun batı tıbbında orta çağ ile birlikte yer edinmeye başladığını bildirmektedir. Bozukluqtaki obsesyon ve kompulsiyonlardan bilimsel açıdan ilk kez on dokuzuncu asırda Esquirol bahsetmiştir. Obsesyon terimi ise ilk defa Morel tarafından 1860 yılında kullanılmıştır. Yirminci asrın ilk dönemlerine gelindiğinde psikiyatr Pierre Janet psikasteni kavramı altında obsesyon ve kompulsiyonları bir araya getirmiştir. Devamında bozukluğun açıklanmasına önemli katkıları olan Freud, dinlerin ortaya çıkış nedenini obsesif kompulsif nevroza bağlamış, fobi ve obsesif kompulsif bozukluğu farklı bozukluklar olarak inceleyerek çağdaş yaklaşımlar geliştirmiştir (Barahona-Corrêa vd., 2015; Şimşek, 2018; Yılmaz, 2018).

DSM süreçleri içerisinde obsesif kompulsif bozukluğa sınıflandırma olarak ilk kez DSM-III' te yer verilmiştir. DSM-V ile birlikte ise bunaltı bozukları altından alınarak ayrı bir sınıf olarak tanımlanmıştır (Öztürk ve Uluşahin, 2020). Aşağıda 2013 senesinde yayınlanan DSM-V-TR'ye göre bozukluğun tanı kriterlerini görebilirsiniz (APA, 2013).

A. Takıntılar, zorlantılar veya her ikisinin varlığı:

Obsesyonlar iki biçimde tanımlanır:

1. Zorla ve istemeden gelen, genellikle bireyde belirgin kaygı veya sıkıntıya sebep olan, tekrarlayıcı ve devamlı düşünce, itki veya imgeler.

2. Birey, bu düşünce, itki veya imgelere takılmamaya veya bunları bastırmayı dener veya bunları farklı bir düşünce veya davranışla yüksüzleştirme çabasında bulunur.

Zorlantılar iki biçimde tanımlanır:

1. Bireyin obsesyonuna tepki amacıyla veya sert biçimde uyulması gereken kurallara göre yapmaya zorlanmış hissettiği tekrarlayıcı eylemler veya düşüncel davranışlar.
 2. Bu eylemler veya düşüncel davranışlar, oluşan kaygı veya sıkıntıdan korunma veya bunları azaltma veya korku duyulan bir olay veya durumdan kaçınma amacıyla gerçekleştirilir; lakin bu eylemler veya düşüncel eylemler, yüksüzleştireceği veya korunulacağı tasarlanan durumlarda gerçekçi bir şekilde alakalı değildir veya belirgin biçimde aşırı bir boyuttadır.
- B. Obsesyonlar veya kompulsiyonlar kişide işlevsellik kaybına sebep olur.
- C. Obsesyon – kompulsiyon belirtileri, bir maddeden veya sağlık durumundan kaynaklı değildir.
- D. Farklı bir ruhsal bozukluk nedeniyle ortaya çıkmamıştır.

OBSESİF KOMPULSİF BOZUKLUĞUN EPİDEMİYOLOJİSİ

Obsesif kompulsif bozukluğun toplumdaki yaygınlığına ilişkin sağlıklı veri edinebilmek oldukça güçtür. Çünkü bu bozuklukta bireyler özellikle hafif belirtilerin varlığında destek talebinde bulunmaya yönelmezler ya da sahip oldukları takıntı ve zorlantıları kabullenmiş ve olağan karşılamaktadırlar. Bu nedenlerle bireyleri sağlık kuruluşlarına başvurmadan ya alıkoyduğundan ya da süreci geciktirdiğinden yaygınlık oranını bulmayı zorlaştırmaktadır (Sakallı Kani,, 2014). Ancak yapılan bazı araştırmalar bozukluğun hayat boyu prevalansının %2-3 düzeylerinde olduğunu bildirmektedir. Türkiye genelinde yapılan bazı araştırmalar ise ülkemizdeki yaygınlığının %0.5 ile 3 arasında olduğunu bildirmektedir (Ergüney-Okumuş vd., 2019). Cinsiyetler açısından incelendiğinde bazı araştırmalar anlamlı bir fark olmadığını belirtse bile, bazı araştırmalarda kadınlardaki görülme sıklığının daha yüksek olduğunu bildirmektedir (Sakallı-Kani, 2014).

Bozukluğun genellikle çocukluk ya da erken yetişkinlik döneminde başladığı düşünülmektedir (Kring vd., 2019). Çocuklarda ortalama olarak 9-11 yaş aralığında ortaya çıktığı bildirilmekle birlikte bazı olgularda bu yaşın 3 yaşa kadar gerilediği görülmektedir (Ruso, 2022). Yetişkinlik döneminde ise ortalama 21 ile 30 yaş aralığında bozukluğun başladığı bildirilmektedir (Demet vd., 2005).

OBSESİF KOMPULSİF BOZUKLUĞUN ETİYOLOJİSİ

Hem bilişsel hem de davranışsal boyutlu heterojen özellikli obsesif kompulsif bozukluğun ortaya çıkış nedeni henüz netlik kazanmasa da biyopsikososyal bileşenlerin birlikte etken olduğu düşünülmektedir (Şafak vd., 2014).

Yakın geçmişe kadar bozukluğun ortaya çıkışında ağırlıklı olarak ruhsal etkenlerin etkili olduğu görüşü hakimdi ancak yapılan araştırmalarla biyolojik olarak da azımsanamayacak bir etkinin olduğunun görülmesiyle bu alandaki çalışmalar da hız kazanmıştır. Kalıtım, nörokimyasal ve beyin görüntüleme çalışmaları bozuklukta biyolojik etkililiğe yönelik yapılan çalışma alanlarından bazılarıdır.

İkiz ve aile etkeni üzerinden yapılan çalışmalar kalıtımın bozukluk üzerinde %30 ile 50 arasında bir etkililiği olduğunu göstermiştir (Kring vd., 2019; Öztürk ve Uluşahin, 2020). Bozukluk tanısı alan çocukların ilk derece yakınlarında %20 ile 25 oranlarında aynı tanı olduğu bildirilmektedir.

Yine tek yumurta ikizlerinde tanı alma olasılığının çift yumurta ikizlerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir (Karslıoğlu ve Yüksel, 2007).

Nörokimyasal çalışmalar da ağırlıklı olarak seratonin ve dopamin hormonu üzerinde durulmuştur. Antidepresan ilaçlar arasındaki seratonerjik yapılı klomipramin ilacının bozukluk üzerinde etkili olması seratonin hormonunun bozuklukta etkili olduğunu düşündürmüş ve çalışmaları bu yöne doğru kaydırmıştır. Dopaminle ilgili araştırmalarda ise bu reseptörlerin bloke edilmesiyle bozukluktaki belirtilerin hafiflediği görülmüştür. Bu nedenle buna yönelik çalışmalar da hız kazanmıştır (Öztürk ve Uluşahin, 2020).

Günümüzde gelişen beyin görüntüleme cihazları ile gerçekleştirilen araştırmalarla beyin bölgelerinin de bozuklukta etkili olduğu anlaşılmıştır. İşlevsel görüntüleme araştırmalarındaki sonuçlar, birey bozukluğu tetikleyici nesnelere maruz bırakıldığında ağırlıklı olarak beyindeki orbitofrontal korteks, anterior singulat ve kaudat nükleus bölgelerinde artmış aktiviteyi göstermektedir. Haricinde ise serebellumdaki gri madde hacminde ise azalmalar olduğu görülmüştür (Karslıoğlu ve Yüksel, 2007).

Çevresel etkenler açısından bakıldığında henüz net olarak aydınlatılmamış olmasına rağmen toplumdaki tutumlarında bozukluk üzerine etkili olabileceğine dair araştırmalar mevcuttur. Özellikle kayıplar, afetler vb. Önemli yaşam olaylarının başlangıçta etkili olabileceği düşünülmektedir (Öztürk ve Uluşahin, 2020).

Psikolojik açıdan bozukluğun tetiklendiğine yönelik farklı yaklaşımlar mevcuttur. Psikoanalitik ve bilişsel davranışçı terapi yaklaşımları ise en fazla üzerinde durulmuş yaklaşımlar arasındadır. Psikoanalitik yaklaşımcılara göre obsesyonlar bireydeki bastırılmış dürtüler sonucu ortaya çıkan durumlardır. Freud her nevroitik durumda olduğu üzere burada da çocukluk dönemindeki çocuk ve ebeveyn arasındaki çatışmaların bozukluğa sebep olduğunu belirtmektedir. Anal dönemdeki bu çatışmalar ve dönem görevlerinin doğru tamamlanamaması ilerleyen süreçte kişide bu döneme yönelik gerilme yaşanmasına sebep olmaktadır. Kişi bu gerileme ile oluşan agresyonu bastıramadığı durumlarda ise yeni kompulsif eylemler geliştirmektedir (Toptaş, 2019).

Alandaki diğer bir psikolojik yaklaşım olan bilişsel davranışçı yaklaşım ise bozukluğun açıklanmasında bireyin olayları algılama ve yorumlama durumunun kişide hem duyguları hem de eylemleri etkilendiğini savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre bozukluktaki kaygı kişinin içinde bulunduğu durumu tehlikeli olarak algılaması oluşturmaktadır. Yani kaygıyı belirleyen bilişsel süreçlerdir. Bunun neticesinde otomatik düşünceler oluşur ve kişi durumu felaketleştirerek hatalı yorumlama yapar. Zamanla da bu şekilde davranmaya koşullanır (Yalçın, 2021).

OBSESİF KOMPULSİF BOZUKLUĞUN TEDAVİSİ

Obsesif kompulsif bozukluk genel olarak yavaş ve sinsi başlangıca sahip, kronik bir bozukluktur. Epizodik açıdan şiddetinde ve şeklinde değişkenlik gösterebilir. Hastalar tedavi için genellikle uzun süre çabaladıktan ve sonuç alamadıktan sonra profesyonel bir yardım arayışına girmektedirler (Sakallı-Kani, 2014; Öztürk ve Uluşahin, 2020). Bununla ilgili yapılan bazı araştırmalarda bireylerin bozukluk ortaya çıktıktan yaklaşık 2 ile 13 yıl aralığında bir süre içerisinde destek alma başvurusunda bulunduğunu göstermektedir (Demet vd., 2005). Bozukluğun süresi, eş zamanlı görülen diğer bozuklukların varlığı ya da ailede benzer bozukluk öyküsünün olması tedavi sürecinde olumsuz bir prognoz oluşturmaktadır (Ergüney-Okumuş vd., 2019).

Bozukluğun tedavisinde ilaç ve bilişsel davranışçı terapiler son zamanlarda benimsenen iki temel tedavi yöntemidir. Dirençli vakalarda ise ilaç ve terapinin birlikte kullanımı ile elektrokonvulsif tedavi uygulanabilmektedir (Ergüney-Okumuş vd., 2019).

İlaç Tedavisi

Yapılan araştırmalar bozukluğun tedavisinde ilaç tedavisinin önemli faydalar sağladığını göstermektedir. Aslında depresyon tedavisi üzerine geliştirilen ancak obsesif kompulsif bozuklukta da etkili olduğu görülen antidepresanlar sıklıkla kullanılmaktadır. Ağırlıklı olarak serotonin hormonunun geri alımını önleyici olarak kullanılan klomipramin, fluoksetin, sertralin vb. ilaçların bozuklukta etkili olduğu bildirilmektedir (Kring vd., 2019; Öztürk ve Uluşahin, 2020). Tedavi süresinin ise genellikle 6 ile 12 ay arasında olduğu aktarılmaktadır (Kobak vd., 1998).

Bilişsel ve Davranışçı Terapi

Bilişsel davranışçı terapi, bilişsel psikoloji ve öğrenme kuramı ilkelerini baz alarak geliştirilen bireydeki duygu ve hatalı davranışları değiştirmeyi amaçlayan bir psikoterapi yaklaşımıdır (Türkçapar ve Şafak, 2012). Bu bozuklukta bireylerde olayları ve düşünceleri hatalı, uygun olmayan biçimde yorumlama durumu söz konusudur. Bilişsel davranışçı terapi de tam olarak bu kısımın özdeşleşmiş bir terapidir (Şafak vd., 2014). Bu terapidde hastaya özel bir tedavi süreci planlanır. Bireyin öyküsü üzerinden ilerlenerek bozukluğun oluşumunda etkili olduğu düşünülen hazırlayıcı faktörler, duygular, otomatik düşünceler, baş etme eylemleri tespit edilmeye çalışılır. Devamında bu olumsuz faktörler tartışılarak ve çeşitli alıştırmaya eylemleri ile ortadan kaldırılmaya ve yerlerine olumlu kalıpların yerleştirilmesi amaçlanır (Öztürk ve Uluşahin, 2020). Temel olarak özetlemek gerekirse bilişsel davranışçı terapiddeki süreç; psiko eğitim verilmesi, hatalı inançların tespiti ve yeniden yapılandırma, maruz bırakma ve tepki engelleme, izleme, ev egzersizleri uygulama ve nüksü önleme şeklinde ilerlemektedir (Ruso, 2022).

Maruz bırakma ve tepki engelleme uygulaması Meyer tarafından obsesyonların neden olduğu kompulsif davranışlarını ortadan kaldırmak amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Burada seans içerisinde belirlenen obsesyon sonucu oluşan kompulsif eylemler oluşturduğu rahatsızlık derecesine göre sıralanır. Devamında en az rahatsızlık verici olandan başlanarak kişi o kompulsiyona neden olan obsesyona maruz bırakılır. Bireyin ise bu obsesyon sonucu gerçekleştirdiği davranış gerçekleştirmesi engellenir. Ve bir süre sonra kaygı kaynaklı oluşan bu koşullu tepkilerin sönmesi amaçlanır. Örneğin temizlik obsesyonu olan bireyin kirli olarak tanımladığı bir nesneye teması sağlanır ve devamında ellerini yıkaması engellenir. Yapılan araştırmalar bu yöntemin bozukluk kaynaklı olan saplantı ve zorlantıların azaltılmasında etkili bir yöntem olduğunu bildirmektedir. Ancak uygulamanın yoğunluğu ve yarattığı rahatsızlık derecesi nedeniyle bireylerin %25' lik bir kısmında tedaviyi reddetme ve bırakma görülmektedir (Ergüney-Okumuş vd., 2019; Kring vd., 2019; Ruso, 2022). Uygulamadaki bu durumu azaltmak ve devamlılığı sağlamak amacıyla son dönemlerde yaklaşımdaki süreçlere ek olarak bireylere gevşeme eğitimleri verilemeye başlanmıştır (Twohig vd., 2010). Gevşeme eğitimleri ile özellikle maruz bırakma aşamasındaki anksiyetenin azaldığı bildirilmektedir (Şafak vd., 2014).

Tüm bu veriler ışığında bilişsel davranışçı terapinin en az serotonerjik ilaçlar kadar tedavide etkili olduğu bilinmektedir. Terapi süreci genellikle hafif olgularda 13-20 seans aralığında sürdürülmektedir Daha ağır vakalarda ise ilaçla birlikte süreç ilerletilmektedir (Ruso, 2022).

OLGU

Bu vaka örneğinde danışan 24 yaşında ilişki olmayan üniversite mezunu ancak çalışmayan bir kadındır. İstanbul'da anne, baba ve kız kardeşi ile birlikte yaşamaktadır. Alkol, sigara ve madde geçmişi bulunmamaktadır. Omzunda yaşadığı fitik ve reflü şikayeti dışında bildirdiği fizyolojik bir hastalığı bulunmamaktadır. Psikolojik destek talebine ilk kez somatik bir bozukluğuna ilişkin gittiği bir doktorun yönlendirmesi ve uzun süredir yaşadığı ısrarlı düşünce ve eylemlerden duyumsadığı yoğun rahatsızlıktan dolayı başvurmuştur. Danışan, DSM-V tanı kriterleri doğrultusunda obsesif kompulsif bozukluk belirtileri göstermektedir. Bilişsel davranışçı terapi (BDT) teknikleri ve ek olarak gevşeme teknikleri kullanılarak 12 seans uygulanmıştır. Terapi süresi içerisinde danışanın işlevsel yaşantısına geri dönebilmesi hedeflenmiştir. Aktarılan bilgiler danışanın rızası dahilinde ve literatüre katkı sağlamak amacıyla verilmiştir.

Tahsil ve Çalışma Yaşamı

Danışan başarılı bir eğitim hayatı geçirmiş, ilköğretim ve lise eğitimlerini babasının işleri nedeniyle farklı illerde tamamlamıştır. Üniversiteye başladığında ailesi Bursa'da ikamet ettiklerinden dolayı ders günlerinde evine gidip gelmiş. İkinci senesinden itibaren İstanbul'da bir ev tutulmuş ve danışan tek başına yaşamaya başlamış. Tek yaşadığı bu süreçte her hafta sonu ailesinin yanına gitmeye devam etmiş. O süreçte annesi ile günde üç sefer telefon görüşmesi sağlasalar bile, annesinden ayrı kalmak onu çok zorlamış. Son senesinde ise ailesinin İstanbul'a taşınmasıyla birlikte yaşamaya devam etmişler. Üniversite eğitiminin ardından babasının emekli olduğu firmanın merkez ofisindeki bir pozisyonda çalışmaya başlamış. Bir yıllık süreç boyunca yaşadığı stres ve yönetici anlaşmazlıkları sebebiyle 3 ay öncesinde istifa etmiş. Şu an iş aramaktadır.

Öz ve Soy Geçmişi

Danışan iki çocuklu bir ailede en büyük çocuktur. Büyüme döneminde herhangi ciddi bir hastalık geçmişi olmamış. Danışanın bakımını gerçekleştiren annesi sağ ve 51 yaşında bir ev hanımı olup, danışan 3 – 4 yaşındayken önemli bir mide hastalığı geçirmiş. Bu hastalığı süresince çok fazla zayıflamış ve danışan annesini bu şekilde hayal gibide olsa hatırladığını aktarmaktadır. Annesinin hastalığı süresince evleri hastaneye uzak olduğundan genellikle dayısı ve yengesinin evinde kalmışlar. Annesi, yaşama olasılığının çok düşük olduğu belirtilen ameliyatı olduğunda, birkaç hafta bakımını yengesi sağlamış. Babası işi nedeniyle genellikle şehir dışındaymış ve çok sık gelemiyormuş. Danışan o dönem annesi hastanede yatarken, gelen misafirlerin annesinin adını geçirip ağladıklarını hatırladığını aktarıyor. Annesinin şu an herhangi bir sağlık problemi bulunmuyormuş. Çocukluğundan beri her şeyi ile bizzat ilgili olan annesinin kuralcı ve detaylara önem veren bir yapıda olmasına karşın, ilişkilerinin hep iyi olduğunu aktarıyor. Annesinin bir karar verirken mutlaka kendisinin fikrini sorduğunu belirtiyor. Danışan annesinin farklı bir yere gitmesi sürecinde çok gergin hissettiğini, gitmemesi için çeşitli bahaneler yarattığını aktarıyor. Bu gerginliği kız kardeşi ya da babası gittiklerinde yaşamadığını belirtiyor.

Danışanın babası sağ ve 55 yaşında olup, özel bir şirkette saha operatörü olarak çalışmış ve 2 sene önce emekli olmuş. Babası genellikle şehir dışında çalışıp, parça parça senede 2 ay kadar evde olurmuş. Danışan bu nedenle babası ile çok fazla anılarının olmadığını aktarıyor. Babasını çok fazla iyi niyetli ve bu yüzden kolay kandırılabilir biri olduğunu aktarıyor. Ama bunun için zaman zaman kendisine kızdığını ama ilişkilerini genel olarak iyi olarak tanımlıyor.

Danışanın kız kardeşi ise sağ ve 20 yaşında bir üniversite öğrencisi. Kardeşi ile aynı odayı paylaşıyor. Kardeşine çok düşkün olduğunu ama çatışmalarının çok fazla olduğunu, çatışmalarının temelinde ise kardeşinin, danışanın ona çok fazla müdahale ettiğini söylemesinden kaynaklandığını belirtiyor. Danışan ise söylediklerinin kardeşinin iyiliği için olduğunu, tartışma çıkartacak kadar müdahale etmediğini düşündüğü aktarıyor. Kardeşi doğana kadar hiç arkadaşı olmadığını, kardeşi doğduğunda ise çok mutlu olduğunu ama bir süre annesinden kardeşini kıskandığını aktarıyor. Babası şehir dışında olduğunda, kardeşinin bakımında annesine çok yardım ettiğini, annesi dışarı giderken kardeşine kendisinin baktığını, mamasını hazırladığını ve altını temizlediğini aktarıyor.

Çocukluğunda annesinin kapı arkasında çok sık anahtar unuttuğundan dışarıda kaldıklarını ayrıca kendisi okuldayken ise birkaç kez ocağı açık unuttuğundan zehirlendiğini, kapı ve ocağı kontrol etmeye başlamasının ise o dönemlerde başladığını aktarıyor. Danışan: "O zaman sadece annem unutmuş olabilir diye akşamları yatarken ya da dışarı çıkarken kapıda anahtar olup olmadığını ya da ocağının açık olup olmadığını baktığımı hatırlıyorum. Annem de kendisinden sonra tekrar kontrol etmemi isterdi. Kontrol etmediğin zamanlarda ise herhangi bir rahatsızlık hissettiğimi hatırlamıyorum. Ama lise dönemlerimden beri her şey giderek zorlaştı. Prizleri, pencereleri, ilaçların ve gıdaların tarihlerini, ailemle evden çıkıyorsam da su ve gazı sürekli kontrol ediyorum. Yatağa girdiğim sırada kontrol etmediğimi hatırlarsam, kalkıp kontrol ediyorum. Sadece ben evde değilsem akşamları ailemi arayıp bunları kontrol etmelerini söylüyorum. Kontrol etmezsem sanki bir şey olacakmış gibi hissediyorum. Benim dışımda ailemde bunlara takılan kimse olmadığından benim kontrol etmem şartmış gibi hissediyorum."

Ailenin kontrol durumlarından genel olarak memnun olduğunu aktarıyor. Ancak son zamanlarda bu durumdan kaynaklı olarak işlerine geç kaldığını ya da kendisi evde olmadığı dönemlerde kontrol edemediğinden çok fazla huzursuzluk hissi yaşadığını aktarıyor. Bunlar haricinde geceleri uyumadan belli dua ve dilek cümlelerini söylemek ve kalktığında ise yeniden bunları tekrar etmek zorundaymış gibi hissettiğini belirtiyor. Bunların ailesini koruduğunu ve yapmadığı takdirde onlara bir şey olacağından korktuğunu aktarıyor. Ayrıca ellerini çok fazla yıkadığını, bu yüzden sık sık ellerinin kuruyup çatladığından bahsediyor. Dokunduğu şeylerin pis olduğunu düşündüğünden mikrop kapacağı hissine kapıldığını belirtiyor. Ancak son dönemlerde bu takıntısı yüzünden insanlarla bile tokalaşmaktan çekindiğini, bununda çevreye karşı olumsuz bir izlenim yarattığından şikayetçi olduğu belirtiyor.

PSİKOLOJİK DEĞERLENDİRME ve TERAPİ SÜRECİ

Danışan ile ilk görüşmenin ön değerlendirme ve yaşam öyküsü hakkında bilgi alma, son görüşmenin ise sonlandırma görüşmesi olduğu ortalama 45'er dakikalık 12 seanslık bir terapi süreci yürütülmüştür. Danışan yaşı itibari ile uyumlu giyimi olan, kilosu ideal aralıkta görünen, öz bakımı iyi ve kendisinin içinde olduğu duruma karşı farkındalık kazanmaya çalışan biridir. Süre içerisindeki tüm seanslara katılım sağlamıştır. Danışanın aktardığı yakınma, yaşam öyküsü ve süreçteki gözlemler neticesinde DSM-V' e göre obsesif kompulsif bozukluk tanısı olabileceği düşünülmüş ve danışan bu açıdan incelenerek süreç ilerletilmiştir.

Aşağı danışandan alınan bilgiler neticesinde hazırlanan teknik özetleme ve formülasyon doğrultusunda son dönemlerde obsesif kompulsif bozuklukta etkili olduğu görülen terapi tekniklerinden bilişsel davranışçı terapi süreçlerinin uygulanması uygun görülmüştür. Tedavideki ana hedef, belirlenen tetikleyici durumlarındaki kaygıyı kontrol edebilmek ve bilişsel çarpıtmalardan kurtulabilmektir.

Tablo 1. Öykünün Teknik Özetlemesi ve Formülasyonu

Şikayetler	Kapı kilitleri, pencereler, ocak ve prizlerin kontrolü, belli dua ve dilek cümlelerini okuma, ellerini sürekli yıkama, evden ayrılırken ateş ölçer, yanık kremi vb. birçok eşyayı çantaya koyma, anne evden uzaklaşırken rahatsızlık hissetme ve ağlama, ailenin başına gelenlerden dolayı kendini suçlama.
Hazırlayıcı Faktörler	Babanın sürekli şehir dışında olması, annenin evdeki tek ebeveyn olup sorumluluğu danışan ile paylaşması, annenin ciddi bir hastalık geçirmesi, ailenin kontrol davranışlarının gerçekleşmesini teşvik etmesi ve memnuniyet duyulması.
Tetikleyen Faktörler	Evden tek başına ya da aile ile uzaklaşılması, annesin evden tek başına uzaklaşması, kirli olduğu düşünülen nesnelere temas etme.
Sürdüren Etmenler	Düşük benlik saygısı ve güvensizlik duygusu, ebeveynlerin kontrol davranışından memnun olması ve teşvikleri, sorumlulukları üzerine alması gerektiği düşüncesi.
Sorunlar Karşısında Uygulanan Eylemler	Evdeki ocak, kapı, pencere, priz, ilaç ve gıdaların düzenli kontrol edilmesi, annenin uzaklaşması durumunda bahaneler aramak ya da sürekli aramak, uyku öncesi ve uyanıldığında dua ve dilek söylemlerini tekrarlamak, evden uzaklaşırken birçok şeyi yanına almak.
Otomatik Düşünceler	Kimse kontrol etmeyecek, benim kontrol etmem gerekiyor, kötü bir şey olursa sorumlusu sen olursun, annem için en güvenli yer evi, dışarıda bir şey olursa vaktinde yanına gidemem, burası kesin pistir, mikrop kapacağım.
Duygular	Gerginlik, kaygı, korku, mutsuzluk.

İlk seans diğer seanslardan farklı olarak yaklaşık altmış dakika kadar sürdü ve seans sırasında öncelikle danışana terapi süreci ilkelerinden bahsedildi. Devamında ikinci seansta dahil olmak üzere danışanın yaşam öyküsü alındı ve şikayetleri doğrultusunda bozukluğun DSM-V tanı kitabı içerisinde yer alan obsesif kompulsif bozuklukla ilişkili olabileceği üzerine yoğunlaşıldı. Bu aşamada danışanın DSM-V tanı ölçütlerindeki kriterleri taşıyıp taşımadığı sorgulandı. Bozukluk kapsamında bireyde obsesif ve/veya kompulsif eylemlerin bulunması ve bunların gündelik yaşantısında işlevsellik kayıplarına neden olması gerekliydi. Danışanda ise ellerin sık yıkanması, ocak, kapı vb. unsurların sürekli kontrolü, bazı dua kalıplarını sürekli tekrarlama, annenin evden uzaklaşmasına yönelik verilen yüksek tepkiler gibi eylemler mevcuttu. Haricinde çantasında çok fazla eşya taşımak zorunda hissetmesi nedeniyle gelişen bir boyun fitiği problemi mevcuttu. Danışan bu eylemleri gerçekleştirmekten kendisini alıkoyamıyor, bunların vaktini ciddi oranda aldığından yakınıyor ve rahatsızlık yaşıyordu. Bu bilgiler doğrultusunda bu eylemlerin kompulsif davranışlar olabileceği, bu eylemlere karşılık ise danışanda temizlik, kontrol/ kuşku, kaybetme ve dinsel obsesyonların olabileceği düşünüldü. Danışanın bunun haricinde kullandığı farklı bir ilaç ya da yasaklı madde olmaması da tanının uygun olduğunu

gösterdi. Literatür araştırmaları ışığında bozukluğun tedavisi için en uygun yöntemlerden bir tanesi olan bilişsel davranışçı terapi yönteminin uygulanması kararlaştırıldı ve üçüncü seans aşamasında danışana bozukluk, terapi yöntemi, süreç ve uygulanacak teknikler hakkında bir psikoeğitim verildi. Verilen bu psikoeğitim ile amaçlanan danışana temelde bu süreçte yalnız olmadığını hissettirmek, bozukluğa ilişkin ön yargıları giderebilmek ve bozuklukla ilgili doğru bilgilendirmelerle danışanın seanslara daha efektif katılımına katkı sağlamaktı.

Üç, dört ve beşinci seanslarda danışandan şikayetlerine yönelik detaylı bilgiler alındı. Gerçekleştirdiği davranış kalıplarındaki düşünsel çarpıtmalar, yanlış yorumlamalar üzerinde durularak, bilişsel davranışçı terapinin alt tekniklerinden biri olan sokratik sorgulamalar yapıldı. Örnek verilecek olursa: “Eğer kapıları kontrol etmezsem anahtarı arkada unutturuz ve yine kapıda kalırız ya da kilitlemeyi unutursak kesin eve hırsız girer. Bu benim görevim ve bir şey olursa benim yüzümden olmuş olacak.” şeklinde durumu felaketeştiren ya hep ya hiç düşüncesi ve “Anneler demeseler de içlerinden kesin beni suçlar ve kızarlar.” tarzında akıl okumaları mevcuttu. Bu şekilde gerçekleştirilen her eylem için danışana bu düşüncelerine yönelik farkındalık kazandırılmaya çalışıldı.

Dördüncü ve beşinci seanslar sırasında haricinde diğer seanslarda uygulanmasına başlanacak maruz bırakma ve tepki engelleme uygulamasındaki yoğun kaygı durumunu göz önünde bulundurularak danışana gevşeme egzersizleri eğitimi verildi. Gevşeme egzersizleri son dönemlerde bilişsel davranışçı terapi süreçlerinde uygulanan ek yöntemlerden biridir. Özellikle tedavi sürecinde danışanlarda oluşan yoğun kaygı durumunu azaltabilmek ve danışanların tedaviye devamını artırabilmek adına tercih edilmektedir. Bu kapsamda bu olgu çalışmasında da gevşeme egzersizleri eğitimi verildi ve bu eğitim sürecinde öncelikle danışana stres anında hissedebileceği duygu ve belirtilerden bahsedilerek danışanın stresi tanımasına olarak sağlandı. Burada stres ve stresin yarattığı huzursuzluk, solunum veya kalp atışında hızlanma, sıcaqlama, terleme, mide bulantısı, öfkelenme vb. ani duygu patlamaları tarzındaki belirtileri hakkında teorik bilgilendirmeler yapıldı. Devamında bu belirtileri hissettiği anda yapabileceği uygulamalar hakkında bilgi verildi. Burada öncelikle oturarak ya da yatarak rahat bir pozisyonda yapabileceği nefes egzersizi gösterildi. Bu nefes egzersizinde burundan karına doğru üç saniyede nefes alıp, üç saniye nefesi tutup, üç saniyede ise ağızdan verileceği bilgisi aktarıldı. Nefes egzersizi sırasında sayıları kullanmak, odak noktasını değiştirmede etkili olduğundan sayı sayarak bunu yapması istendi. Bunu birkaç kez tekrarladıktan sonra iki aşamalı bir kas gevşeme tekniği gösterildi. Sırayla ayaklardan başlayarak, yüze doğru devam edecek biçimde oradaki kasları sıkıp, on saniye bekleyip devamında gevşetme yaparak tüm kas gruplarının rahatlatılması sağlandı. Son olarak da görselleştirme meditasyonu yöntemi hakkında bilgi verildi. Burada gözlerini kapayarak kendisini en rahat ve huzurlu hissettiği bir ortamda hayal etmesi istendi. Bu görselleştirmenin yüzeysel olarak değil kıyafetlerden çevredeki renklere kadar her detayın hayal edildiği bir görselleştirme olması gerektiği bilgisi verildi. Rahatlama hissi oluşuktan sonra ise süreç tamamlandı. Gevşeme egzersizlerini pratikleştirebilmesi adına danışandan seans haricinde de stres anlarında uygulaması ve hissettiklerini not alması istendi.

Altıncı seans ortalama kırk dakika sürdü ve bu seansla birlikte önceki seanslarda tespit edilen durumlarla ilgili temel tekniklerden olan maruz bırakma ve tepki önleme yöntemi uygulanmaya başlandı. Başlanan tekniğin yarattığı gerilimden dolayı önceki seanslara kıyasla danışanın daha fazla zorlandığı gözlemlenen bir seans oldu. Bu nedenle seans süreci diğer seanslara göre daha kısa sürdü. Uygulanan yöntemle esas amaç kişinin kompulsif davranışlarında sönme yaratılmasıdır. Yöntem kapsamında kişide rahatsızlık yaratan durumlar en azdan en çok olana doğru sıralandı. Danışan, şikayetlerini en az stres yaratan durum çanta doldurmadan en çok stres yaratan durum annesinin evden uzaklaşmasına doğru sıraladı. Bu sıra doğrultusunda danışanın kademeli ve süresi arttırılarak kaygı yaratan durumları yaşaması sağlandı. Yoğun kaygının

hissedildiği en üst noktada ise gevşeme egzersizleri uygulandı. Yapılan uygulamadan bir örnek verirsek, danışandan, çantasından gerekli olduğunu hissettiği ama olmasına gerek olmayan ateş ölçer, arada sırada kullandığı kremler, aseton, sargı bezi, el feneri, mini saç şampuanı gibi eşyaları çıkarması ve anahtarı kendisinde bulunan bir kutuya bırakması istendi. Devamında tüm gün boyunca o eşyalar olmadan dışarıda bir gün geçirmesi ve akşam üzeri gelip kutusunu teslim alabileceği bilgisi verildi. Danışan ilk aşamada eşyaları bırakmada çok fazla tereddüt etse bile devamında çıkararak akşam üstü gelip eşyaları teslim aldı. Bir sonraki seanslar da ise bırakılması istenen gün sayısı artırılarak sistematik duyarsızlaştırma tekniği ile danışanın bu eşyalar olmadan da dışarıya çıkabileceği bunun bir sorun yaratmadığı bilinci oluşturulmaya çalışıldı. Diğer bir örnek ise annesinin evden uzaklaşmasına yönelik hissettiği yoğun kaybetme obsesyonuna yönelik öncelikle imgesel maruz bırakma tekniği kullanıldı. Bu teknikle danışanın, annesinin evden uzaklaşması gerektiği bir durumu detayları ile hayal etmesi istendi. Danışan ilk aşamada ağlama atağı ve rahatsızlık yaşadı. Bunun üzerine gevşeme egzersizleri uygulanarak danışanın rahatlatılması sağlandı. Burada danışandan ev ödevi olarak bu durumu her gün beşer dakika imgelemesi, rahatsız hissettiği aşamada gevşeme egzersizlerini uygulaması ve hissettiklerini not alması istendi. Ayrıca danışana annesiyle olan bağı ve özellikle annesine bir şey olacağı ve bir daha göremeyeceğine yönelik felaketleştirme düşünceleri ile ilgili farkındalıklar kazandırılmaya çalışıldı. Danışanın imgesel açıdan bu konuda rahatlaması ile onuncu seans aşamasında annesinden hafta sonu bir yerlere gitmesi talep edildi. Aynı zamanda süreçteki kaygıyı azaltabilmek amacıyla ise annesi yokken onun da dışarda vakit geçirmesi istendi. Diğer seans haftasındaysa annesi evde yokken bu sefer kardeşiyle ya da arkadaşları ile evde vakit geçirmesi istendi. Bu aşamalarla danışanın annesinin evde bulunmadığı durumlara yönelik kaygıları ve kompulsiyonları için duyarsızlaştırma sağlanmaya çalışıldı. Diğer obsesyon ve kompulsiyonlar içinde aynı teknikler uygulanarak süreç ilerletildi.

Terapinin on ikinci ve son seansı bir sonlandırma seansı olup, bu seansta önceki seanslar ile danışanın katettiği olumlu sürecin bir özetlemesi yapıldı. Seansların tamamlanmış olmasının danışan üzerinde yaratabileceği gerilimler göz önünde tutularak danışana sonraki süreç ve yaşayabileceği nükslerde nasıl yol izleyebileceği üzerine bilgilendirmeler sağlandı Ayrıca devam eden bir yıl içinde iki izlem seansının yapılması planlandı.

On iki seans süren terapi sürecinin sonunda danışandaki kontrol, dinsel ve temizlik obsesyon ve kompulsiyonları ortadan kalmış, kaybetme obsesyonu ise hala devam etmekle birlikte kontrol edebileceği düzeye gerilemiştir. Böylelikle danışanla terapi sürecinin ve bilişsel davranışçı terapi uygulamalarının başarılı olarak ilerletildiği görülmüştür.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Dünya genelinde en sık görülen psikolojik bozuklar arasında yer alan obsesif kompulsif bozukluk, bireyde önemli işlev kayıplarına yol açan, obsesyon ve kompulsiyonlarla karakterize, kronik ağır bir ruhsal bozukluktur. Kişide baş edemediği yoğun düşünceler ve kaygı durumları yaratarak, genellikle bastırıcı davranış kalıpları uygulamasına neden olmaktadır (Yılmaz, 2018). Tedaviye başvurunun geç olması ya da hiç olmaması toplum içindeki yaygınlığı noktasında net verilere ulaşılmasını engelleyebilmektedir (Sakallı-Kani, 2014). Çok eski dönemlerden beri görüldüğü bildirilmekle birlikte, günümüzde bozukluk tanısı verilebilmesi için Amerika Psikiyatri Birliği tarafından yayınlanan DSM-V-TR üzerindeki kriterleri karşılama durumuna bakılmaktadır. Ailede bozukluk öyküsünün bulunması, kayıp gibi kritik yaşam olaylarının varlığı, aynı zamanlı farklı bozukluk tanılarının varlığı prognozu olumsuz etkilemektedir (Öztürk ve Uluşahin, 2020).

Bozukluğun tedavisinde ilaç ve bilişsel davranışçı terapi uygulamaları, iki temel benimsenen yöntemdir (Ergüney-Okumuş vd., 2019). İlaç tedavisinde özellikle serotonin geri alım önleyici grup antidepressanlar kullanılmaktadır. Bilişsel davranışçı terapi uygulamaları ise özellikle hafif semptomlu bireylerde tek başına uygulanabilen ve en az antidepressan ilaçlar kadar etkili olduğu bildirilen bir psikoterapi türüdür. Burada ilaç tedavisi özellikle orta ve ağır semptomlu bireylerde tek başına uygulanabileceği gibi, bilişsel davranışçı terapi uygulamaları ile paralel olarak uygulanmasında başarı oranlarının daha yüksek olduğuna yönelik araştırmalar mevcuttur (Öztürk ve Uluşahin, 2020).

Bu olgu çalışmasında danışanın yakınmaları ve gözlemler neticesinde DSM-V tanı kriterlerince tanımlanan obsesif kompulsif bozukluk tanısında bilişsel davranışçı terapi yöntemi uygulanarak bir tedavi süreci yürütülmüştür. 12 seanslık terapi süresince temel terapi tekniklerine ek olarak süreçteki özellikle maruz bırakma ve tepki önleme uygulamasının yarattığı yoğun kaygı durumu göz önünde tutularak gevşeme egzersizleri eğitimi verilmiştir. Bu sayede danışanın tedaviye uyumunun kolaylaştığı gözlemlenmiştir. Araştırmalarda da verilen bu ek eğitimin bireyde motivasyonu arttırdığı belirtilmektedir (Twohig vd., 2010).

Sonuç olarak literatür araştırmaları ve olgu çalışmasındaki sonuçlar da göstermektedir ki, bilişsel davranışçı terapi yöntemi (BDT), obsesif kompulsif bozukluğunun tedavisinde etkili terapi yöntemlerinden bir tanesidir. Ancak her vakanın kendine özgü olduğu ve BDT'nin her vaka üzerinde etkili sonuç veremeyebileceği unutulmamalıdır. Özellikle psikolojik terapi yöntemli tedavilerde hastanın iş birliğine açık ve tedaviye uyum gösteren bir yapıda olması son derece önemlidir. Tedavi süresinde uygulanan gevşeme eğitimlerinin yararları noktasında ise daha fazla olgu çalışmasına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Amerikan Psikiyatri Birliği. (2013). *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı. (Beşinci Basım)*. (Çeviren, Köroğlu, E.) Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Barahona-Corrêa, J. B., Camacho, M., Castro-Rodrigues, P., Costa, R. and Oliveira-Maia, A. J. (2015). From Thought to Action: How the Interplay Between Neuroscience and Phenomenology Changed Our Understanding of Obsessive-Compulsive Disorder. *Frontiers in Psychology*, 6, 1798. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01798>
- Demet, M. M., Deveci, A., Deniz, F., Taşkın, E. O., Şimşek, E. ve Yurtsever, F. (2005). Obsesif Kompulsif Bozuklukta Sosyodemografik Özellikler ve Fenomenoloji. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 6: 133-144.
- Ergüney-Okumuş, F.E., Sertel-Berk, Ö. ve Yücel, B. (2019). Obsesif Kompulsif Bozuklukta Gevşeme Eğitimi ve Bilişsel Davranışçı Tekniklerin Uygulanması: Vaka Örneği. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 63-68. <https://doi.org/10.5455/JCBPR.10756>
- Karşlıoğlu, E.H. ve Yüksel, N. (2007). Obsesif Kompulsif Bozukluğun Nörobiyolojisi. *Klinik Psikiyatri*, 10(3): 3-13.
- Kobak, K. A., Greist, J. H., Jefferson, J. W., Katzelnick, D. J. and Henk, H. J. (1998). Behavioral Versus Pharmacological Treatments of Obsessive-Compulsive Disorder: A Meta-Analysis. *Psychopharmacology*, 136(3): 205-216.
- Kring, A. M., Johnson, S. L., Davinson, G.C. and Neale, J. M. (2019). *Anormal psikoloji / Psikopatoloji. (On İkinci Basım)*. (Çeviren, Şahin, M.) Ankara: Nobel Yayınevi.

- Öztürk, O. ve Uluşahin, A. (2020). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları. (On Altıncı Baskı)*, Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Ruso, K. (2022). Obsesif Kompulsif Bozuklukta Bilişsel Davranışçı Terapinin Etkinliği Üzerine İnceleme: Bir Derleme Çalışması. *International Journal of SU-AY Development Association*, 1(2): 96-116.
- Sakallı-Kani, A. (2014). *Obsesif Kompulsif Bozukluk Tanısı Alan Hastaların Afektif Mizaç, Kronobiyoloji ve Dürtüsellik Açısından İncelenmesi*, Tıpta Uzmanlık Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Swedo S.E. and Snider, L.A. (2004). *The Neurobiology and Treatment of Obsessive-Compulsive Disorder. Neurobiology of Mental Illness*. Oxford: Oxford University Press.
- Şafak, Y., Karadere, M. E., Özdel, K., Özcan, T., Türkçapar, M. H., Kuru, E. ve Yücens, B. (2014). Obsesif Kompulsif Bozuklukta Bilişsel Davranışçı Grup Psikoterapisinin Etkinliğinin Değerlendirilmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 25(4): 225-233.
- Şimşek, A. B. (2018). *Obsesif Kompulsif Bozukluk Hastalarında Obsesyon ve Kompulsiyonların İmpulsivite ile İlişkisi*, Tıpta Uzmanlık Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Tek, C. and Uluğ, B. (2001). Religiosity and Religious Obsessions in Obsessive-Compulsive Disorder. *Psychiatry Research*, 104(2): 99-108. [https://doi.org/10.1016/s0165-1781\(01\)00310-9](https://doi.org/10.1016/s0165-1781(01)00310-9)
- Toptaş, B. (2019). Kuramsal Çerçeveden OKB. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 2(3): 94-109.
- Türkçapar, M. H. ve Şafak, Y. (2012). Obsesif Kompulsif Bozuklukta Bilişsel Özellikler ve Bilişsel Tedaviler. *Türkiye Klinikleri*, 5: 69-75.
- Twohig, M. P., Hayes, S. C., Plumb, J. C., Pruitt, L. D., Collins, A. B., Hazlett-Stevens, H. and Woidneck, M. R. (2010). A Randomized Clinical Trial of Acceptance and Commitment Therapy Versus Progressive Relaxation Training for Obsessive-Compulsive Disorder. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 78(5): 705-716. <https://doi.org/10.1037/a0020508>
- Yalçın, N. (2021). *Obsesif Kompulsif Bozukluğun Bilişsel Davranışçı Kuram ve Psikoanalitik Kuram Perspektifinden Karşılaştırılarak İncelenmesi*, Tezsiz Yüksek Lisans Projesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul.
- Yılmaz, B. (2018). Obsesif Kompulsif Bozukluk Tedavisinde Güncel Yaklaşımlar. *Lectio Scientific Journal of Health and Natural Sciences*, 2(1): 21-42.
- Zayman, E. P. (2016). DSM-5'te Obsesif Kompulsif Bozukluk. *Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 41(2): 360-362. <https://doi.org/10.17826/cutf.207909>

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2023, 6(6): 794-805.

DOI: [10.26677/TR1010.2023.1234](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1234)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

Kayıp Sonrası Ortaya Çıkan Fibromiyalji Sendromunda Duygusal Tepki Vermenin Önemi

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe BURAN, Yakın Doğu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Lefkoşa, KKTC, e-posta: ayse.buran@neu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9697-7101>

Bade YAYA, Yakın Doğu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Lefkoşa, KKTC, e-posta: bade.yaya@neu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6097-2755>

Öz

Polisemptomatik bir ağrı bozukluğu olan fibromiyalji sendromunun günümüzde etiyolojisi hâlâ bilinmemekte olup tanı almış kişilerin işlevselliğini ve yaşam kalitesini azaltan bir sendromdur. Yapılan çalışmalar travmatik bir yaşantı olan ebeveyn kaybının kişilerde psikolojik sorunlara yol açabileceğini gösterirken, fibromiyalji sendromunun psikolojik temelli açıklamaları bu sorunun daha çok travma yaşamış kişilerde ortaya çıkabileceği belirtmektedir. Gerek sözel gerekse yazılı duygusal tepki vermenin duygu düzenlemede önemli bir yere sahip olduğu, fibromiyalji sendromuna sahip bireylerin duygularını ifade ettikçe daha rahat hissettikleri ve daha az semptom gösterdikleri bilinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fibromiyalji Sendromu, Kayıp, Duygu Düzenleme.

Makale Gönderme Tarihi: 23.03.2023

Makale Kabul Tarihi: 06.06.2023

Önerilen Atıf:

Buran, A. ve Yaya, B. (2023). Kayıp Sonrası Ortaya Çıkan Fibromiyalji Sendromunda Duygusal Tepki Vermenin Önemi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(6): 794-805.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2023, 6(6): 794-805. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1234](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1234)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

The Importance of Emotional Reaction for Fibromyalgia Syndrome After a Loss

Assistant Prof. Dr. Ayşe BURAN, Near East University, Faculty of Arts and Sciences, Nicosia, TRNC, e-mail: ayse.buran@neu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9697-7101>

Bade YAYA, Near East University, Faculty of Arts and Sciences, Nicosia, TRNC, e-mail:

bade.yaya@neu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6097-2755>

Abstract

The etiology of fibromyalgia syndrome, which is a polysymptomatic pain disorder, is still unknown and it is a syndrome that reduces the functionality and quality of life of diagnosed people. While studies show that the loss of a parent, which is a traumatic experience, can cause psychological problems in people, the psychologically based explanations of fibromyalgia syndrome indicate that this problem may occur in people who have experienced more trauma. It is known that both verbal and written emotional reactions have an important place in emotion regulation, and that individuals with fibromyalgia syndrome feel more comfortable and show fewer symptoms as they express their emotions.

Keywords: Fibromyalgia Syndrome, Loss, Emotion Regulation.

Received: 23.03.2023

Accepted: 06.06.2023

Suggested Citation:

Buran, A. and Yaya, B. (2023). The Importance of Emotional Reaction for Fibromyalgia Syndrome After a Loss, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(6): 794-805.

GİRİŞ

Fibromiyalji Sendromu (FS), fibrositis ya da kulunç olarak da bilinen (Asaad, 2013), yoğun eklem ve kas ağrılarına (Goldenberg, 2008) eşlik eden sabah katılığı (Marcus, 2009), genellikle sabahları yorgun uyanmayla başlayan (Vukovic, 2005) kronik yorgunluk (Goldenberg, 2002), uyku bozuklukları (McCarberg ve Clauw, 2016), genellikle depresif duygudurum olmakla birlikte duygudurumda belirgin bozulmalar ile yoğun kaygı (Rockne, 2007) ve konsantrasyon bozukluklarının (Russell, 2004) eşlik edebildiği, karmaşık bir yapıya sahip olan ve oluşum sebebi bilinmeyen (Buschbacher, 2002) bir rahatsızlıktır. Alodini yani normalde ağrı yaratmayacak bir uyarandan kaynaklanan yoğun ağrı hissi (Russell, 2002), çevredeki ışık, ses, ısı ve koku gibi çeşitli uyaranlara duyarlılık gibi aşırı hassaslık (Wallace ve Wallace, 2003) benzeri semptomları barındırdığı için "hassas" bir sendrom (Starlanyl ve Starlanyl, 1998) olarak bilinmektedir. Bunların yanı sıra unutkanlık (Wells, 2000), uyuşma ya da karıncalanma hissi (Wallace ve Wallace, 2014), aşırı terleme (Russell, 2004) gibi semptomlar da fibromiyaljiye eşlik edebilmektedir. Baş ağrıları (Mauskop, 2013), huzursuz bağırsak sendromu (Marcus ve Deodhar, 2010) ya da çeşitli iltihapların (Wallace ve Clauw, 2005) da FS'ye eşlik edebileceği bilinmektedir. Kısacası fibromiyalji tek başına bir ağrı bozukluğu olmayıp, beraberinde birden çok sağlık sorununu beraberinde getirebilen, kişinin beden sağlığı, psikolojisi ve sosyal yaşamını etkileyebilen (Pillemer, 1994) biyopsikososyal bir sendrom olarak bilinmektedir (Winfield, 2000).

Tıp literatürüne Amerikan Romatoloji Koleji (ARK)'nin kriterleriyle geçtiği 1990'lı dönemlerde (Choy, 2009), toplumun %1-%4 kadarında görüldüğü belirtilen FS (Wolfe vd., 1995), günümüzde toplumun %0.5 ile %5 arasında (Neumann ve Buskila, 2003) şehirde yaşayanlarda %0.7 ile %11.4 arasında, kırsalda yaşayanlarda ise %0.1 ile %5.2 arasında görülmekte olup (Marques vd., 2017), genellikle kadınlarda erkeklere oranla 7 kat daha fazla rastlanmaktadır (Carl vd., 2014). Fibromiyaljinin artık daha fazla insanda var olan bir sağlık sorunu olması, bu sendromun yeni bir sendrom olmasından değil, doktorlar tarafından daha fazla anlaşılır olduğun için tanı alan sayısının artmış olmasıyla açıklanmaktadır (Ostalecki, 2008). Türkiye'de de FS tanısı yılda yaklaşık 100,000 kişiye verilmesiyle birlikte, bu rakamların da FS'nin doktorlar tarafından daha fazla tanınmasıyla artış göstereceği düşünülmektedir (Gür, Çevik, Nas, Saraç ve Özen, 2006).

FS belirtileri 1990 yılında, ARK'nin belirlediği tanı kriterlerine göre yaygın ağrıdan ayrılmıştır. ARK'nin bu tanı kriterlerinde vücudun geneline yayılmış, boyun, omuz, sırt, kalça ve eklem yerlerinde var olan 18 hassas nokta belirlenmiştir (Wolfe vd., 1990). Kişinin tanı alabilmesi için tıbbi olarak açıklanamayan, vücudun temelde dört bölge olmak üzere (Pandi-Perumal vd., 2007) geneline yayılmış bir ağrı (Houdenhouve vd., 2010), AKR tarafından belirtilen 18 hassas noktadan 11'inde hassasiyet ve ağrı hissetmesi (Wallace ve Wallace, 2003), bu hassas noktaların daha çok bilek, omuz, dizler, başın arka kısmı ve göğüs kafesinin yan taraflarıyken (Vahedifar, 2015), ağrı hissinin 3 aydan uzun süredir görülüyor olması beklenmektedir (Kellner, 1991). FS, ARK'nin belirlediği semptomlarla daha anlaşılır olmaya başlamış ve artık gerek fizyoterapistler, doktorlar ya da hasta yakınları tarafından uydurma bir rahatsızlık olarak görülmekten çıkıp gerçek bir rahatsızlık olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Jones ve Hoffman, 2009).

Başlangıç nedenleri tam olarak bilinmeyen bu sendromun semptomları ağırlaştırıcı faktörleri arasında duygusal sıkıntı, hava değişiklikleri, uykusuzluk ve yorucu aktivitelerin artışı görülmektedir (Bennett vd., 2007). Fibromiyaljinin hayatı zorlaştırıcı bir yanı olduğu ve bu yaşam kalitesindeki düşüşün hastaların ruhsal sağlığını da olumsuz yönde etkilediğini, daha kaygılı hastaların daha fazla ağrı şikayetlerinde bulunduğu da belirtilmektedir (Verbunt vd., 2008). Fibromiyaljiye neden olan sebepler bilinemese de; bu sebepler biyolojik, psikolojik ve sosyal olarak ele alınmıştır. Bu bozukluğu açıklayan biyolojik yaklaşımlar sinir sistemindeki bozulmalar

üzerinde durur. Yapılan çalışmalara göre FS sahibi bireylerde merkezi ve çevresel sinir sistemlerinde bozulmalar mevcuttur (Martinez-Lavin, 2002; Henricksson, 2002; Petersel vd., 2011). Yine biyolojik çalışmalara göre fibromiyaljinin altında yatan ana sebeplerden biri kişinin ağrıyı daha yoğun hissetmesine sebep olan nöroseptör nöronlarındaki bozulmalardan kaynaklandığı yönündedir (Staud, 2004). FS'na sebep olan psikolojik nedenler arasında ise çeşitli olumsuz yaşam olayları (Anderberg vd., 2000; Poyhia vd., 2001), kişiyle alakalı günlük zorluklar (Van Houdenhove vd., 2002), travmatik stres (Sherman vd., 2000), depresyon (Raphael vd., 2004) yer alırken, FS sahibi kişilerin özellikle genç yetişkinlik dönemleriyle birlikte kendilerini hem fiziksel hem zihinsel zorlamaları, aşırı mükemmeliyetçi olmaları, işlerinde çok fazla sorumluluk alıp kendilerini işlerine adanmaları ve uygun olmayan kendini feda etme davranışları sergilemeleri nedeniyle "kendilerine stresli bir yaşam yarattığı" ve bu durumun FS oluşumuna sebep olabileceği düşünülmektedir (Van Houdenhoven vd., 2001; Smith vd., 2006). Kişinin yaşadığı travmaların fibromiyaljiyle ilişkili olduğu (Peres vd., 2009), gerek psikolojik gerekse fiziksel travma yaşamış olmanın FS başlatabilecek bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir (Gardner, 2000). Bunların dışında çevresel faktörler olarak iş yaşantısındaki stresli ortamın da FS'unu tetikleyici bir özelliği olduğu da belirtilmektedir (Kivimaki, 2004). FS'in psikososyal faktörlerden de etkilendiği düşünüldüğünden sadece biyolojik bir bozukluk olarak tanımlanmamakta ve psikosomatik ağrı bozukluğu olarak tanımlanmaktadır (Bong Koh, 2013). FS'e eşlik eden kronik yorgunluğun da depresif duygudurum, ağrı ve uyku kalitesindeki düşmeyle ilişkili olabileceği belirtilmektedir (Nicassio vd., 2002). Ayrıca fibromiyalji hastaları öznel yaşantılar, kişisel deneyimler ve iş hayatındaki stresin, yaşadıkları kas ağrılarını daha da artırdığını belirtmektedir. Günlük yaşamdaki stresle ya da travmatik deneyimlerle tetiklenen duygusal birikimin kas dokularında ağrıya sebep olabileceği ve fibromiyaljide yaşanan duyguların da genellikle iş yaşamı, aile içi stres ve çocukluk anılarına yönelik kin ve umutsuzluk olduğu belirtilmektedir (Oelke, 2001).

Travmatik Yaşantılar ve FS

Her birey doğumdan itibaren büyüklü küçüklü kayıplar yaşayabilmekte, bu kayıplar bazen travmatik etkiye sahip olup kişide psikolojik sorunlara sebep olsa da bazen kişinin travmaya karşı dayanıklılık gösterdiği bilinmektedir (Mannarino ve Cohen, 2011). Erişkinlik çağında olduğu kadar çocukluk çağında yaşanan travmatik olayların da çocuğun ruh sağlığı için etkileyici olabileceği bilinmekte olup, bireyin için önemli bir diğer kişinin erken dönemde ölümü de travmatik bir durum olarak kişiyi etkilemektedir (Mannarino ve Cohen, 2011).

Travma yaşamının FS sahibi olmakla tutarlı bir ilişkiye sahip olduğu ve travmanın şiddetinin FS belirtilerinin artmasında yüksek etkiye sahip olduğu uzun yıllardır bilinmektedir (Walker vd., 1997). Özellikle çocukluk çağındaki olumsuz yaşam olayları (Low ve Schweinhardt, 2012), taciz (Romans ve Cohen, 2008), cinsel ve fiziksel istismar olayları (Haviland vd., 2010) da fibromiyaljiye sebep olabileceği bilinmektedir. Travmatik bir özelliği olan ebeveyn kaybının kadınlarda fibromiyaljiye ve işlevsellikte düşüşe sebep olabileceği, fibromiyalji kaynaklı işlevsellikte düşüşün özellikle eş tanı olarak depresyon tanısı almamış kadınlarda daha çok olacağı belirtilmektedir (Flippon vd., 2013). Ayrıca, alan yazını, erken yaşta ebeveyn kaybı yaşayan bireylerde diğer FS olan kişilere oranla daha fazla hassas noktada ağrı olduğunu göstermektedir (McBeth vd., 1999). Çözümlememiş, bağlanma kaynaklı travmaların da fibromiyalji sendromu için tetikleyici unsur olabileceği düşünülmektedir (Walter vd., 2015).

Duygu Düzenleme

Duygu düzenleme, genel olarak bireylerin duygusal bir deneyime yönelik gösterdikleri otomatik ya da bilinçli duygusal tepkiler olarak tanımlanmaktadır (Gross, 2007). Bireylerin yaşadıkları rahatsızlıkların temel nedenlerinden biri olarak sahip oldukları duygusal yoğunluk değil, yaşadıkları duyguları yansıtmamaları görülmektedir (Geenen vd., 2012). Olumsuz duyguların bastırılması bu duyguları ortadan kaldırmadığı gibi olumsuz duyguları görmezden gelmek bu duygular için çözümsüzlüğe sebep olmaktadır (John ve Gross, 2004). Duygu düzenleme yetenekleri, bireyde duyguların dışsallaştırılması ve psikolojik sorunların içselleştirilmesine katkı sağlamaktadır (Southam-Gerow ve Kendall, 2002; Yap vd., 2007). FS'na sahip bireylerin daha fazla olumsuz duygulara sahipken, olumlu duyguların azlığı ve duygusal-kaçınma tepkileri verdiği bilinmektedir (Middeendorp vd., 2008).

Fibromiyalji sendromuna sahip bireylerin yüksek olumsuz duygusal rahatsızlıkları olmasının depresyon ve kaygı bozukluklarına karşı daha eğilimli olduğu bilinmektedir (De Gucht vd., 2004; Raphael vd., 2006). Yine bu bireylerin duygusal kaçınma stratejilerini sağlıklı bireylere göre daha fazla kullandığı da belirtilmektedir (Brosschot ve Aarsse, 2001; Sayar vd., 2004). Bu duygusal karakter özelliklerinin daha yüksek hastalık belirtileri gösterdiği (Davis vd., 2004; Thomas vd., 2006), daha az hastalık belirtisi gösteren kişilerin daha olumlu duygulanım sahibi bireyler olurken (Zautra vd., 2005), duygusal yaklaşım stratejilerini kullanan kişilerin yazılı ifade yöntemiyle duygularını aktardığı bilinmektedir (Broderick vd., 2005). Yoğun stres yaratan her yaşam olayı kişiyi duygusal olarak etki etmekte ve kişilerin duygu düzenlemelerinde olumsuzluklara yol açmaktadır (Ehring ve Quack, 2010). Duygu düzenleme stratejileri daha işlevsel olan travma yaşamış bireylerin travmanın etkilerine karşı daha kolay toparladıkları bilindiğinden (Holl vd., 2017), kişide stres yaratan bir sorun olan fibromiyaljinin tedavisinde de duygu düzenlemenin önemli bir yeri olduğu düşünülmektedir. Fibromiyaljinin tedavisinde bireyin kastrofik düşünce biçiminden kurtulmasının ve olumlu duyguların kişinin hayatında artırılması önemli bir yere sahiptir (Hallberg ve Carlsson, 2000).

Yazılı ifade kavramı kişinin duygularını yazılı bir biçimde aktarması anlamında kullanılmaktadır. Duyguların yazılı ifadesi ile ilgili yapılan çalışmalarda kişilerin yaşadığı travmatik anıları yazarak ifade etmelerinin kısa ve uzun dönemde çeşitli kazançlar yarattığı bilinmektedir (Pennebaker ve Beall, 1996). Bu kazançlar arasında psikolojik iyilik hali, fizyolojik işlevsellik ve sağlığa yönelik genel işlevsellik yer almaktadır (Smyth, 1998). Kanser gibi bireyde travma yaratabilecek kronik rahatsızlıklarda yazılı duygusal ifadenin, hastaların hastalıktan kaçınma davranışlarını azaltmakta ve tedavinin etkisini artırdığı bilinmektedir (Stanton vd., 2002). Yazılı duygu ifade etmenin duygu düzenlemede önemli bir yeri olduğu bilinmekle birlikte, yazılı duygu ifadesinin özellikle iki şekilde duygu düzenlemesine katkı sağladığı bilinmektedir. Bunların duygusal yaşantıya anlam yükleme ve bu yaşantılara daha olumlu beklentilerin katılması yoluyla olacağı ifade edilmektedir (Langens ve Schüler, 2007). Yazılı ifadenin duygu düzenlemede ve yaşanan yoğun stres yaratan deneyimleri yeniden anlamlandırma ve yaşanan olayın olumlu yönlerini görmede etkili bir yöntem olduğu bilindiğinden (Ulrich ve Lutgendorf, 2002) duyguların ve travmatik yaşantıların yazılı ifade edilmesinin fibromiyalji semptomlarını azaltmakta da etkili olduğu belirtilmektedir (Broderick vd., 2005).

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

FS'nin ortaya çıkış nedenleri bilinmese de travmatik yaşantıların fibromiyalji başlangıcını tetikleyebilecek özelliklere sahip olduğu bilinmektedir (Weissbecker vd., 2006). Özellikle 17 yaş öncesi ebeveyn kayıplarının erken kayıp olarak değerlendirildiği ve bu erken kayıpların özellikle kadınlarda depresif semptomlara sebep olduğu bilinmekte (Maier ve Lachman, 2000), depresyon

ve fibromiyaljinin birlikte görülebileceği ve fibromiyaljinin depresif spektrum bozukluklar arasında sayılabileceği bilinmektedir (Raphael vd., 2006).

FS gerek oluşum nedenleri bilinmemesi, gerekse tanı sırasında gerekli bilgi alnamaması sebebiyle belirsizliklere sahip bir rahatsızlık olarak bilinmekte ve tanı alan kişiler için almış oldukları tanıya bir anlam yüklemeye zaman alabilmektedir (Madden ve Sim, 2006). Her ne kadar tanıyı almak kişide bir rahatlama sağlasa da rahatsızlığa anlamlandıramamak kişide rahatlama sağlayamamaktadır (Undeland ve Malterud, 2007). Ayrıca tanı almanın kişinin hayatında hastalıkla ilgili düzenlemeler yapmasına sebep olduğu bilinmektedir (Collins-Insel vd., 2005).

Fibromiyalji tedavisinde bütüncül yaklaşım sağlayarak hastanın ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması gerektiği ve sadece ilaç tedavisi yerine psiko-sosyal önerilerin de verilmesinin tedavinin başarısı için önemli olduğu bilinmektedir (Lempp vd., 2009). Egzersizin hayattan çıkarılmasının da bireylerde yorgunluk, dinçlik hissini kaybolması ve depresif belirtilerin artması gibi sorunlara sebep olabileceği bilinmektedir (Berlin vd., 2006).

FS'ye eşlik eden psikolojik sorunlarda kaygı bozukluğu depresif belirtilerden sonra ikinci sırada yer almaktadır (Santos vd., 2012). Ayrıca fibromiyaljide var olan ağrıların kişilerin öğrenme, hafıza, dikkat ve karar verme mekanizmalarını zayıflattığı bilinmektedir (Walteros vd., 2011). Her ne kadar yapılan çalışmalar FS'ye sahip bireylerin bu rahatsızlığın kendilerini daha kötü hissetmelerine sebep olduğunu belirttiğini gösterse de (Arnold vd., 2008), bazı vakarlarda rahatsızlığa olumlu anlamlar yüklemenin, bu rahatsızlığı kendisini koruyan, değerini hatırlatan bir özelliği olarak algılanabileceğini göstermiştir.

Bireyin duygu düzenleme stratejilerini çocukluk dönemlerinde ailelerinden öğrendikleri ve ailede duyguların ifade edilmemesinin çocuk için de olumsuz bir duygu düzenleme stratejilerine sebep olabileceği bilinmektedir (Bariola vd., 2011). Duygusal kaçınma davranışı gösteren kişilerde depresyon, kaygı, travma sonrası stres bozukluğu gibi psikopatolojik sorunların ortaya çıkabileceği bilinmektedir (Eftekhari vd., 2009). Duygusal kaçınma davranışlarının azaltılması FS'de iyileştirici etkiye sahip olması nedeniyle (Middendorp vd., 2008), duygu düzenleme stratejileri ve duygusal tepki verme biçimleri FS'nin tedavisinde önemli bir yere sahiptir.

Yapılan çalışmalar FS'ye sahip bireylerde, kişilerarası ilişkilerde iyi iletişime sahip olmak kadar hastanın başta eşi olmak üzere, çevresiyle olan iletişimini olumlu algılamasının da etkili bir faktör olduğunu belirtmektedir (Lyons vd., 2013). FS'ye sahip bireylerin algıladıkları sosyal desteğin az olduğu bilinmektedir (Schoofs vd., 2004; Franks vd., 2004). Birey özellikle hayatındaki önemli kişiler tarafından rahatsızlığının gerçek bir rahatsızlık olarak algılanmadığını fark ettiğinde sosyal desteğin azlığını fark edecek ve bu durum tedaviyi zorlaştıracaktır (Schoofs vd., 2004).

Alan yazında yer alan çalışmalarda duyguların yazılı ifade edilmesinin FS'ye sahip bireylerin sağlıklarında olumlu kazançlara yol açtığına dair çalışmalar yer almaktadır (Gillis vd., 2006). Duygusal kendini açma ve fibromiyalji ile ilgili yapılan bir diğer çalışmada ise yüksek eğitim seviyesindeki bireylerde duygusal kendini açma davranışının diğer eğitim gruplarına göre daha etkili olduğu bulunmuştur (Junghaenel vd., 2010).

Sonuç olarak bu çalışma travmatik bir kayıp sonrasında başlayan FS'de psikolojik değerlendirme ve bireysel ya da grup terapilerinin önemli olduğu bilinmektedir (Friedberg ve Jason, 2001). Terapi sürecinde duygu düzenleme ve duygusal tepki vermenin önemli olduğu da bilinmektedir. FS'de iletişimin önemli bir yeri olduğu için tedavide hasta odaklı iletişim ile, hastanın hastalık ile ilgili verdiği ipuçları ve hastalığa yönelik kaygılarını anlamak kolaylaşacaktır (Eide vd., 2011). FS'de hasta odaklı bir iletişim, hastanın tedavi edokibiyle de olumlu ilişkiler kurmasını

sağlayacak (Fong Ha vd., 2010), ve duygu düzenlemeye yönelik yapılan gerek grup gerekse bireysel terapilerle duygularını göstermekten kaçınan fibromiyalji hastalarında da olumlu duyguların fark edilmesi sağlanacak bu da fibromiyalji hastalarında tedavi sürecini kolaylaştıracaktır (Lumley vd., 2008).

KAYNAKÇA

Anderberg, U.M, Marteinsdottir, I., Theorell, T., and Von Knorring, L., (2000). The impact of life events in female patients with fibromyalgia and in female healthy control. *Eur. Psychiatry*, 15:295-301.

Arnold, L.M., Crofford, L.J., Mease, P.J., Burgess, S.M., Palmer, S.C., Abetz, L. and Martin, S.A. (2008). Patients perspectives on the impact of fibromyalgia. *Patient Educ Couns*. 73(1), 114-120.

Asaad, G. (2013). *Psychosomatic Disorders: Theoretical and Clinical Aspects*. New York: Routledge.

Bennett, R.M., Jones, J., Turk, D.C., Russell, I.J, and Matallana, L. (2007). An internet survey of 2,596 people with fibromyalgia. *BMC Musculoskeletal Disorders*, 8:(27), 1-11.

Berlin, A.A., Kop, W.J., and Deuster, P.A. (2006). Depressive Mood Symptoms, and Fatigue After Exercise Withdrawal: The Potential Role of Decreased Fitness. *Psychosomatic Medicine*, 68:224-230.

Bong Koh, K. (2013). *Somatization and Psychosomatic Symptoms*. New York: Springer Science & Business Media.

Broderick, J.E, Junghaenel, D.U, and Schwartz, J.E. (2005) Written emotional expression produces health benefits in fibromyalgia patients. *Psychosom Med*; 67:326–34.

Brosschot, J.F., and Aarsse, H.R. (2001). Restricted emotional processing and somatic attribution in fibromyalgia. *Int J Psychiatry Med*; 31:127–46.

Buschbacher, R.M. (2002). *Practical Guide to Musculoskeletal Disorders: Diagnosis and Rehabilitation*. Woburn, MA: Butterworth-Heinemann.

Carl, L., Gallo, J., and Johnson, P. (2014). *Practical Pharmacology in Rehabilitation*. USA: Human Kinetics.

Choy, E. (2009). *Fibromyalgia Syndrome*. Oxford: Oxford University Press.

Collins-Insel, K., Meek, P.M., and Leventhal, H. (2005). Differences in illness representation among pulmonary patients and their providers. *Journal of Psychosomatic Research*, 50, 65-68.

Davis, M.C., Zautra, A.J., and Smith, B.W. (2004). Chronic pain, stress, and the dynamics of affective differentiation. *J. Pers*; 72:1133–60.

De Gucht, V., Fischler, B., and Heiser, W. (2004). Neuroticism, alexithymia, negative affect, and positive affect as determinants of medically unexplained symptoms. *Pers Individ Differ*; 36:1655–67.

Eftekhari, A., Zoeliner, L.A. and Vigil, S.A. (2009). Patterns of emotion regulation and psychopathology. *Anxiety Stress Coping*, 22(5):571-586.

Ehring, T., and Quack, D. (2010). Emotion Regulation Difficulties in Trauma Survivors: The Role of Trauma Type and PTSD Symptom Severity. *Behavior Therapy*; 41(4): 587-98.

Eide, H., Sibbern, T., Egeland, T., and Finset, A., (2011). Fibromyalgia Patients' Communication of Cues and Concerns: Interaction Analys of Pain Clinic Consultations. *Clin J Pain*; 27:602-610.

- Fong Ha, J., Anat, D.S., and Longnecker, N., (2010). Doctor-Patient Communication: A Review, *The Ochsner Journal*; 10:38-43.
- Franks, H.M., Cronan, T.A. and Oliver, K. (2004). Social support in women with fibromyalgia: is quality more important than quantity?, *Journal of Community Psychology*. 32:425-438.
- Friedberg, F. and Jason, L.A. (2001). Chronic fatigue syndrome and fibromyalgia: clinical assessment and treatment. *Journal of Clinical Psychology*, 57(4): 433-455.
- Gardner, G.C. (2000). Fibromyalgia Following Trauma: Psychology or Biology?. *Current Review of Pain*, 4:295-300.
- Geenen, R., Linden, L.O., Lumley, M.A., Bijlsma, J.W.J. and Middendorp, H.V. (2012). The mismatch model of emotion processing styles and emotion regulation strategies in fibromyalgia. *Journal of Psychosomatic Research*, 72: 45-50.
- Gillis, M.E., Lumley, M.A., Mosley-Williams, A., Leisen, J.C.C. and Roehrs, T. (2006). The health effects of at-home written emotional disclosure in fibromyalgia: A randomized trial. *Annals of Behavioral Medicine*, 32(2): 135-146.
- Goldenberg, D.L. (2002). *Fibromyalgia: A Leading Expert's Guide to Understanding and Getting Relief from the Pain That Won't Go Away*. New York: Penguin.
- Goldenberg, D.L. (2008). *Clinical Management of Fibromyalgia*. New York: Professional Communications.
- Gross, J.J. (2007). *Handbook of Emotion Regulation*. New York: The Guilford Press. ISBN: 1-59385-148-0.
- Gür, A, Çevik, R., Nas, K., Saraç, A.J., and Özen, Ş. (2006). Quality of life in young fibromyalgia patients and effect of depression. *Aplar J Rheumatol.*; 9:70-8.
- Hallberg, L.R.M. and Carlsson, S.G. (2000). Coping with Fibromyalgia: A qualitative study. *Scand J Caring Sci*, 14:29-36.
- Haviland, M.G., Morton, K.R., Oda, K. and Fraser, G.E. (2010). Traumatic experiences, major life stressors, and self-reporting a physician-given fibromyalgia diagnosis. *Psychiatry Research*, 177:335-341.
- Holl, J., Pap, I., Südhof, J., Wolff, E., Staben, K., Wolff, S., Höcker, A., Hiller, P., Schafer, I., and Barnow, S. (2017). Trauma, Resilience, and Emotion Regulation. *Psychother Psychosom Med Psychol.*; 67(2):83-90.
- Houdenrove, B.V., Kempke, S., and Luyten, P. (2010). Psychiatric Aspects of Chronic Fatigue Syndrome and Fibromyalgia, *Curr Psychiatry Rep*, 12:208-214.
- John, O.P. and Gross, J.J. (2004). Healthy and Unhealthy Emotion Regulation: Personality Processes, Individual Differences, and Life Span Development, *Journal of Personality*, 72:6, 1301-33.
- Jones, K.D., and Hoffman, J.H. (2009). *Fibromyalgia: Biographies of Disease*. California: ABC-CLIO.
- Junghaenel, D.U., Schwartz, J.E. and Broderick, J.E. (2010). Differential efficacy of written emotional disclosure for subgroups of fibromyalgia patients. *British Journal of Health Psychology*, 13(1):57-60.
- Kellner, R. (1991). *Psychosomatic Syndromes and Somatic Symptoms*. Washington, DC: American Psychiatric Pub.

- Kivimaki, M., Leino-Arjas, P., Virtanen, M., Elovainio, M., Keltikangas-Jarvinen, L., Puttonen, S., Vartia, M., Brunner, E., and Vahtera, J. (2004). Work stress and incidence of newly diagnosed fibromyalgia: Prospective cohort study. *Journal of Psychosomatic Research*, 57: 417-422.
- Langens, T. A., and Schüler, J. (2007). Effects of written emotional expression: The role of positive expectancies. *Health Psychology*, 26(2), 174-182
- Lempp, H.K., Hatch, S.L., Carville, S.F. and Choy, E.H. (2009). Patients' experiences of living with and receiving treatment for fibromyalgia syndrome: a qualitative study. *BMC Musculoskeletal Disorders*, 10(124), 1-11.
- Low, L.A, Schweinhardt, P. (2012). Early life adversity as a risk factor for fibromyalgia in later life. *Pain Research and Treatment*, 2012(140832), 1-15.
- Lumley, M.A., Cohen, J.L., Stout, R.L., Neely, L.C., Sander, L.M., and Burger, A.J. (2008). An Emotional Exposure-Based Treatment of Traumatic Stress for People with Chronic Pain: Preliminary Results for Fibromyalgia Syndrome. *Psychotherapy (Chic)*; 45(2): 165-172.
- Lyons, K.S., Jones, K.D., Bennett, R.M., Hiatt, S.O., and Sayer, A.G. (2013). Couple perceptions of fibromyalgia symptoms: The role of communication, *Pain*, 154:2417-2426.
- Madden, S. and Sim, J. (2006). Creating meaning in fibromyalgia syndrome. *Social Science & Medicine*, 63(11): 2962-2973.
- Maier, E.H., and Lachman, M.E. (2000). Consequences of early parental loss and separation for health and well-being in midlife, *International Journal of Behavioral Development*, 24(2): 183-189.
- Mannarino, A.P., and Cohen, J.A. (2011). Traumatic Loss in Children and Adolescents, *Journal of Child & Adolescent Trauma*, 4(1), 22-33.
- Marcus, D.A (2009). *Chronic Pain: A Primary Care Guide to Practical Management*. New York: Springer Science & Business.
- Marcus, D.A., and Deodhar, A. (2010). *Fibromyalgia: A Practical Clinical Guide*. Pittsburg, PA: Springer Science & Business Media.
- Marques, A.P., Santo, A.S.E., Berssaneti, A.A., Matsutani, L.A., and Yuan, S.L.K. (2017). Prevalence of fibromyalgia: literature review update. *Rev Bras Reumatol*, 57(4): 356-63.
- Martinez-Lavin, M. (2002). The Autonomic Nervous System and Fibromyalgia, *Journal of Musculoskeletal Pain*, 10(1-2), 221-228.
- Mauskop, A. (2013). *Migraine and Headache*. New York: Oxford University Press.
- McBeth, J., Macfarlane, G.J., Benjamin, S., Morris, S., and Silman, A.J. (1999). The association between tender points, psychological distress, and adverse childhood experiences: a communitybased study. *Arthritis Rheum.*, 42:1397-404.
- McCarberg, B., and Clauw, D. (2016). *Fibromyalgia*. New York: CRC Press.
- Middendorp, H., Lumley, M.A., Jacobs, J.W.G., Doornen, L.J.P., Bijlsma; J.W.J and Geenen, R. (2008) Emotions and emotional approach and avoidance strategies in fibromyalgia. *Journal of Psychosomatic Research*, 64(2): 159-162.
- Neumann, L., and Buskila, D. (2003). Epidemiology of fibromyalgia. *Cur Pain Headache Rep*, 7(5): 362-8.
- Nicassio, P.M., Moxham, E.G., Schuman, C.E., and Gevirtz, R.N. (2002). The contribution of pain, reported sleep quality, and depressive symptoms to fatigue in fibromyalgia. *Pain*, 100, 271-279.

- Oelke, J. (2001). *Natural Choices for Fibromyalgia: Discover Your Personal Method for Pain Relief*. Michigan: Natural Choices, Inc.
- Ostalecki, S. (2008). *Fibromyalgia: The Complete Guide from Medical Experts and Patients*. London: Jones and Bartlett Learning.
- Pandi-Perumal, S.R., Ruoti, R.R., and Kramer, M. (2007). *Sleep and Psychosomatic Medicine*. US: CRC Press.
- Pennebaker, J. W., and Beall, S. K. (1986). Confronting a traumatic event: Toward an understanding of inhibition and disease. *Journal of Abnormal Psychology*, 95(3), 274-281.
- Peres, J.F., Gonçalves, A.L., and Peres, M.F. (2009). Psychological Trauma in Chronic Pain: Implications of PTSD for Fibromyalgia and Headache Disorders, *Cur Pain Headache Rep*, 13(5): 350-7.
- Petersel, D.L., Dror, V., and Cheung, R. (2011). Central Amplification and Fibromyalgia: Disorder of Pain Processing, *Journal of Neuroscience Research*, 89:29-34.
- Pillemer, S.R. (1994). *The Fibromyalgia Syndrome: Current Research and Future Directions in Epidemiology, Pathogenesis, and Treatment*. New York: The Haworth Medical Press.
- Poyhia, R., Da Costa, D., and Fitzcharles, M.A. (2001). Previous experiences of women with fibromyalgia and inflammatory arthritis and non-painful controls. *J. Rheumatol.*, 28:1888-1891.
- Raphael, K.G., Janal, M.N. and Nayak, S. (2004). Comorbidity of fibromyalgia and posttraumatic stress disorder symptoms in a community sample of women. *Pain Med.*, 5:33-41.
- Raphael, K.G., Janal, M.N., Nayak, S., Schwartz, J.E. and Gallagher, R.M. (2004). Familial aggregation of depression in fibromyalgia: a community-based test of alternate hypotheses. *Pain*, 110(1-2): 449-460.
- Raphael, K.G., Janal, M.N., Nayak, S., Schwartz, J.E., and Gallagher, R.M. (2006). Psychiatric comorbidities in a community sample of women with fibromyalgia. *Pain*; 124:117-25.
- Rockne, A.P. (2007). *Focus on Fibromyalgia Research*. New York: Nova Publishers.
- Romans, S. and Cohen, M. (2008). Unexplained and underpowered: the relationship between psychosomatic disorders and interpersonal abuse- a critical review. *Harv Rev Psychiatry*, Jan-Feb.35-54.
- Russell, I.J. (2002). *The Clinical Neurobiology of Fibromyalgia and Myofascial Pain: Therapeutic Implications*. New York: CRC Press.
- Russell, I.J. (2004). *The Fibromyalgia Syndrome: A Clinical Case Definition for Practitioners*. New York: CRC Press.
- Santos, E.B., Junior, J.J.Q., Fraga, B.P., Macieira, J.C., and Bonjardim, L.R. (2012). An evaluation of anxiety and depression symptoms in fibromyalgia. *Revista da Escola de Enfermagem da USP*, 46(3), 590-596.
- Sayar, K., Güleç, H., and Topbaş, M. (2004) Alexithymia and anger in patients with fibromyalgia. *Clin Rheumatol*; 23:441-8.
- Schoofs, N., Bambini, D., Ronning, P., Bielak, E. and Woehl, J. (2004). Death of a lifestyle: The effects of social support and healthcare support on the quality of life of persons with fibromyalgia and/or chronic fatigue syndrome. *Orthopaedic Nursing*, 23(6): 364-374.

- Sherman, J.J., Turk, D.C., and Okifuji, A. (2000). Prevalence and impact of posttraumatic stress disorder-like symptoms on patients with fibromyalgia syndrome. *Clin. J. Pain*; 6(53), 127-134.
- Smith, W.R., White, P.D., and Buchwald, D. (2006). A case control study of premorbid and currently reported physical activity levels in chronic fatigue syndrome. *BMC Psychiatry*, 6(53), 1-5.
- Smyth, J. M. (1998). Written emotional expression: Effect sizes, outcome types, and moderating variables. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66(1), 174-184.
- Southam-Gerow, M. A., and Kendall, P. C. (2002). Emotion regulation and understanding: Implications for child psychopathology and therapy. *Clinical Psychology Review*, 22, 189–222.
- Stanton, A.L., Danoff-Burg, S., Sworowski, L.A., Collins, C.A., Branstetter, A.D., Rodriguez-Hanley, A., Kirk, S.B., and Austenfeld, J.L. (2002). Randomized, Controlled Trial of Written Emotional Expression and Benefit Finding in Breast Cancer Patients, *Journal of Clinical Oncology*, 20(20):4160-4168.
- Starlanyl, D.J., and Starlanyl, D. (1998). *The Fibromyalgia advocate: getting the support you need to cope with Fibromyalgia and Myofascial pain syndrome*. Oakland, CA: New Harbinger Publications.
- Staud, R. (2004). Abnormal Pain Processing in Patients with Fibromyalgia Syndrome. *Journal of Chronic Fatigue Syndrome*; 12(1): 71-76.
- Thomas, E., Moss-Morris, R., and Faquhar, C. (2006). Coping with emotions and abuse history in women with chronic pelvic pain. *J Psychosom Res*; 60:109–12.
- Ullrich, P.M, and Lutgendorf, S.K. (2002). Journaling about stressful events: Effects of cognitive processing and emotional expression, *Annals of Behavioral Medicine*; 24(3): 244-50.
- Undeland, M. and Malterud, K. (2007). The fibromyalgia diagnosis- hardly helpful for the patients? A qualitative focus group study. *Scandinavian Journal of Primary Health Care*; 25: 250-255.
- Vahedifar, M., (2015). *Temporomandibular Joint Clinical Considerations for Practice*; NC: Lulu Publishing.
- Van Houdenhove, B., Neerickx, E., Onghena, P., Lysens, R., and Vertommen, H. (2001). Premorbid “overactive” lifestyle in chronic fatigue syndrome and fibromyalgia. An etiological factor or proof of good citizenship?, *J. Psychosom. Res.*, 51: 571-576.
- Van Houdenhove, B., Neerinx, E., Onghena, P., Vingerhoets, A., and Lysens, R. (2002), Daily hassles reported by chronic fatigue syndrome and fibromyalgia syndrome patients in tertiary care: A controlled quantitative and qualitative study. *Psychother Psychosom*, 73: 267-275.
- Verbunt, J.A., Pernot, D.H., and Smeets, R.J., (2008). Disability and quality of life in patients with fibromyalgia, *Health and Quality of Life Outcomes*, 6(8), 1-6.
- Vukovic, L. (2005). *User’s Guide to Chronic Fatigue and Fibromyalgia*. North Bergen: Basic Health Publications, Inc.
- Walker, E.A., Keegan, D., Gardner, G., Sullivan, M., Katon, W.J., and Bernstein, D. (1997). Psychosocial factors in fbromyalgia compared with rheumatoid arthritis: II sexual, physical, and emotional abuse and neglect. *Psychosom Med.*; 59:572-7.
- Wallace, D.J., and Clauw, D.J. (2005). *Fibromyalgia and Other Central Pain Syndromes*. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.
- Wallace, D.J., and Wallace, J.B. (2003). *Fibromyalgia: An Essential Guide for Patients and Their Families*. New York: Oxford University Press.

- Wallace, D.J., and Wallace, J.B. (2014). *Making Sense of Fibromyalgia: New and Updated*. OUP USA: Oxford University Press.
- Walter, E., Scheidt, C.E., Endorf, K., Hartmann, A. and Zimmermann, P. (2015). Unresolved trauma in fibromyalgia: a cross-sectional study. *Journal of Health Psychology*, 21:1-9.
- Walteros, C., Sanchez-Navarro, J.P., Munoz, M.A., Martinez-Selva, J.M., Chialvo, D. and Montova, P. (2011). Altered associative learning and emotional decision making in fibromyalgia. *J Psychosom Res*, 70(3):294-301.
- Weissbecker, I., Floyd, A., Dedert, E., Salmon, P., and Sephton, S. (2006). Childhood trauma and diurnal cortisol disruption in fibromyalgia syndrome. *Psychoneuroendocrinology*, 31(3): 312-324.
- Wells, S.M. (2000). *A Delicate Balance: Living Successfully with Chronic Illness*. New York: Perseus.
- Winfield, J.B. (2000). Psychological Determinants of Fibromyalgia and Related Syndromes. *Current Review of Pain*, 4:276-286.
- Wolfe, F., Ross, K., Anderson, J., Russell, I.J., and Hebert, L. (1995) The prevalence and characteristics of fibromyalgia in the general population. *Arthritis Rheum*. 38(1): 19-28.
- Wolfe, F., Symthe, H.A., Yunus, M.B., Bennett, R.M., Bombardier, C., Goldenberg, D.L., Tugwell, P., Campbell, S.M., and Abeles, M. (1990). The American College of Rheumatology Criteria for the Classification of Fibromyalgia, Report of Multicenter Criteria Committee. *Arthritis and Rheumatism*, 33(2): 160-72.
- Yap, M.B., Allen, N.B., and Sheeber, L. (2007). Using an emotion regulation framework to understand the role of temperament and family processes in risk for adolescent depressive disorders. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 10, 180–196.
- Zautra, A.J., Johnson, L.M., and Davis, M.C. (2005) Positive affect as a source of resilience for women in chronic pain. *J Consult Clin Psychol*; 73:212–20.

KAVRAMSAL MAKALE

Gelişmekte Olan Ülkelerde Yurt içi Gelir Mobilizasyonu ve Kamu Mali Yönetimi

Dr. Hüseyin ERCAN, İnönü Üniversitesi, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Malatya, e-posta: huseyin.ercan@inonu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2641-3674>

Öz

Bu çalışmanın amacı, yurt içi gelir kaynaklarının nasıl harekete geçirileceğini kamu mali yönetimi açısından araştırılmasıdır. Çalışma kapsamında yurt içi gelir kaynakları kavramı ile birlikte bunların nelerden oluştuğu, nasıl mobilize edileceğinden bahsedilmiştir. Hem gelişmiş ülkelerin hem de gelişmekte olan ülkelerin yurtiçi gelir kaynaklarını artırarak kamu hizmetlerinde de artış sağlanması öncelikli politikalar arasında yer almaktadır. Yurtiçi kaynakları harekete geçirmede ülkeler hem yurtiçi hem de sınır ötesi işlemlerinde, vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığı gibi vergi suçlarıyla mücadele etmeyi amaçlamaktadır. Ülkelerin sürdürülebilir kalkınmayı sağlamaları için yeterli miktarda fonlara ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu fonları sağlamak için ülkelerin hem standart hem de yenilikçi finansman kaynakları bulmaları ve var olan fonları da verimli bir şekilde kullanmaları zorunludur. Yurtiçi kaynak mobilizasyonu, yurtiçi vergi ve vergi dışı kaynaklardan devlet gelirinin elde edilmesini ifade etmektedir. Genellikle gelir mobilizasyonu denilince yurt içindeki kaynakların vergileme yoluyla harekete geçirilmesi akla gelmektedir. Çalışma sonucunda özellikle Gelişmekte Olan Ülkelerin yurt içi gelir kaynaklarını nasıl harekete geçireceği ile ilgili değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yurt içi Gelir Mobilizasyonu, Kamu Mali Yönetimi, Vergi Reformları.

Makale Gönderme Tarihi: 11.01.2023

Makale Kabul Tarihi: 02.06.2023

Önerilen Atıf:

Ercan, H. (2023). Gelişmekte Olan Ülkelerde Yurt içi Gelir Mobilizasyonu ve Kamu Mali Yönetimi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(6): 806-818.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2023, 6(6): 806-818. DOI: [10.26677/TR1010.2023.1235](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1235)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

**Domestic Income Mobilization in Developing Countries and Public Financial
Management**

Dr. Hüseyin ERCAN, İnönü University, Strategy Development Department, Malatya, e-mail:
huseyin.ercan@inonu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2641-3674>

Abstract

The aim of this study is to investigate how to mobilize domestic income sources in terms of public financial management. Within the scope of the study, the concept of domestic income sources and what they consist of and how they will be mobilized are mentioned. Increasing the domestic income sources of both developed and developing countries and increasing the public services are among the priority policies. In mobilizing domestic resources, countries aim to combat tax crimes such as tax avoidance and tax evasion in both domestic and cross-border transactions. Countries need sufficient funds to achieve sustainable development. In order to provide these funds, countries must find both standard and innovative financing sources and use the existing funds efficiently. Domestic resource mobilization refers to obtaining government revenue from domestic tax and non-tax sources. Generally, when income mobilization is mentioned, mobilization of domestic resources through taxation comes to mind. As a result of the study, an evaluation has been made about how the Developing Countries will mobilize their domestic income sources.

Keywords: Domestic Revenue Mobilization, Public Financial Management, Tax Reforms.

Received: 11.01.2023

Accepted: 02.06.2023

Suggested Citation:

Ercan, H. (2023). Domestic Income Mobilization in Developing Countries and Public Financial Management, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(6): 806-818.

GİRİŞ

Bir ülkenin sağlam bir kamu maliyesine sahip olmasında, kapsayıcı ekonomik büyümesinde ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmasında yurtiçi kaynakların harekete geçirilmesi önemlidir. Yurtiçi kaynak mobilizasyonu, yurtiçi vergi ve vergi dışı kaynaklardan devlet gelirininde elde edilmesini ifade etmektedir. Yurtiçi kaynak mobilizasyonu, son yıllarda birçok uluslararası forumda tartışılmaktadır. Verimli ve etkili vergi sistemleri aracılığıyla yerel geliri artırma ihtiyacı, Kalkınma için Finansman Üzerine 2002 Monterrey Mutabakatı'nın temel hedeflerinden biri olarak belirlenmiştir. 2008 yılında Doha'da yapılan takip konferansında, kamu mali yönetiminin şeffaflığına, daha etkin bir vergi tahsilatına, daha geniş bir vergi tabanına vurgu yapılmış ve vergi kaçakçılığı ile yasadışı finansal akışlara karşı daha fazla eylemde bulunulması gerektiği vurgulanmıştır. 2012'deki Rio+20 konferansı ve Temmuz 2015'teki Addis Ababa konferansında ise, 2015 sonrası kalkınma gündemi bağlamında yurtiçi kaynak mobilizasyonun en önemli öncelik konusu olduğu vurgulanmıştır (European Court of Auditors, 2017:9).

Hem gelişmiş ülkelerin hem de gelişmekte olan ülkelerin yurtiçi gelir kaynaklarını artırarak kamu hizmetlerinde de artış sağlanması öncelikli politikalar arasında yer almaktadır. Yurtiçi kaynakları harekete geçirmede ülkeler hem yurtiçi hem de sınır ötesi işlemlerinde, vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığı gibi vergi suçlarıyla mücadele etmeyi amaçlamaktadır.

Aynı zamanda yurt içi kaynak mobilizasyonu, yerli kaynaklardan tasarruf sağlanarak elde edilen bu tasarrufların toplumsal olarak üretken yatırımlara tahsis edilmesi anlamına gelmektedir. En geniş anlamıyla yurt içi kaynak mobilizasyonu, yatırımların yapılabilmesi için insan ve finansal kaynakların seferber edilmesini kapsamaktadır. Bu anlamda hem kamuya hem de özel sektöre önemli görevler düşmektedir (Culpeper, 2008:1) Vergilendirme, devlet ile vatandaşlar arasındaki sosyal sözleşmenin merkezinde yer almaktadır. Vergilendirme sadece kamu harcamalarının finansmanında temel bir rol oynamakla kalmamakta aynı zamanda sosyal ve ekonomik sonuçları etkilemek ve hükümet tarafından belirlenen öncelikleri yerine getirmek için de kullanılmaktadır. Yurt içi kaynak mobilizasyonu, yoksulluğun azaltılmasında, dış yardımın ve borçlanmaya olan bağımlılığın azaltılmasında önemli tol oynamaktadır.

Ekonomistler, yerel kaynakların harekete geçirilmesinde, genellikle, kaynakların hükümet tarafından, öncelikle vergilendirme yoluyla yurt içi ekonomiye aktarılmasını kabul ederler. Vergi politikası, yerli kaynakların harekete geçirilmesinde kuşkusuz en önemli araçlardan birisidir (Gandhi vd., 1997:5). Ülkedeki yurt içi kaynaklar sürdürülebilir kalkınmanın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla özel sektörün kullanımına yönlendirilebilir.

Çalışmanın amacı kamu hizmetlerinin sunumunda ihtiyaç duyulan finansman kaynaklarının neler olduğu ve yurtiçi kaynakların harekete geçirilmesinde karşılaşılan zorluklar ortaya konulacaktır. Ayrıca yurtiçi gelir kaynaklarını artırma yollarına da yer verilmiştir. Sonuç bölümünde ise yurtiçi gelir mobilizasyonuna ilişkin bir değerlendirme yapılmıştır.

KAMU GELİR KAYNAKLARI

Dış kaynaklara erişimin giderek zorlaştığı günümüzde, yerli kaynakların kalkınma amaçlı kullanımı giderek önem kazanmaktadır. Bu tür bir kaynak seferberliği hem kamu sektöründen hem de özel sektörden gelebilir. Kamu sektörü bunu vergilendirme ve diğer kamu geliri oluşturma şeklinde yapmaktadır (Aryeetey, 2014:1).

Devletin sunmuş olduğu mal ve hizmetleri piyasa fiyatları, vergi, harç ve benzeri gelirlerle finanse edilmektedir. Devletin mali, sosyal ve ekonomik nitelikteki fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için finansal kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır. Devletin yüklenmiş olduğu

fonksiyonları gerçekleştirmek amacıyla anayasal sınırlar içerisinde başvurduğu çeşitli kaynaklardan elde ettiği gelirlerin tümüne kamu gelirleri denir (Şeker, 2010: 111-112).

Ülkelerin sürdürülebilir kalkınmayı sağlamaları için yeterli miktarda fonlara ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu fonları sağlamak için ülkelerin hem standart hem de yenilikçi finansman kaynakları bulmaları ve var olan fonları da verimli bir şekilde kullanmaları zorunludur. Gelişmekte olan ülkelerdeki hükümetler genellikle dört kanal aracılığıyla finansman sağlamaktadır: Bunlar vergilendirme, borçlanma, para basma ve dış yardımlardır (Boly vd., 2020:1). Devletin asli görevi bölünemez mallar üretmektir fakat vatandaşların taleplerini karşılamak amacıyla yarı bölünebilir mallar ile özel mallar da üretilmektedir. Devletin ürettiği malların bileşimi farklı olduğundan bu durum kamu finansmanı açısından da farklılıklara yol açmıştır. Bölünemez malların finansmanında vergi gelirleri başlıca finansman aracını oluşturmaktadır. Yarı kamusal malların finansmanında ise toplumsal faydayı oluşturan kısım vergilerle finanse edilirken kişisel faydayı oluşturan kısım kullanıcı fiyatları ile karşılanmaktadır. Özel malların finansmanında ise piyasa kuralları geçerli iken hükümetlerin sosyal, ekonomik ve siyasal nedenlerle fiyatları piyasa fiyatlarının altında saptadıkları görülmektedir (Çakır, 2018:115).

Tablo 1. Kamu Gelirleri

Vergi Gelirleri	Vergi Dışı Gelirler
- Gelir ve Kazanç Üzerinden Alınan Vergiler, - Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler, - Dahilde Alınan Mal ve Hizmet Vergileri, - Uluslararası Ticaret ve Muamelelerden Alınan Vergiler, - Damga Vergisi, - Harçlar, - Başka Yerde Sınıflandırılmayan Diğer Vergiler	- Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri, - Alınan Bağışlar ve Yardımlar ile Özel Gelirler, - Faizler, Paylar ve Cezalar, - Sermaye Gelirleri

Kaynak: <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2022/11/Ekim-2022-Aylik-Butce-Bulteni-1.pdf>.

Mal ve hizmetler üzerinden alınan dolaylı vergiler Gelişmekte Olan Ülkelerde (GOÜ) önemli bir gelir kaynağıdır. Bunun büyük bir bölümü ithalat üzerinden alınmaktadır (Agbeyegbe vd., 2004:7).

Vergi/GSYİH oranının optimum seviyesinin ne olduğu teknik olduğu kadar ideolojik bir sorudur. Vergi geliri/GSYİH oranları bölgeler arasında büyük farklılıklar göstermektedir.

Tablo 2. Toplam Kamu Gelirleri ile Toplam Kamu Harcamalarının GSYH'ye Oranı (2021 Yılı)

	Toplam Kamu Gelirleri/GSYH	Toplam Kamu Harcamaları/GSYH
Gelişmiş Ülkeler	36,9	44,1
Gelişmekte Olan Ülkeler	25,8	31,1

Kaynak: International Monetary Fund (2022).

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE İÇ KAYNAKLARIN HAREKETE GEÇİRİLMESİNDE KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Ekonomik Faktörler

Vergi potansiyeli bir ülkenin ekonomik yapısı, gelişmişlik düzeyi, ticari açıklığı ve kurumların kalitesi dikkate alındığında yükseltebileceği vergi geliri düzeyini ifade etmektedir. Vergi geliri

açığı (potansiyel vergi geliri ile gerçek vergi tahsilatı arasındaki fark), ek vergi gelirini harekete geçirme kapsamını ölçmektedir (Verdier vd., 2022:10).

GOÜ tipik olarak "vergilendirilmesi zor" kayıt dışı sektörler (örneğin, küçük/kayıt dışı işletmeler veya geçimlik çiftçiler) ile karakterize edilir. Gelirler hakkında bilgi eksikliği nedeniyle vergi uyumsuzluğu açısından fırsatlar ortaya çıkmaktadır. GOÜ'larda yerel kaynakların aktif hale getirilmesi ile ilgili bir diğer sorun hem tasarrufları teşvik etmede hem de bu tasarrufları kullanacakları verimli bir şekilde kanalize etmeye yönelik finansal gelişme düzeyinin düşük olmasıdır (Boly vd., 2020:2). Kayıt dışılığın ve bireysel çalışmanın fazla olduğu alanlarda vergilendirmeyle ilgili bilgi yolları kapalı durumdadır. Geçimlik tarım faaliyetlerinin fazla olduğu bu ülkelerde vergilendirme kapasitesi de düşük kalmaktadır. Bu ülkelerde katma değeri düşük olan ve birincil sektör denilen tarım, madencilik, balıkçılık ve turizm gibi üretim faaliyetleri ön plandadır. Ayrıca bu ülkelerde kayıtlı bulunan firmaların bile faaliyetlerinin bir kısmını kayıt dışına kaydardıkları görülmektedir (Gwaindepi, 2022: 6). Ekonomik faaliyetin birkaç sektörde yoğunlaşması, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ve vergilendirilmesi zor sektörlerin yaygınlığı ve vergi harcamalarının varlığı vergi tabanını aşındırmaktadır (Verdier vd., 2022:5).

Kişi başına düşen gelir, iç ticaret, ithalat, ihracat düzeyi, şehirleşme düzeyi, turizm sektörünün önemi, tarımın GSYİH içindeki payı ve kayıt dışı sektörün büyüklüğü, madencilik, petrol ve gaz olmak üzere maden sektörünün varlığı, okuryazarlık düzeyi, beşeri sermaye düzeyi, muhasebe meslek mensuplarının varlığı, ileri bilgi teknolojilerinin varlığı gibi özellikler yurtiçi gelir mobilizasyonunu harekete geçirmede önemli bileşenlerdir (Junquera-Varela vd., 2017:13).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, yerli sanayiye teşvik etmek amacıyla gümrük vergilerinin tabanı hammadde ve sermaye mallarının muafiyeti ile daraltılma eğilimindedir. İthal edilen sermaye mallarının vergilendirilmemesi durumu açıkça sermayeye "zımni" bir sübvansiyon sağlamak ve emek pahasına sermayeyi teşvik etmektedir.

Ayrıca, ekonomik faaliyetlerin küreselleşmesi ve dijitalleşmesi sonucu vergilendirmede uluslararası işbirliği önem kazanmıştır (Verdier vd., 2022:21).

Hükümet Davranışları

Herhangi bir kamu politika konusu, vergilerin yapısı ve oranından daha önemli değildir. Birçok hükümet vergi reformları nedeniyle hükümetten düşmüştür. Çoğu az gelişmiş ülkede, fon kıtlığı kalkınma çabalarını sekteye uğratmaktadır. Ancak vergi gelirlerini artırmaya yönelik girişimler yalnızca güçlü bir siyasi direnişle karşılaşmakla kalmaz, aynı zamanda bu girişimlerin birçoğu da boşa çıkmaktadır (Stiglitz, 2010:2). Yapısal özellikler ve politika faktörleri, bir ülkenin vergi gelirlerini artırma potansiyelinin önemli belirleyicilerindedir.

Bir düzenleyici olarak devletin aşırı karmaşık vergi mevzuatı hazırlaması uyum maliyetlerini artırmaktadır. Bu hantal mevzuat ve kurallar vergi kaçakçılığını da teşvik etme eğilimindedir.

Vergi idaresinin performansını artırmak için beşeri, mali ve teknolojik kaynaklara yatırım yapması gerekecektir. Etkin bir vergi tahsilatı için, izleme ve yaptırım, dijital teknolojiler gibi modern özellikler dâhil olmak üzere yeterli idari kaynakları gerektirmektedir. Aşırı politika karmaşıklığı, vergi idarelerine ve vergi mükelleflerine aşırı yük bindirirken, daha basit politika çerçeveleri idari ve uyum maliyetlerini azaltmaktadır (Verdier vd., 2022:21).

Mükelleflerin Davranışları

Vergi uyumu iki farklı şekilde ortaya çıkmaktadır; gönüllü ve zorunlu uyum. Gönüllü uyum, vergi makamlarına duyulan güven ile artarken; zorunlu uyum, vergi makamlarının vergi ödemelerini uygulama gücüne bağlıdır. GOÜ'larda vergi uyum düzeyi yolsuzluk ve zayıf idari kapasite nedeniyle düşüktür. Güven ve güç arasındaki etkileşim sonucu ortaklaşa belirlenir. Güven eksikliği ve yolsuzluk, bazı GOÜ'larda vergilendirmenin meşruiyeti sorununu da gündeme getirmektedir.

Vergi kaçırmanın yüz kızartıcı bir suç olarak algılanmadığı toplum ve gruplarda vergiye uyum düşük kalmaktadır. Yapılan çalışmalarda vergi mükelleflerinin algıladığı kayıt dışı ekonominin boyutu ile vergi kaçırma arasında doğru orantılı bir ilişkinin olduğu ortaya konulmuştur (Saruç, 2019: 52). İdari kapasitenin ötesinde, büyük kayıt dışı sektörlerin varlığı, düşük finansal katılımın olması ve yönetim zorlukları gibi yapısal darboğazlar vergi uyumunu engellemektedir.

Vergi idaresinin sınırlı kapasitesi, vergi kaçakçılığına yönelik zayıf para cezaları ve mevcut gelir vergisi kanunlarındaki boşluklar, genel olarak gelişmekte olan ülkelerdeki nispeten varlıklı ve yüksek gelirli kişilerin vergi ödemediği kaçınmasına yol açmaktadır (Gandhi vd., 1997:7).

Verimli ve adil gelir mobilizasyonu, vergi politikası tasarımında iyileştirmeler, gelir idaresinin modernizasyonu ve yapısal reformların uygulanmasını gerektirmektedir (Verdier vd., 2022:30).

YURT İÇİ GELİR KAYNAKLARINI ARTIRMA YOLLARI

Yurt içi gelir kaynaklarını artırmada ek gelir yaratılması, kamu harcamalarında tasarruf yapılarak gelir yaratma ve diğer reformlar yoluyla gelir yaratma şeklinde üç yöntem bulunmaktadır (Gandhi vd., 1997:5-6).

Ek Gelir Yaratılması

Mevcut Vergi Sistemlerinde Reform

Herhangi bir vergi sisteminin temel amacı, kamu harcamalarını finanse etmek için gerekli geliri toplamaktır. Her vatandaş, kamunun ihtiyaç duyduğu malları, sosyal harcamaları ve toplum için olumlu ekonomik etkiler yaratan diğer faaliyetleri finanse etmeye yardımcı olmak amacıyla gelirin, tüketiminin veya servetinin bir oranını devlete vermelidir. Yeni nesil vergi reformları, yalnızca yeterli devlet geliri elde etmenin yanı sıra yatırımları teşvik ederek ekonomik büyümeye katkı sağlamalıdır. Vergi tabanının genişletilmesi ve derinleştirilmesi, ülkelerin resmi kalkınma yardımlarına ve dış borçlanmaya olan bağımlılıklarını azaltmalarına yardımcı olmaktadır. Kişi başına düşen gelir düzeyi, okuryazarlık oranı, kentleşme düzeyi, kurumsallaşma düzeyi, turizm endüstrisinin varlığı, doğal kaynaklar ve kayıtlı sektörün büyüklüğü vergi gelirlerini etkileyen unsurlardır. Vergi kapasitesini kısa dönemde değiştirmek güçtür. Gelişmekte olan ülkelerde birçok faaliyet piyasa dışında yürütülmektedir.

GOÜ'larda firmalara yönelik yatırım teşvikleri ve yeni yatırımlara yönelik vergi tatili sürelerinin uzun olması, faiz, temettüleri ve yerleşik ile yerleşik olmayanlara yapılan diğer ödemeler üzerindeki nispeten düşük stopajlar gelir vergisi matrahını aşındırmaktadır. Bu vergi teşvikleri nedeniyle önemli bir gelir kaybı yaşanırken, bu teşviklerin aslında yatırımlarda gözle görülür bir artış yarattığına dair çok az kanıt vardır. Aslında, sermayeye yönelik bu teşvikler, emek pahasına olma eğilimindedir ve sürdürülebilir kalkınma ile bağlantılı sosyal hedeflere karşı çalışmaktadır (Gandhi vd., 1997: 7-8). Kamu bilincini, şeffaflığı ve sivil toplum katılımını artırmak vergide

gönüllü uyumu artırmakta bu durum vergi reformlarının hedeflerine ulaşması açısından çok önemlidir (Junquera-Varela vd., 2017:77).

Az gelişmiş ülkelerin vergi sistemlerinin özellikleri (Mansour ve Schneider, 2019:4);

- Vergi sayısının az olması,
- Değerlendirmesi kolay vergi matrahlarının olması,
- Muafiyet sayısının az oluşu,
- Büyük vergi mükelleflerine ve kolay tahsilat noktalarına odaklanması,
- Her vergi için tek veya çok az oranın uygulanması,
- Küçük vergi mükelleflerinin büyük ölçüde götürü usulde vergilendirmesi,

Tablo 3. Vergi Sisteminde Karşılaşılan Boşluklar

Yapısal Boşluklar	Vergi Politikasından Kaynaklanan Boşluklar	Vergi İdaresi ve Uyum Kapasitesi ve Performans Açıkları
Boşluk 1: GSYİH'ye dahil edilen parasal olmayan ticari faaliyetler Boşluk 2: İşletme büyüklüğünün asgari gelir veya ciro eşliğinin altında olduğu muaf kişiler, işletmeler veya işlemlerin varlığı.	Boşluk 3: Vergi harcamaları	Boşluk 4: Uyum vergisi ödeme açığı Boşluk 5: İdari yaptırım boşluğu Boşluk 6: Kayıtlı veya bilinen vergi mükelleflerinden ve rapor edilen işlemlerden alınan değerlendirilmiş vergiler Boşluk 7: Tanımlanamayan ve kayıt dışı işletmeler veya işlemler için değerlendirilmeyen vergiler

Kaynak: Indermit Gill, Ipchita Bharali, Graham Glenday (2019).

Yapısal faktörler, düşük gelirli ülkelerde vergi geliri/GSYİH üzerinde en güçlü etkiye sahiptir. Kişi başına düşen gelirin artması, tarımsal üretimden endüstriyel üretime geçiş, tüketici talebinde temel ihtiyaçlardan mamul mal ve hizmetlere doğru bir değişiklik ve artan kentleşme, vergi gelirlerinin milli gelir içindeki payının artmasına neden olmaktadır (Addison ve Levin, 2011:6). Kişisel ve kurumsal gelir üzerindeki yaygın vergi muafiyetlerinin azaltılması gerekmektedir. Gelir idareleri, diğer ilgili kamu kurumlarıyla koordineli olarak bilgi paylaşımında bulunması gerekmektedir. Dijital teknolojilerden yararlanmak ve elektronik vergi mükellefi hizmetlerini genişletmek vergi kayıplarını azaltacaktır.

Aşırı derecede karmaşık vergi kanunları ve külfetli idari prosedürlerin varlığı kapasiteleri kısıtlı küçük işletmelerin ve bireylerin kayıt altına alınmasını ve vergi uyumunun sağlanmasını engellemektedir. Uygulamadaki boşluklar, kayıt dışılık için elverişli bir ortam yaratarak vergi ahlakını ve vergi sisteminin güvenilirliğini baltalamaktadır. Kamu kurumlarının kalitesi vergi uyumu açısından önemlidir (Verdier vd., 2022:30).

Vergi harcamaları, istisnalar, muafiyetler, kesintiler, vergi kredileri, tercihli vergi oranları ve ertelemelerden kaynaklanan gelir kayıplarına denilmektedir. Bir bakıma, vergi harcamaları bütçe yoluyla yapılan doğrudan harcamalara çok benzemektedir. Az gelişmiş ülkelerde vergi harcamaları kamu gelirlerinin azalmasının temel sebebidir. Gelir kaybı, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri de dahil olmak üzere bazı OECD ülkelerinde bile GSYİH'nın yüzde 5-6'sına kadar çıkabilmektedir (Junquera-Varela vd., 2017:34).

Vergilendirmenin küreselleşme ve ekonomik faaliyetlerin dijitalleşmesinden kaynaklanan artan zorluklarla karşı karşıya olduğu bir dünyada uluslararası işbirliği önem kazanmıştır. Etkin bir vergi idaresi, gönüllü kayıt ve ödemeyi teşvik ederek, devlet açısından tahsilat maliyetlerini azaltmada, vergi mükellefleri açısından ise uyum maliyetlerini azaltmasına yardımcı olacaktır (Verdier vd., 2022:21).

Gelir idaresi ve vergi politikası yoluyla hem doğrudan hem de dolaylı vergiler için vergi tabanının genişletilmesi ülkelerin sıklıkla kullandığı önlemler arasında yer almaktadır. Birçok ülke, yurt içi gelir mobilizasyonu çabalarında dolaylı vergilendirmeye odaklanmaktadır (Akitoby vd., 2018:6).

Kullanıcı Ücretleri Şeklinde Hükümetin Vergi Dışı Gelirlerini Artırmak

Kullanıcı ücretleri, kamu sektörü tarafından sunulan ve kullanıcıya veya tüketiciye doğrudan fayda sağlayan hizmetler için yapılan ödemelerdir.

Çevre Vergileri Koymak, Günah Vergileri Koymak

Çevre vergileri, kirliliğin azaltılması için en önemli ekonomik araçlardan biridir. Çevre sorunlarının çözümüne yönelik olarak, bir faaliyetin ürettiği emisyonlar veya zarar birimleri üzerinden alınan belirli oranda vergiler olan Pigouvian vergileridir (Messrs vd., 1997).

Günah vergileri sigaralar, alkollü içecekler, şekerle tatlandırılmış içecekler, otomobile ilgili faaliyetler (büyük ölçüde benzin ve dizel yakıtlar üzerindeki vergiler) ve bahis ve kumar üzerinden alınan vergilerden oluşmaktadır. Çevresel bozulma yalnızca küresel bir tehdit olmanın yanı sıra, orta ve uzun vadede bir ülkenin GSYİH'sını da düşürmektedir. Bu yüzden günümüzde çevre vergileri büyük ilgi görmektedir. Tarihsel olarak, motor yakıtları üzerindeki vergiler öncelikle geliri artırmak için uygulanmakta iken günümüzde çevrenin korunmasına yönelik olarak uygulanan bir vergi türüdür (Junquera-Varela vd., 2017:27-30).

Kamu Harcama Reformları Yoluyla Mali Kaynakları Harekete Geçirme

Yurt içi kaynaklar, verimsiz ve gereksiz kamu harcamalarının "tasarrufu" yoluyla da harekete geçirilebilir, örneğin, verimsiz harcamaların azaltılması, istenmeyen sübvansiyonların kaldırılması ve askeri harcamaların azaltılması. Sübvansiyonlar da dâhil olmak üzere birçok kamu harcaması genellikle israfa yol açmaktadır. Bu tür kamu harcamaları herhangi bir ekonomik veya sosyal hedefe ulaşmayı sağlamazlar aksine doğal kaynakların tükenmesine ve çevresel zararlara da yol açarlar. Kamu harcama reformları yoluyla mali kaynakları harekete geçirme üç şekilde gerçekleşmektedir (Gandhi vd., 1997:5);

- Verimsiz veya savurgan hükümet programlarına yapılan harcamaların azaltılması,
- Bütçe için maliyetli olan ve aynı zamanda çevresel veya sosyal hedeflere zarar veren devlet sübvansiyonlarının kaldırılması,
- Askeri harcamaların azaltılması.

Devlet gelir dağılımını düzeltme, tam istihdama ulaşma, ekonomik kalkınmayı sağlama amacıyla mal ve hizmet alımına yönelmektedir. Devlet bu tür amaçlara ulaşmak amacıyla kamu harcamalarını araç olarak kullanmaktadır. Devletin kamusal mal ve hizmet üretimi için yapmış olduğu harcamalara kamu harcamaları denilmektedir (Villela vd., 2010:4).

Devlet sübvansiyonları iktisadi olarak üç gerekçeyle kullanmaktadır (Schwartz ve Clements, 1999:126).

- Çeşitli piyasa kusurlarını dengelemek amacıyla,
- Üretimde ölçek ekonomilerinden yararlanmak,

-Yoksulları koruma, gelir dağılımını iyileştirme ve istihdamı artırma veya elde tutma dâhil olmak üzere sosyal politika hedeflerine ulaşılması.

Kamu harcamaları 1960'lardan itibaren dünyanın birçok ülkesinde artmaktadır. Kamu harcamaları, büyük ölçüde artan sosyal harcamalardan beslenen çoğu ülkede uzun vadeli bir artış eğilimi içerisinde bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerde GSYİH'nin %50'sine ulaşan kamu harcamaları, gelişmekte olan ülkelerde ise bu oran %30'a yaklaşmaktadır (International Monetary Fund, 2014:21).

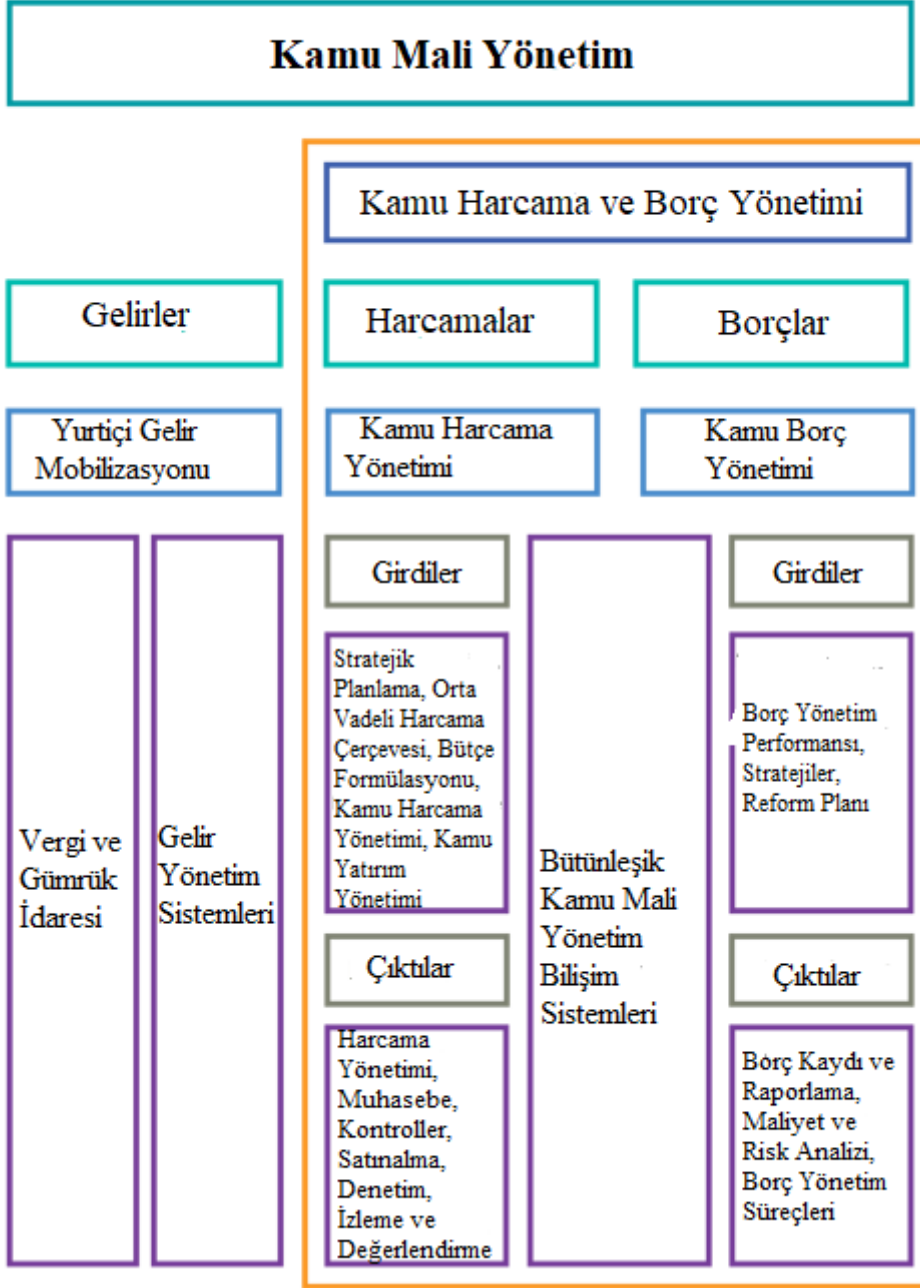
Mali Kaynakları Diğer Reformlar Yoluyla Yeniden Yönlendirme

Fiyat istikrarı ve ödemeler dengesinin sürdürülebilirliği hedeflerine ulaşmak, çeşitli makroekonomik politika araçlarının koordineli bir şekilde kullanılmasını gerektirir. Çeşitli makroekonomik değişkenler vergi gelirlerini etkilemektedir. Tanzi (1989) bir ülkenin vergi geliri ile resmi döviz kurunun reel düzeyi arasında genellikle ters bir ilişki olduğunu gözlemlemiştir. Aşırı değerlemenin, yerel para birimi cinsinden ölçülen ithalat ve ihracat tabanlarını baskılayarak doğrudan bir etkisi olduğunu savunmaktadır. Bu genellikle yerli ve ithal tüketim üzerinden alınan uluslararası ticaret vergileri ile satış ve tüketim vergilerinin tahsilatını azaltmaktadır. Aşırı değerlendirme, ihracat için mal üretme teşvikini azaltarak dolaylı etkilere de sahiptir. Ayrıca sermaye kaçışını ve para ikamesini teşvik etmek, ödemeler dengesinin zayıflaması, karaborsaları teşvik etmek ve ticaret kısıtlamalarını teşvik etmek gibi olumsuzluklara da yol açmaktadır (Ağbeyegbe vd., 2004:4).

KAMU MALİ YÖNETİMİ ve YURT İÇİ GELİR MOBİLİZASYONU

Kamu mali yönetimi (KMY) sistemi, kamu fonlarının tahsisini, kullanımını ve raporlanmasını yöneten kurallar, kurumlar, politikalar ve süreçler dizisinden oluşmaktadır. KMY'nin amacı, ihtiyatlı mali kararlar almak, kredibilitesi yüksek bütçeler oluşturmak, güvenilir ve verimli kaynak akışları ve kurumsallaştırılmış hesap verebilirliği sağlamaktır (Think Well and World Health Organization, 2022: 3).

Kamu mali yönetimi gelir ve harcama yönetimi şeklinde iki grupta toplayabiliriz. Gelir yönetimi tarafını şekilde görüldüğü gibi yurt içi gelir mobilizasyonu oluşturmaktadır. Yurt içi gelir mobilizasyonu araçlarını vergi ve gümrük idaresi ile gelir yönetim sistemleri oluşturmaktadır. Kanunlarına dayanılarak toplanan vergi, resim, harç, fon kesintisi, pay ve benzeri gelirler, faiz, zam ve ceza gelirleri, taşınır ve taşınmazlardan elde edilen her türlü gelirler ile hizmet karşılığı elde edilen gelirler, borçlanma araçlarının primli satışı suretiyle elde edilen gelirler, sosyal güvenlik primi kesintileri, alınan bağış ve yardımlar ile diğer gelirlere ilişkin tarh, tebliğ, tahakkuk, tahsilat ve ilgili diğer işlemlerinin yürütülmesi amacıyla kullanılan sistemlerdir (Bütünleşik Kamu Mali Yönetim Bilişim Sistemi Uygulama Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 26 Haziran 2018 tarihli Resmi Gazete).

Şekil 1: Kamu Mali Yönetimi ve Yurt İçi Gelir Mobilizasyonu İlişkisi

Kaynak: World Bank (2021).

Düşük gelirli ülkeler tipik olarak GSYİH'nın yüzde 10 ila 20'si arasında vergi toplarken, yüksek gelirli ülkeler için ortalama yüzde 40'a çıkmaktadır (Besley ve Persson, 2014:99).

Vergi geliri açıkları ya vergi politika tasarımındaki eksikliklerin ya da zayıf vergi uyumunun veya her ikisinin bir sonucudur. Verimsiz vergi muafiyetleri veya düşük vergi oranları gibi vergi politikaları vergi tabanını daraltmakta ve vergi gelirlerini azaltmaktadır. Zayıf vergi uyumu ve idari kapasite eksikliği yürütme ve uygulamadaki eksiklikleri yansıtmaktadır. Politika tasarımı ve uyumluluk güçlükleri de birbiriyle ilişkilidir ve vergi politikalarındaki değişiklikler vergi

uyumunu etkileyebilir. Örneğin, yüksek vergi oranları vergi uyumsuzluğunu teşvik edebilir. Benzer şekilde, vergi muafiyetlerinin azaltılması vergi idaresinin işini kolaylaştırabilir (Verdier vd., 2022:14).

SONUÇ

Devlet vatandaşlarının ortak ihtiyaçlarını tam kamusal mallar, yarı kamusal mallar ve özel mallarla karşılamaktadır. Günümüzde devletin özel mal sunumu azalmıştır. Devlet kamu hizmetlerini yerine getirirken gelire ihtiyacı bulunmaktadır. Bunlar arasında en önemli gelir kaynağı vergilerdir. Devlet artan kamusal ihtiyaçları karşılama amacıyla ya verimsiz kamu harcamalarını azaltması gerekir ya da yeni gelir kaynakları yaratması gerekmektedir. Son yıllarda pandemiyle birlikte özellikle de gelişmekte olan ülkelerde kamu gelirlerinde düşüş kamu borçlarında ise artış olduğu görülmüştür. 2022 Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Raporunda politika öncelikleri arasında yurt içi kaynakların mobilize edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Fakat kaynakların nerelerden elde edileceği önemli bir sorundur.

Gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğu azaltmak ve ekonomik kalkınmayı sağlamak temel önceliklerdendir. Kamu harcamaları yoksulluğu azaltmada ve ekonomik kalkınmayı sağlamada önemli rol oynamaktadır. Bu ülkeler çoğu zaman harcama açıklarını borçlanma yoluyla kapatmaktadırlar. Bu ülkelerde vergi tabanının dar olması ve vergi uyumunun düşük olması gelir yaratma alanını daraltmaktadır. Birçok ülkenin ekonomi politikalarının baş konusu vergi gelirlerini artırmaktır. Genellikle gelir mobilizasyonu denilince yurt içindeki kaynakların vergileme yoluyla harekete geçirilmesi akla gelmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde yurtiçi gelir kaynaklarını mobilize etmede uygulanabilecek politikalar;

-Hâlihazırdaki vergi sistemlerini reforma tabi tutarak gelir ve kurumlar vergisi tabanını genişletmek, muafiyet ve istisnaları azaltmak, gönüllü uyumu teşvik etmek,

-Gelir ve gümrük idarelerini güçlendirmek,

-Devletin sunmuş olduğu hizmetlerin kullanım ücretlerini artırmak,

-Başta petrol ürünleri, karbon emisyonları ve diğer kirleticiler olmak üzere çevre vergilerinin getirilmesi,

-Verimsiz kamu harcamalarının azaltılması özellikle de hantal bürokratik yapıdan kaynaklanan harcamaların daha verimli alanlara yönlendirilmesi.

-Para, döviz kuru, dış ticaret, dış borç yönetimi politikası araçlarını yurt içi gelirleri harekete geçirecek şekilde kullanarak ekonomik büyümeyi desteklemek amacıyla yönlendirilmesi.

-Mali piyasalar, sermaye piyasaları, KİT'lerin özelleştirilmesi ve fiyatlandırma politikaları ile ilgili yapısal reformlar, özellikle de yabancı sermayeyi çekmeye yönelik reformların yapılması,

-İş ortamının ve kurumların iyileştirilmesi,

-Dijital teknoloji potansiyelinden yararlanmak,

-Kamu-Özel Ortaklıklarına başvurmak.

KAYNAKÇA

Addison, T., and Levin, J., (2011). The Determinants of Tax Revenue in Sub-Saharan Africa, *Journal of International Development*, 23, 936-58.

Agbeyegbe, T., J. Stotsky, and A. Woldemarina, (2004). Trade Liberalization, Exchange Rate Changes, and Tax Revenue in Sub-Saharan Africa", IMF Working Paper 47/178 (Washington: International Monetary Fund).

Aryeetey, E. (2009). The Global Financial Crisis and Domestic Resource Mobilization in Africa. African Development Bank Group. Working Paper No. 101.

Akitoby, B., Baum, A., Hackney, C., Harrison, O., Primus, K. and Salins, V. (2018). Tax Revenue Mobilization Episodes in Emerging Markets and Low-Income Countries: Lessons from a New Dataset, IMF Working Paper, WP/18/234, International Monetary Fund.

Besley T. and Persson T. (2014). Why Do Developing Countries Tax So Little? *Journal of Economic Perspectives* 28(4), 99-120.

Boly, A., Nandelenga, M. W. and Oduor, J. (2020). Mobilizing Domestic Resource in Africa for Inclusive Growth, *Vice Presidency for Economic Governance and Knowledge Management*, 11(3), 1-6.

Culpeper, R. (2008). Enhancing Domestic Resource Mobilization. <https://www.g24.org/wp-content/uploads/2016/01/G24-Policy-Brief-25.pdf> (Erişim Tarihi: 02/01/2023).

Çakır, T. (2018). Kamu Gelirleri, (Editörler) Tosunoğlu, Ş.ve Ergül, Y. T. *Kamu Maliyesi* içinde (ss.114-129). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

European Court of Auditors, (2017). The use of budget support to improve domestic revenue mobilisation in sub-Saharan Africa, No:35. https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR16_35/SR_REVENUE_IN_AFRICA_EN.pdf . (Erişim Tarihi: 03.01.2023).

Gandhi, V. P., Gray, D., and McMorran, R. (1997). A Comprehensive Approach to Domestic Resource Mobilization for Sustainable Development. International Monetary Fund. https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/34311/S9700535_en.pdf?sequence=1&isAllowed=y, (Erişim Tarihi: 03.01.2023).

Gill, I., Bharali, I., and Glenday, G. (2019). Domestic revenue mobilization: estimating the gaps between ability and effort. The Center for Policy Impact in Global Health, the Duke Global Health Institute. https://centerforpolicyimpact.org/wp-content/uploads/sites/18/2019/04/CPIGH-Policy-brief_Domestic-Revenue-Mobilization__April-2019_FINAL.pdf. (Erişim Tarihi: 05/01/2023).

Gwaindepi, A. (2022). Domestic revenue mobilization and informality Challenges and opportunities for sub-Saharan Africa, WIDER Working Paper 2022/120, United Nations University World Institute for Development Economics Research.

Hazine ve Maliye Bakanlığı, Aylık Bütçe Bülteni Ekim 2022. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2022/11/Ekim-2022-Aylik-Butce-Bulteni-1.pdf>. (Erişim Tarihi: 02/01/2023).

Mansour, M. and Schneider, J. (2019). *How to Design Tax Policy in Fragile States*. Washington, DC. International Monetary Fund.

International Monetary Fund (IMF). (2022). Fiscal Monitor: Helping People Bounce Back. Washington, DC: IMF, October.

International Monetary Fund (IMF). (2014). Public Expenditure Reform Making Difficult Choices. Washington, DC: IMF, April.

OECD (2021). Revenue Statistics. S.65. https://read.oecd-ilibrary.org/taxation/revenue-statistics-2021_6e87f932-en#page1. (Erişim Tarihi: 05/01/2023).

Resmi Gazete, Bütünleşik Kamu Mali Yönetim Bilişim Sistemi Uygulama Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 26 Haziran 2018 tarihli.

Saruç, N. T. (2019). Vergi Uyumu ve Kısıtları, (Editör) Sağbaş, İ.: Vergi teorisi içinde (s.36-63). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Schwartz, G. and Clements, B. (1999). Government Subsidies, *Journal of Economic Surveys*, 13(2), 119-147.

Stiglitz, Joseph E., (2010). Development-Oriented Tax Policy, (ed) Roger Gordon, pp. 11–36 in *Taxation in Developing Countries: Six Case Studies and Policy Implications*, New York: Columbia University Press.

Şeker, M. (2010). *Kamu Maliyesi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayını.

Think Well and World Health Organization. (2022). Is decentralisation friend or foe to agile public financial management in health? Findings from Burkina Faso, Indonesia, Kenya, Mozambique, Nigeria, the Philippines, Uganda, and the United Republic of Tanzania. Washington, DC: Think Well.

Varela, J., Felix, R., Verhoeven, M., Shukla, G. P., Haven, B., Awasthi, R., and Dodson, B. M. (2017). Strengthening Domestic Resource Mobilization: Moving from Theory to Practice in Low- and Middle-Income Countries. *Directions in Development*. Washington, DC: World Bank.

Verdier, G. and Rayner, B. (2022). Revenue mobilization for a resilient and inclusive recovery in the Middle East and Central Asia: Washington, DC: International Monetary Fund.

Villela, L., Lemgruber, A. and Jorratt, M. (2010). Tax expenditure budgets concepts and challenges for implementation, IDB Working Paper Series, No. IDBWP-131en, Inter-American Development Bank (IDB), Washington, DC.

World Bank (2021). World Bank Support for Public Financial and Debt Management in IDA-Eligible Countries. Independent Evaluation Group. Washington, DC: World Bank.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2023, 6(6): 819-830.

DOI:[10.26677/TR1010.2023.1236](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1236)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

Aktif-Empatik Dinleme Üzerine Bir Gözden Geçirme

Yrd. Doç. Dr. Asra BABAYİĞİT, Kıbrıs İlim Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Girne, KKTC, e-posta: asrababayigit@csu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2102-3175>

Öz

Epiktetos'un dediği gibi "bir güzel söz söyleme sanatı varsa bir de güzel dinleme ve anlama sanatı vardır". İletişimin başarıya ulaşmasında en büyük payın konuşana ait olduğu sanısı bir yanılgıdır. Gerçekte, iletişim eyleminin istenilen sonuçlara ulaşmasındaki çaba ve sorumluluk konuşan ile dinleyen arasındaki ortaklaşa bir temele dayanır. İşitme ile dinleme birbirleriyle ilişkili, ancak birbirlerinden ayrı eylemlerdir. İşitme fizyolojik, dinleme ise psikolojik bir süreçtir. Etkili dinleme sadece söylenenleri duymak değil, aynı zamanda bu söylenenleri önemli bulmak, kavramak ve değerlendirmektir. Ayrıca etkin dinleme aktif bir süreçtir. İyi bir dinleyici öncelikle bütün dikkatini konuşmacıya yoğunlaştırarak, onunla göz iletişimi kurar. Onu dikkatli bir şekilde dinlediğini belli etmek için sözlü veya sözsüz mesajlar verir. Aktif ve empatik dinleme becerisi bireyin sosyal ve başarı alanlarında etkin ve başarılı olmasında önemli bir rol oynamaktadır. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, aktif ve empatik dinleme becerisinin geliştirilmesinin gerekliliği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dinleme, Aktif Dinleme, Empati, İletişim, Etkin İletişim.

Makale Gönderme Tarihi: 07.04.2023

Makale Kabul Tarihi: 08.06.2023

Önerilen Atf:

Babayiğit, A. (2023). Aktif-Empatik Dinleme Üzerine Bir Gözden Geçirme, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(6): 819-830.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2023, 6(6): 819-830. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1236](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1236)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

A Review on Active-Empathetic Listening

Assistant Prof. Dr. Asra BABAYİĞİT, Cyprus Science University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Kyrenia, TRNC, e-mail: asrababayigit@csu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2102-3175>

Abstract

As Epictetus said, "If there is an art of speaking well, there is an art of listening and understanding well". It is a mistake to think that the biggest share in the success of communication belongs to the speaker. In reality, the effort and responsibility for the communication action to achieve the desired results is based on a joint basis between the speaker and the listener. Hearing and listening are related but separate actions. Hearing is a physiological process, while listening is a psychological process. Effective listening is not just hearing what is being said, but also finding, comprehending and evaluating what is said important. In addition, active listening is an active process. A good listener first concentrates all his/her attention on the speaker and establishes eye contact with him/her. He/she gives verbal or nonverbal messages to show that he/she is listening carefully. Active and empathetic listening skills play an important role in the individual's being effective and successful in social and success areas. When all these are taken into consideration, the necessity of developing active and empathetic listening skills is understood.

Keywords: Listening, Active listening, Empathy, Communication, Effective Communication.

Received: 07.04.2023

Accepted: 08.06.2023

Suggested Citation:

Babayigit, A. (2023). A Review on Active-Empathetic Listening, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(6): 819-830.

GİRİŞ

İnsanoğlu doğası gereği düşünce paylaşımı, bilgi aktarımı ve yeni bilgiler öğrenme ihtiyacı hissetmektedir. Bu ihtiyaçların karşılanmasındaki temel araç iletişimdir. İletişim, iki kişi arasındaki ilişki oluşumunu sağlayan psikososyal bir etkidir. İletişim hem kişisel hem de toplumsal sorunların çözümünün temelini oluşturmaktadır. İletişim bu toplumsal sorunların çözümü için tek başına yeterli değildir (Cüceloğlu, 2015). Etkin ve iki yönlü iletişim kurma becerisi de sağlıklı ilişkilerin oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır (Gündoğdu, 2010). Gerçek bir iletişim için kaynak ve hedef birim, alınan ve verilen mesajların birbiriyle ilişkili olması yani iki yönlülük gerekmektedir (Gearhart ve Bodie, 2011). Dinleme ve konuşma becerisi ayrılmaz birer iletişim aracıdır. İletişim sürecinde mesajın bir ileticisi ve alıcısı vardır. Mesaj iletici tarafından aktarılırken alıcı tarafından dinlenmektedir. İletişim sürecinde bu roller değişmektedir. İletici bir kişi alıcı olabilirken, sonrasında yine iletici konumuna geçebilmektedir. Verilen mesajın eksik veya yanlış anlaşılması kişilerarası ilişkilerde önemli bir rol oynayarak etkin bir iletişim sürecinin oluşumuna engel olmaktadır (Özer, 2005).

Son zamanlarda giderek artan iletişimsizlik sorununun oluşumunda, dinleme etkinliğinin gerçekleştiği zamanlarda kişinin kendi iç dünyasına, kendi düşünce ve duygularına odaklanması etki etmektedir. Bu süreç içerisinde de çevreden uzaklaşma ve kişilerarası ilişkilerde kopma yaşanmaktadır (Cüceloğlu, 2002).

Dinleme Becerisi

Türk dili eğitimi dört ana dil becerisi üzerine kurulmuştur. Okuma ve dinleme becerileri anlama; yazma ve konuşma ise anlatma eyleminin gerçekleşmesini sağlamaktadır. Bu beceriler arasında en sık kullanılan beceri ise dinlemedir (Aytan, 2011; Burleson, 2011). Dinleme hem iletişimin en önemli unsurlarından hem de bilgi ve düşüncelerin paylaşımını sağlayan dil etkinliklerinden biridir (Cüceloğlu, 2015). Çocukluk çağlarından itibaren iletişim ve eğitimin aracı olarak dinleme ön plana çıkmaktadır (Melanlıoğlu, 2012).

Etkili bir iletişim için dinlemek en önemli davranıştır. Benlik ve öğrenim kazanımları için dinleme en temel faktörlerden biridir. Varoluşun beş boyutu olan umursanmak ihtiyacı, sevilmek ihtiyacı, vazgeçilmez olmak, yeterli hissetmek ve kabul edilmek ihtiyaçlarını içinde barındıran bir eylemdir. Dinlemek, karşımızdaki kişinin varoluşunu önemsemektir. Dostluk ve güven ilişkisinin temelini hoşgörü ve içtenlikle yapılan bir dinleme davranışı oluşturur. Dinleme becerilerindeki eksiklikler gerek iş yaşamı gerekse ikili ilişkilerde sorunlara neden olmaktadır (Cüceloğlu, 2002).

Dinleme ile ilgili farklı araştırmacılar tarafından birçok tanım yapılmasına rağmen (Bodie vd., 2008) dinlemenin a) Katılan, anlayan, kabul eden ve yorumlayan gibi bilişsel süreçler, mesajlar; b) Duygusal süreçler, başka bir kişinin mesajları ile motive edilmiş ve katılmaya teşvik edilmiş ve c) Davranış süreçleri, örneğin sözlü ve sözsüz geribildirim komplekslerinden oluşan çok boyutlu bir yapı olduğu konusunda fikir birliği mevcuttur (Janusik, 2007; Halone ve Pecchioni, 2001).

Dinleme Becerisinin Gelişimi

Dinleme, bebeklik dönemlerinde herhangi bir uyarana karşı kolay dağılan ve bilinçsizce yapılan bir eylemdir. Bu dönemde, dinleme eylemine uyarılara karşı bölünmeden odaklanarak devam etme ve kendi düşüncelerini erteleyerek paylaşma becerisi henüz gelişmemiştir. Bireyin yaşı ilerledikçe dinlediklerini anlamlandırmaya ve yorumlamaya başlamaktadır. Dinleme becerisinin gelişimi çocuklukta gelişmeye başlayan ve genç yetişkinlik dönemlerine kadar giden

bir süreçtir. Aile eğitimi, masallar okuma ve anlama etkinlikleri bu becerinin gelişimine katkı sağlamaktadır. Bunun yanında bilgi ve algılama becerisi ile dinleme becerisi arasında doğrudan bir ilişki vardır (Doğan, 2007).

Dinleme Türleri

Dinleme temel olarak etkileşimli ve etkileşimsiz dinleme olarak ikiye ayrılmaktadır. Etkileşimli dinleme yanıt içeren cümle, sözsüz mesajlar ve soru sorma gibi eylemleri içermektedir. Buna karşın, etkileşimsiz dinleme ise konferanslarda gözlemlenen dinleme davranışıdır. Konuşmacıya cevap vermeksizin konuşma bölünmeden sürdürülmektedir (Karadüz, 2012; Cüceloğlu, 2002). Etkili bir dinleme davranışı katılımcı, empatik, eleştiriden uzak, yorumlayıcı ve çözüm odaklıdır. Etkisiz bir dinleme ise, yüzeysel, seçerek, görünüşte, savunucu, tuzak kurucu ve verilmek istenen mesajın tam olarak anlaşılmadığı bir dinleme biçimidir (Özbay, 2005).

İletişim için önemli bir konu olan dinlemenin farklı çeşitleri vardır. *Görünüşte dinleme*, iç dünyası bambaşka yerlerde, düşüncelerde olan fakat dış görünüşte dinliyor gibi görünen kişiler için söz konusu olmaktadır. Bazı durumlarda, kişi sadece kendi söyleyeceklerine odaklanarak tam anlamıyla karşısındakini dinlememektedir. Kimileri ise sadece konuşma içerisinde ilgisini çeken sözcük ve cümleleri algılamaktadır. Bir diğer dinleyici tipi ise *savunucu* dinleyicidir. Bu kişiler her söyleneni kendine yönelik bir saldırı olarak algılamaktadırlar. *Tuzak kurucu* dinleyiciler ise dinlediklerinden karşısındakini zor duruma sokacak ayrıntılar bulmaya çalışan kimselerdir. Son olarak ise *yüzeysel* dinleyiciler, konuyu yüzeysel bir şekilde dinleyerek iletilen mesajın esas anlamını kavrayamamaktadırlar. Yanlış anlaşılmasının önlenmesi için dinleyici konumundaki kişiler karşısındaki kişinin demek istediğiyle kendi algıladığı mesajın aynı olup olmadığını *geri-iletim* yöntemiyle denetleyebilirler. (Cüceloğlu, 2015).

Aktif ve Etkin Dinleme

Karşımızdaki kişiye tüm dikkatimizi vererek aktif dinleme güven duygusuna dayalı ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Bu huzurlu güven ortamı karşımızdaki kişinin kendisini açmasına yardımcı olmaktadır. Aktif dinleme, verilmek istenen mesajın özüne inilmesine ve esas duygu ve düşüncelerin anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Bunun yanında, aktif dinleme karşımızdaki kişinin daha iyi ve kapsamlı tanınmasına yardımcı olmaktadır. Aktif dinleme çift yönlü bir iletişimdir. Konuşan kişi gerçekten duyulduğunu hisseder ve rahatlıkla iç dünyasını paylaşır hale gelebilmektedir (Cüceloğlu, 2015). Kişilerarası ilişkilerdeki sorunlar, aşırı genelleme, doğru olmak ve zihin okuma gibi huzursuzluk yaratan aksak düşünce kalıpları ile başatma yöntemlerinden biri aktif dinlemedir (Özer, 2015).

Aktif dinleme, etkin dinleme veya empatik dinleme olarak da bazı kaynaklarda yer almaktadır (Weger vd., 2010; Çiftçi, 2007). Bu tür dinlemelerde tüm ilgi ve dikkat konuşan kişiye yönlendirilir. Etkin dinleme, dinleme süresinde göz teması kurmak ve bedensel hareketler gibi sözel olmayan işaretler ile dinlediği mesajını vermektir. Sonrasında ise çift yönlü bir iletişim kurarak net olmayan yerler sorulur ve empati kurularak karşısındaki kişinin duygusu anlaşılır ve duygu o kişiye ifade edilir (Avşar vd., 2015).

Aktif Empatik dinleme, odaklanarak tüm dikkat verilerek dinlenen bir etkinliktir. Geleneksel aktif dinleme prosedüründen farklı olarak empatinin daha yüksek bir formuyla sonuçlanacak bir dinleme türüdür (Janusik, 2007; Drollinger vd., 2006). Her ne kadar aktif dinleme tanımları değişik bağlamlarda farklılıklar gösterse de (Weger vd., 2014; Weger vd., 2010), çoğu tanımında hem sözsüz hem de sözlü davranışların önemi vurgulanmaktadır. Aktif dinleme temel olarak

dikkat, anlayış, cevap verme ve empati göstermek unsurlarını içermektedir (Gearhart ve Bodie, 2011). Düşüncelerin ve duyguların devam eden ifadesini teşvik etmek ve ilişkiye yardımcı olmak aktif bir dinlemenin özelliklerindedir. Sözsüz davranışlar açısından, aktif dinleme tipik olarak ani ses değişiklikleri, göz teması ve fiziksel yakınlık gibi davranışları içermektedir (Bodie vd., 2015; Burleson, 2011). Sözsüz olarak sıcaklık gösteren mesajlara ek olarak, aktif dinleyiciler karşı taraftan gelen mesajları kendi kelimeleri ile ifade etme, duyguları yansıtma, sorular sorma ve doğru anlayıp anlamadığını sorgulama gibi sözel davranışlar yoluyla iletişim kurmaya özen göstermektedirler (Weger vd., 2014; Korman vd., 2013).

Aktif dinleme, insanları çeşitli nedenlerle daha iyi hissettirmektedir. Öncelikle, mesaj değerlendirmeleri ve mesaj sonuçları arasında ilişki kurulması (Bodie, 2011; Burleson, 2011), ikincisi, konuşan kişiyi zor ifade edeceği duyguları paylaşma yönünde teşvik etmesi ve son olarak ise sıcak ve güvenli bir ortam oluşturarak yargılanmayacağını bilerek rahatça konuşulmasını sağlamasıdır (Cüceloğlu, 2015). Dinleme, bireyler arasında iyi iletişim için vazgeçilmez bir gerekliliktir (Cüceloğlu, 2002; Bodie vd., 2008). Kişilerarası ilişkilerde aktif ve empatik bir dinleme olması daha sağlıklı bir iletişim kurulmasını sağlamaktadır (Bodie, 2011; Gearhart ve Bodie 2011; Bodie vd., 2012). Aktif dinleme'nin kabulü Carl Roger'ın insanlı teorisi ile gerçekleşmiş ve o zamandan beri gelişmeler göstererek tanımlanmaya devam etmiştir (McNaughton vd., 2007).

Dinleme ve Etkin Dinleme Arasındaki Temel Fark Nedir?

Etkin bir dinleme süreci 3 aşamadan oluşmaktadır. Bunlar; mesajı iletme, iletilen mesajın duyulması ve iletilen mesajın anlamlandırılmasıdır (Özbay, 2016). Etkin bir dinlemenin söz konusu olabilmesi için iletilen mesajın yorumlanma süreci gereklidir (Cüceloğlu, 2015). Bu yorumlama, konuşan kişinin sözel ve sözel olmayan tüm ifadelerini ve duygularını anlamlandırma sürecidir (Weger vd., 2014; Cihangir, 2004). Dinleme ve işitme birbirlerinden farklı anlama gelmektedir. Dinleme eylemi hem fiziksel hem de zihinsel bir süreçtir (Karadüz, 2010). İletinin kaynağına odaklanarak iletilen mesajın anlamlandırılmasıdır. Dinleme edilgen bir davranıştan farklı olarak iletişim sürecinin gerçekleşmesinde önemli bir etkidir. Sağlıklı bir iletişim sürecinde hem konuşan hem de dinleyen kişi aktif bir rol oynamalıdır (Jones, 2011). İşitme eylemi, istençdışı doğuştan gelen bir yeti olmasına rağmen dinleme sonradan geliştirilebilen ve kişinin kendi isteğine ve amaçlarına yönelik gerçekleştirdiği bir eylem olarak tanımlanmaktadır (Doğan, 2007).

Sözlü iletişimin sağlanmasında dinleme yöntemi önemli bir belirleyicidir. Günlük yaşantının büyük bir çoğunluğunda kullanılan dinleme becerisi sağlıklı ilişkilerin temellerinin atılmasına da sağlamaktadır (Karatay vd., 2014). Etkin bir dinleme eyleminin gerçekleşmesi için öncelikle iletilen mesajın sözel ve sözel olmayan içeriğinin algılanması gerekmektedir. Sonrasında ise karşımızdaki kişinin düşüncelerini ve duygularını anlamlandırma süreci gerçekleşmektedir. Yorumlama aşamasında tarafsız bir bakış açısıyla yaklaşılmalıdır. Son olarak ise konuşan kişiye geribildirimler verilmelidir (Fidan ve Küçükali, 2014; Cihangir-Çankaya, 2012; Mcnaughtn vd., 2007).

Dinleme eylemi sonrasında kişi verilen mesajı hatırlar ve tekrar edebilir. Etkin bir dinleme davranışında ise bunlara ek olarak duygulara odaklanarak ilgiyle dinleme mevcuttur. Dinleme kişiler arası ilişkiler, bilgi alışverişi, yeni insanlar tanıma ve hoşgörüyü dayalı saygı temelli ilişkilerin oluşu için önemli bir davranıştır (Cihangir, 2004). İyi bir dinleyici yalnız sözel mesajlara değil el kol hareketleri, mimikler ve beden dili ile iletilen sözel olmayan mesajları da anlamlandırmaktadır. Etkin dinleme, karşıda kişiye "sana saygı gösteriyor ve değer veriyorum"

mesajını iletmektedir. Etkin dinlemenin son basamağı ise empati geliştirmedir. Empati, iletişimin temel unsurlarından olan dinleme ve konuşma eylemleri arasında köprü görevi gören önemli bir unsurdur. Empati, kişinin kendisini karşısındaki kişinin yerine koyması ve onun duygularını hissederek bu yorumunu karşısındaki kişiye ifade etmesidir (Cüceloğlu, 2015; Weger vd., 2010).

Empati Geliştirme

Etkin dinleme sürecinde, empati ve saygı ile yaklaşımlarda bulunarak konuşmaya teşvik edici sorular sorma, dinlediğini belirten ifadeler kullanma, konuşanın sözcüklerini kendi anladığı şekilde ifadelendirme, konuşmacının duygularını dile getirerek düşüncelerini özetleme gözlemlenmektedir (Cihangir-Çankaya, 2012; Bodie, 2011; Weger vd., 2010; Hutchby, 2005; Mishima vd., 2000). Empatik iletişim bilişsel ve duygusal öğeler içermektedir. Empatide karşısındaki ne hissettiğini anlamak (bilişsel) ve onun hissettiği gibi hissetmek (duygusal) söz konusudur (Tuncay ve İl, 2009). Empatinin bilişsel yönünde iletişimde bulunulan kişinin duygusal ve zihinsel durumunu anlayarak tepki verme gözlemlenmektedir (Smith, 2006). Bir başka deyişle, duygusal empati sürecinde karşı taraftaki kişinin duyguları ile derin bir ilişki kurulmaktadır. Bilişsel empati ise diğer bir kişinin duygularını anlama ve anlamlandırma süreci söz konusudur (Guttman, 2000).

Empati, bir diğer deyişle eşduyum, özerk bireylerde bulunan bir yetidir. Eşduyum (empati), kişinin kendisini bir başkasının yerine koyarak, o durumda bu başka kişinin neler hissedip nasıl davranabileceğini anlama sürecidir. Kişi aynı anda kendi varlığının bilincinde iken öteki kişinin yaşantısını anlamaya çalışmaktadır. Eşduyum yeteneğine sahip olan bir bireyin kendi kimliğinin sınırlarına güvenmesi beklenmektedir. Eşduyum yeteneği evrimsel bir yeti olmasına rağmen bu özellik zaman içerisinde anne-baba tutumları ile geliştirilebilir ya da sönebilir. Yapılan çalışmalar, erkeklerin kadınlara kıyasla eşduyum yeteneklerinin daha kısıtlı olduğunu göstermektedir. Erkek egemen bir toplumda yaşıyor oluşumuz bu verinin oluşumunu açıklar niteliktedir. Erkeklerde çocuk yaşlardan beri yerleşen abartılmış özdeğer duygusu ve benmerkezcilik eşduyum kapasitesini sınırlamaktadır. Kadına yönelik şiddet olayları ise kırılğan erkeklik duygusu ve eşduyum eksikliği ile ilişkilendirilmektedir (Christov-Moore vd., 2014; Öztürk, 2012; Sokolov vd., 2011).

Empatik dinleme önyargısız ve yönlendirme yapmadan karşısındaki duygusuna odaklanarak dinlemez. Empati, etkili bir iletişim için olması gereken temel unsurlardan biridir. Bunun yanında empati, duygusal zekanın bir parçası olarak kabul edilmektedir. Empati becerisi zaman içinde gelişebilmektedir (Guttman, 2000). Etkin dinlemenin son basamağı olan empati geliştirme eylemin gerçekleşmesi için sözel ve sözel olmayan tepkilerin farkında olmak gerekmektedir. Bunun yanında önyargılı ve eleştirel bir tutum, empati gelişimini engelleyerek çatışmaların oluşumuna zemin hazırlamaktadır (McNaughton vd., 2007). Sağlıklı bir sosyal yaşam için iletişim ve empati gereklidir. Her bireyin kendine özgü bir dünyası vardır ve bu dünyasındaki deneyimleri başkaları ile paylaşma ihtiyacı hisseder (Hasta ve Güler, 2013; Dökmen, 2005; Cüceloğlu, 2002).

Dinleme Sürecini Etkileyen Faktörler Nelerdir?

Aktif bir dinleme süreci, konuşmacı, dinleyici, konu ve ortam gibi birçok faktörden etkilenmektedir. Bu faktörler arasında, konuşmacı tarafından kullanılan ses tonu, mesajın anlaşılır olması, dil seviyesi ve iletişimin gerçekleştiği ortamın uygunluğu vardır (Weger vd., 2014).

Fizyolojik faktörler: Dinleme becerisinde temel duyu organı kulaktır. İşitme yetisindeki sorunlar etkin bir dinleme sürecini zorlaştırabilmektedir.

Fiziki faktörler: Dinleme eyleminin gerçekleştiği ortam dinlemenin etkinliğini etkilemektedir. Örneğin, kalabalık ve gürültülü bir ortamda aktif bir dinleme süreci pek mümkün değildir. Okullarda U şeklinde bir oturma düzeni etkin iletişim ve dinleme becerisini geliştirmektedir. Bunun yanında sandalyelerin rahatlığı ve konumu da yine etkili olan faktörlerdendir.

Psikolojik faktörler: Dinleyicinin içinde bulunduğu olumsuz duygudurum, kişilerarası çatışmalar, konuya yeterince motive olamaması, konuşmacının otoriter veya pasif tutumları dinleme becerisini etkileyen psikolojik faktörlerdendir (Burleson, 2011).

Zihinsel faktörler: Dinleme faaliyeti, algılama, yorumlama, muhakeme ve analiz etme gibi birçok bilişsel yeti kullanımını gerektiren dinamik bir eylemdir. Hafıza ve kelime haznesinin gelişmiş olması dinleme faaliyetinin verimliliğini artırmaktadır.

Sosyal faktörler: Toplumsal gelenekler, cinsiyet rolleri, çocuk eğitimi ve kültürel dinleme özellikleri etkin dinleme becerisinin gelişiminde önemli rol oynamaktadır.

Konuşmacı faktörü: İletişim sürecinde konuşmacının heyecanını kontrol edememesi, dikkat dağıtıcı jest ve mimikler, uygunsuz ses tonlaması gibi dikkat dağıtıcı davranışlar etkin bir dinleme davranışının oluşmasını önlemektedir. Dinleyici esas konudan uzaklaşarak rahatsız edici tutum ve davranışlara odaklanabilmektedir. Bunun yanında konuşmacının tekdüze ve sıkıcı konu anlatımı da dinleme motivasyonunu düşürebilmektedir (Yazıcı ve Gündüz, 2010).

Konu faktörü: İletilen konunun dinleyicinin seviyesine uygun olmaması, amaçsız bir konu olması ve kişinin ilgi alanının dışına çıkması gibi faktörler de dinlemenin niteliğini etkileyen faktörlerdendir.

Sonuç olarak dinlemenin niteliği, bilişsel beceriler, kültürel olarak aktarılan pasif dinleyicilik, konu içeriği, konuşmacının sözel ve sözel olmayan tutumları, dinleyenin psikolojik durumu gibi birçok faktörden etkilenmektedir (Emiroğlu, 2013; Çiftçi, 2007).

Dinlemenin İletişimdeki Önemi Nedir?

Dinleme de konuşma gibi psikolojik ve sosyal faktörlerden çok etkilenen bir iletişim unsurudur. İyi bir dinleme, kişilerarası iletişim davranışının pozitif olmasına yol açar (Drollinger vd., 2006; Bodie, 2011). Evlilik ilişkisi, aile ilişkisi, sağlık hizmetleri veya müşteri memnuniyeti gibi birçok alanda iyi bir dinleyici olmanın kazançları vardır (Gearhart ve Bodie, 2011; Jones 2011).

Dinleme, karşımızdaki kişinin kendisini değerli ve önemli bir birey olarak algılamasına etki etmektedir. Kişi, önyargılardan uzak, hoşgörü ile dinleyen biriyle iletişimi sırasında anlaşıldığını hisseder ve daha yakın ilişkilerin temeli oluşturulabilir. Sağlıklı bir çift yönlü iletişim bireyin sosyal, aile ve iş ortamındaki dinamik bağlarını kuvvetlendirir (Cüceloğlu, 2015; Bodie vd., 2012). Günümüzde dünyadaki çatışmaların, politik anlaşmazlıkların, gazeteci ve diğer aydınların tartışmalarının, eş anlaşmazlıkları, alışverişte görevli ve alıcı ilişkisine kadar gözlemlenebilecek birçok alanda iletişim kaza / kopuklukları sonucunda meydana gelen kavga / sürtüşmelerin temelinde etkin dinleyememe yatmaktadır (Jones, 2011).

İletişim engelleri arasında aşırı anlam yükleme, seçici dinleme, genelleme, umursamama, çarpıtma ve güvence verme vardır. Seçici dinlemede kişi konunun sadece bir kısmını algılayabilmektedir (Burlison, 2011). Çarpıtmada ise mesajın esas verilmek istenen anlamının dışına çıkılmaktadır. Aşırı anlam yüklemede ise verilen mesajın içeriğinden anlaşılabilir olan anlamdan daha fazla yorumlar dâhil etme mevcuttur. Dinleme ile ilgili yaşanan iletişim engellerinin çözümünde mesajı ileten kişiyi bölmeden dinlemek, dikkat ve ilgiyi sadece konuşmacıya yönlendirmek, çatışmalardan uzak durmak, net olmayan yerleri sorular ile detaylandırmak ve anlayış odaklı yaklaşmak gerekmektedir (Cüceloğlu 2015; Weger vd., 2014).

TARTIŞMA ve SONUÇ

İletişim ve ilişkilerin temel gerekliliklerinden biri olan dinleme becerileri konusunda günlük hayat içerisinde birçok sorun gözlemlenmektedir. Haberlerde sık rastlanan sözel veya fiziksel saldırılar, karşısındakini dinlemeden kendi görüşünün doğruluğunu katı bir şekilde savunan kişiler, sosyal ortamlarda karşısındakinin ne dediğini tam dinlemeden kendi duygu ve düşüncelerini paylaşan bireylere ve sorunları dinlemeden anlayış niteliği taşımayan sabırsız tutumlara sık sık şahit olunmaktadır. Bu iletişim sorunları birçok sosyal ve toplumsal etken ile açıklanabilmektedir.

Türk toplumunda kültürel değerlerimiz ve atasözlerimize de baktığımızda dinlemeye konuşmadan daha fazla değer verildiği gözlemlenmektedir. Bunun yanında, çocuklara küçük yaşlardan itibaren büyüklerin sözünü kesmeden dinleme ve karşı gelmeme gibi edilgen davranış kalıpları öğretilmektedir. Bu tarz davranış biçimleri etkin dinlemenin gerçekleşmesini önlemektedir. Buna bağlı olarak, çocuklar baskıya karşı tepki oluşturarak olumsuz dinleme davranışları benimseyebilmektedir (Maden, 2013; Burlison, 2011). Etkin ve empatik dinleme yerine görünürde dinleme özellikleri ortaya çıkmaktadır. İşitmeden farklı olarak dinleme kişisel tercihe bağlıdır ve zorunlu değildir. Bu ortamda yetişen bireyler, iletişim sürecinde bahsi geçen konuya odaklanmadan sadece dinliyormuş gibi görünür ve karşısındaki kişinin duygu ve düşüncelerine odaklanmazlar (Özer, 2015).

Günümüzde giderek artan aile içi şiddet olayları, iletişimsizlikten kaynaklanan cinayetler, boşanmalar, ebeveyn çatışmalarının artışı ile çocuk yaşlara kadar inen madde bağımlılığı gibi birçok önemli toplumsal sorun gündeme gelmektedir. Bu problemlerin temelinde etkin dinleme becerisindeki sorunlar yatmaktadır. Toplumumuzda küçük yaşlardan itibaren aile içi iletişimde emir kipiyle konuşmak, tehdit etmek, ahlak dersi vermek, kontrol etmek, eleştirmek ve yargılamak gibi birçok iletişim engeli mevcuttur. Bu iletişim engelleri edilgin dinleme davranışını da beraberinde getirmektedir. Baskı söz konusu olduğunda etkin dinleme baskılanmakta ve zoraki işitme eylemi gözlemlenmektedir. Bu nedenle bu kişiler yetişkinlik çağına geldiğinde de dinler gibi görünen ama empati geliştiremeyen bireyler olabilmektedir (Melanlıoğlu, 2012).

Dinleme eğitim ve öğrenme konusunda da gerekli koşullardan biridir. İlkokul döneminde etkin dinleme, konuşma, yazma ve okuma becerilerinin kazanılması beklenmektedir. Buna karşın, eğitim sistemimizde çift yönlü bir iletişim yerine tek yönlü dinleme davranışı benimsenmiştir. Tüm eğitim hayatı boyunca öğretmen kaynak konumunda öğrenci ise alıcı konumundadır. Ders dışında toplantı ve törenlerde de öğrenciler yine dinleyen konumundadır. Öğrencinin duygu, düşünce ve arzuları değersiz ve önemsiz kabul edilerek kayda değer bulunmamaktadır. Dinleme becerisi bu kritik dönemde bu kültürel ve toplumsal davranış kalıpları nedeniyle yetersiz gelişebilmektedir. Bu düzeyde edinilen dinleme becerilerinin de sonraki dönemlerde etkin bir şekilde geliştirilmesi pek mümkün değildir (Maden, 2013; Çiftçi, 2007).

Bunun yanında kitle iletişimi de etkin dinleme davranışını olumsuz yönde etkileyebilen faktörlerden biridir. Kitle iletişimde kaynak ve hedef birimler karşı karşıya gelmemektedir. Bir kaynak pek çok hedefe aynı anda ve kısa sürede ulaşabilmektedir. Kitle iletişimi modern ve kalkınan toplumların olmazsa olmaz bir parçasıdır. Bilgi paylaşımında önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Kitle iletişimi, toplumları dünya ile ilişki içerisine sokar ve farklı bakış açılarına sahip olunmasına katkıda bulunur. Bazı durumlarda ise kitle iletişimi bireysel ilişkilerdeki paylaşımları azaltarak psikolojik bir yalnızlığa neden olabilmektedir (Cüceloğlu, 2015). Kitle iletişimde geribildirim imkanı empati geliştirme, duyguların yansıtılması, sözel olmayan mesajların gözlemlenmesi gibi etkin dinleme özelliklerinin kullanılması pek mümkün değildir. Kitle iletişim araçlarında aktarılan içeriklerin benzer olması dinlenme oranını düşürmektedir. Kitle iletişiminin bu özellikleri etkin dinleme becerisinin gelişimine zarar verebilmektedir.

Son olarak ise sözlü kültürden yazılı kültüre geçişin de dinleme üzerinde olumsuz etkileri olduğu düşünülmektedir. Yazılı anlatımdan önce her toplum kendi sözlü kültürünü oluşturmuştur. Sonrasında ise teknoloji alanındaki gelişmeler sonucunda yazılı kültüre geçiş ile birlikte yazılı ürünler verilmeye başlanmıştır. Sözlü ve yazılı kültür gelişimine bakıldığında bir uyum ve ahenk yerine kopukluk mevcuttur. Bu gelişim sürecinin ardından toplumun kültürel değer ve ürünler ile ilgili paylaşımları ve bilgileri azalmıştır. Toplumumuzda sözel, yazılı ve okuma kültürü geri kalmıştır. Yeni nesil gençlere sözlü kültür eserleri anlatılmamaya başlanmıştır. Gelişen bilişim teknolojileri ile iletişim tamamen kopmuştur. Sözel kültüre verilen değerin düşüşü ile dinleme becerisinin gelişimi de azalmıştır. Sözlü kültür ürünü olan geleneksel hikâyeler atasözleri, destanlar ve masallar yeni nesillere aktarılmamaktadır. Bu eğitici ürünler, özellikle sözel kültür ürünleri, iletişim ve dinleme gibi birçok önemli becerilerin gelişimine katkı sağlamaktaydı. Günümüzde yazı ve teknoloji kültürünün yaygınlaşması ve sözel kültürün silinmesi ile dinleme, okuma ve öğrenmenin değerini bilmeyen nesiller yetişmektedir. Buna ek olarak iletişim engellerine bağlı çatışmalar ise gün geçtikçe artmaktadır (Maden, 2013).

Sonuç olarak ilgili alanyazın incelendiğinde günümüzde etkin iletişimin en önemli basamaklarından biri olan dinleme becerisinin toplumumuzda geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Dinleme becerisi hem aile ilişkilerinde hem iş yaşamında hem de toplumsal ilişkilerde olması gereken bir beceridir. Etkin iletişim kapsamında aktif empatik dinleme becerisini geliştirmeye yönelik etkinlikler ve eğitimler düzenlenmesi bireylerin bilinçlendirilmesi adına önemli bir adım olacaktır. Yine bu alanda uygulanabilecek strateji ve tekniklerin neler olduğu ve bunların nasıl uygulanması gerektiği konusunda ayrıntılı bir çalışmaya da ihtiyaç olabilir. Bu alanda araştırmaların yapılması ve dinleme becerisini ölçmek ve değerlendirmek için etkinliklerin geliştirilmesi de alana büyük katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Avşar, Ü.Z., Cansever, Z., Acemoğlu, H., Avşar, Ü., Çayır, Y., ve Taştan, K. (2015). Tıp fakültesi üçüncü sınıf öğrencilerinin aktif dinleme grup çalışmasının değerlendirilmesi. *Euras J Fam Med*, 4(2), 78-82.

Aytan, T. (2011). Aktif öğrenme tekniklerinin dinleme becerisi üzerindeki etkileri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 24-42.

Bodie, G. D., Worthington, D., Imhof, M. and Cooper, L. O. (2008). What would a unified field of listening look like? A proposal linking past perspectives and future endeavors. *International Journal of Listening*, 22, 103–122.

Bodie, G. D. (2011). The Active-Empathic Listening Scale (AELS): Conceptualization and evidence of validity within the interpersonal domain. *Communication Quarterly*, 3(59), 277-295.

Bodie, G. D., St. Cyr, K., Pence, M., Rold, M., and Honeycutt, J. M. (2012). Listening competence in initial interactions I: Distinguishing between what listening is and what listeners do. *International Journal of Listening*, 26, 1-28.

Bodie, G.D., Vickery, A.J., Cannava, K., and Jones, M.J. (2015). The role of “Active Listening” in informal helping conversations: Impact on perceptions of listener helpfulness, sensitivity, and supportiveness and discloser emotional improvement. *Western Journal of Communication*, 79(2), 151-173.

Burleson, B.R. (2011). A constructivist approach to listening. *International Journal of Listening*, 25, 27-46.

Christov-Moore, L., Simpson, E.A., Coude, G., Grigaitye, K., Lacoboni, M., and Ferrari, P.F. (2014). Empathy: Gender effects in brain and behavior. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 46, 604-627.

Cihangir, Z. (2004). *Kişilerarası İletişimde Dinleme Becerisi*. İstanbul: Nobel Yayınları.

Cihangir- Çankaya, Z. (2012). Dinleme becerisi ölçeğinin yeniden incelenmesi: psikolojik danışma ve rehberlik öğrencilerinin dinleme becerilerinin çeşitli değişkenlere göre karşılaştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(4), 2359-76.

Cüceloğlu, D. (2002). *İletişim Donanımları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Cüceloğlu, D. (2015). *İnsan İnsana*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çiftçi, Ö. (2007). Aktif dinleme. *Millî Eğitim Dergisi*, 176(36), 231-242.

Doğan, Y. (2007). İlköğretim ikinci kademedede dil becerisi olarak dinlemeyi geliştirme çabaları [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.

Dökmen, Ü. (2005). *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Drollinger, T., Comer, L.B., and Warrington, P. T. (2006). Development and validation of the active empathetic listening scale. *Psychology & Marketing*, 23(2), 161-180.

Emiroğlu, S. (2013). Türkçe öğretmeni adaylarının dinleme sorunlarına ilişkin görüşleri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 270-301.

Fidan, M., ve Küçükali, R. (2014). İlköğretim kurumlarında yöneticilerin iletişim becerileri ve örgütsel değerler. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 317-334.

Gearhart, C.C., and Bodie, G.D. (2011). Active- Empathic listening as a general social skill: evidence from bivariate and canonical correlations. *Communication Reports*, 24(2), 86-98.

Guttman, H.A., and Laporte, L. (2000). Empathy in families of women with borderline personality disorder, anorexia nervosa and a control group. *Family Process*, 39(3), 345-358.

Gündoğdu, R. (2010). Farklı puan türüne göre eğitim fakültesine gelen öğrencilerin kendini açma davranışlarının incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2), 748-777.

Halone, K.K., and Pecchioni, L.L. (2001). Relational listening: A grounded theoretical model. *Communication Reports*, 14, 59-71.

Hasta, D., ve Güler, E. (2013). Saldırganlık: Kişilerarası ilişki tarzları ve empati açısından bir inceleme. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 64-104.

Hutchby, I. (2005). Active Listening: Formulations and the elicitation of feelings-talk in child counselling. *Research on Language & Social Interaction*, 38(3), 303-329.

Janusik, L. (2007). Building listening theory: The validation of the Conversational Listening Span. *Communication Studies*, 58, 139-56.

Jones, S. M. (2011). Supportive listening. *International Journal of Listening*, 25, 85-103.

Karadüz, A. (2010). Türkçe ve sınıf öğretmeni adaylarının dinleme stratejilerinin değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 39-55.

Karatay, H., Dolunay, S.K., ve Savaş, Ö. (2014). Türkçe öğretmenlerinin etkin dinleme ve dönüt durumları. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 2(4), 85-106.

Korman, H., Bavelas, J.B., and De Jong, P. (2013). Microanalysis of formulations in solution-focused brief therapy, cognitive behavioral therapy, and motivational interviewing. *Journal of Systematic Therapies*, 32(3), 31-45.

Maden, S. (2013). Niçin dinlemiyoruz? Dinleyememe probleminin sosyokültürel analizi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2(1), 49-83.

McNaughton, D., Hamlin, D., McCarthy, J., Head-Reeves, D., and Schreiner, M. (2007). Learning to listen: Teaching an active listening strategy to pre-service education professionals. *Topics in Early Childhood Special Education*, 27, 223-231.

Melanlıoğlu, D. (2012). Dinleme becerisinin geliştirilmesinde ailesinin rolü. *Sosyal Politika Çalışmaları*, 7(29), 65-76.

Mishima, N.; Kubota, S., and Nagata, S. (2000). The development of a questionnaire to assess the attitude of active listening. *Journal of Occupational Health*, 42, 111-118.

Özbay, M. (2005). *Bir Dil Becerisi Olarak Dinleme Eğitimi*. Ankara: Akçağ.

- Özbay, M. (2016). *Dinleme Eğitimi*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Özer, A.K. (2015). "Ben" Değeri Tiryakiliği. İstanbul: Ceylan Matbaası.
- Özer, K. (2005). *İletişimsizlik Becerisi*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Öztürk, O. (2012). *Özerk Benlik, Kul Benlik*. İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Smith, A. (2006). Cognitive empathy and emotional empathy in human behavior and evolution. *The Psychological Report*, 56, 3-21.
- Sokolov, A.A., Krüger, S., Enck, P., Krageloh-Mann, I., and Pavlova, M.A. (2011). Gender affects body language reading. *Frontiers in Psychology*, 2(16), 16-24.
- Tuncay, T., ve İl, S. (2009). Sosyal hizmet uygulamasında empatiyi yeniden düşünmek. *Journal of Society & Social Work*, 20(2), 39-55.
- Weger, H., Castle, G.R., and Emmett, M.C. (2010). Active listening in peer interviews: The influence of message paraphrasing on perceptions of listening skills. *International Journal of Listening*, 24(1), 34-49.
- Weger, H. Jr., Bell, G.C., Minei, E.M., and Robinson, M.C. (2014). The relative effectiveness of active listening in initial interactions. *International Journal of Listening*, 28(1), 13-31.
- Yazıcı, Ö., ve Gündüz, Y. (2010). Etkili eğitim denetiminde yaşanan iletişim engelleri ve bu engelleri aşma yolları. *Kuramsal Eğitimbilim*, 3(2), 37-52.